

પ્રકાશક

નરેન્દ્રકુમાર ડી. ગાહ

અવન્યાયક-પ્રજ્ઞા પ્રકાશન મંદિર

લઘાભાઈ, ગણપત બીરડીગ,

૧૧૩-૧૫, કેશવજી નાયક મેડ-મ બર્મ-૪૦૦ ૦૦૬

આગ્રહિત પાંડત્રી

મતે ૧૯૫૫

૧ ૩૧. ૧૦-૫૦

પ્રકાશકીય

[illegible]

આ બધા પ્રત્યક્ષ આનંદના-નિપયજન મનઃ પ્રકરણી માહિતીને
જનક જ્ઞાન, ઉપરાંત આનંદજ્ઞાન યોગ્ય ભગવદર્શન આપનારા
માયુ, એ દૃષ્ટિએ એવું વાચ્ય માન્ય છે કે જે તેની માય
આત્મ સમુદાય અનેક રાગગોષ્ઠ તેની નથી આપત્તિઓ પ્રદે
કરવાનું બની ગયું એમ નથી

મન વર્ગ પરિતગ્રીએ ધ્વજા ચિત્તન, મનન અને અનુભવના નિચોડ-પ 'સામાયિક-વિજ્ઞાન' નામનો મનનીય ગ્રંથ તૈયાર કર્યો, તેમા સામાયિક ન્તન ધર્મનો પ્રાણુ ના માટે ગણાય છે. તેમા ધાર્મિક, આધ્યાત્મિક અને યૌજિક તત્ત્વોની ગ્રંથણી કરી ગીતે વ્યેલી છે. વગરે બાળનો શાસ્ત્ર-પ્રમાણો અને દાખલા-દલીલો સાથે ગુરુમ મેલી અને અલ્પ ભાષામા ગ્ન કરામા આવી છે. ઉપરાંત લગભગ

સેવાપરચયનું મોંઘડુંચમું

શ્રીમાનુ બાનુકુમાર એમ. દાશીનો

દુક પન્નિય

બાનુઆવી તેમજ છુતન બાપ બાનેડ ૧૭, બાનુઆવી તેમજ છુતન
૧૯૧૫માં સંમત ૧૭ અને અગિયો નવા બાનુઆવી ૧૯૧૬માં
છુતનઆવી બાનુઆવી એક પ્રમીની ૧, ૧૭૧૬માં શ્રીમાનુ બાનુકુમાર
એમ. દાશીનો દુક પન્નિય કરવાના બાનેડ બાનુઆવી ૧૭.

બાનુઆવી ૧૭૧૬માં શ્રીમાનુ બાનુઆવી માર્ગપુરમાં તેમજ છુતન
૧૯૧૬માં ૧૯૧૬માં ૧૭, ૧૭૧૬માં ૧૭૧૬માં ૧૭૧૬માં ૧૭૧૬માં
બાનુકુમારના બાનુ આમે પિતાના નામ બાનુઆવી કરાવવા, માતાનું
નામ અચનુઆમે બાનુ આમે પિતાના પત્નીના બાનુ આમે પિતાના
અને બાનુઆવી પાનુઆવી પ્રમીની ૧૭. તેમજ લાલકોડમાં બાનુ
બાનુઆવી પ્રમીની ૧૭ બાનુઆવી નિધાનુ ૧૭ ૧૭. તે પત્ની
તેમજ બાનુઆવી બાનુ આમે બાનુઆવી બાનુઆવી ૧૭૧૬માં
બાનુઆવી બાનુઆવી બાનુઆવી ૧૭૧૬માં.

અને ૧૯૧૬માં તેમજ બાનુઆવી બાનુ આમે સરકારી છુતનમાં
બાનુઆવી શ્રી બાનુઆવી સામે પ્રમીનીમાં પગલા માડવાં અને તે બાનુ
આમે તેમજ છુતન પીમા કેપિટલના બાનુઆવી તરીકે કામ કરવા
માડવા. બાનુઆવી, લાલકોડ તથા બાનુઆવી સામેના સ્વચ્છતારથી
તેમજ આ કાર્યમાં નોંધપાત્ર પ્રગતિ કરી

અને ૧૯૧૬માં તેમજ બાનુઆવી બાનુઆવી બાનુઆવી
અને લીધા અને બાનુ આમે બાનુઆવી બાનુઆવી તથા
નિકાસકાર બાનુઆવી. લાલકોડ આ બાનુઆવી તેમજ બાનુઆવી
બાનુઆવી બાનુઆવી બાનુઆવી તરીકે બાનુઆવી બાનુઆવી
માડવા અને તેમાં પણ સારી એવી પ્રગતિ સાધી.

શ્રી ભાનુભાઈ જીવનના સર્વાંગી વિકાસમા માનનારા છે, તેથી તેમણે વ્યાપારના વિકાસની સાથે સામાજિક અને શૈક્ષણિક ક્ષેત્રમાં પણ રસ લેવા માંડ્યો અને જ્ઞાન-તૃષ્ણા છીપાવવા માટે તત્ત્વજ્ઞાન તથા રાજકારણનું સાહિત્ય પણ અવલોકવા માંડ્યું. તેમાં તેમને ખૂબ રસ પડ્યો.

સને ૧૯૭૧મા પાકિસ્તાનના યુદ્ધ પછી તરત જ શ્રી ઇન્દિરા ગાંધી એક નાટ્યરસભાને સંબોધી રહ્યા હતા, અને તેમાં આપણા જવાનોએ કેવો ભાગ આપ્યો, તેનું વર્ણન કરી રહ્યા હતા, તે વખતે શ્રી ભાનુભાઈએ યુદ્ધમાં જાપી જનારા જવાનોની સ્ત્રીઓને આવક થાય તે માટે સીગરના ૧૦૦ સચાની શ્રી ઇન્દિરા ગાંધીને ભેટ કરી આત્મસંતોષ અનુભવ્યો હતો.

સને ૧૯૭૨ થી તેમણે વિદ્યાર્થીઓને જાતવૃત્તિઓ આપવા માઠી તથા ખાસ જરૂરિયાતવાળા વિદ્યાર્થીઓને ગણવેશનું દાન કરવા માંડ્યું. તેમની એ પ્રગતિ આઝાદના અંગે આજે પણ ચાલુ રહી છે.

તે પછી નતમનગર બિસ્લામાં ફકાળના બીપણ ઓળા પથરાતા તેમણે ‘માલાબિયાન ટ્રસ્ટ’ના ઉપક્રમે ખૂબ જ સુદૃઢ કાર્ય કર્યું અને આખા જીવનને અત્યંત વિપ્રમ પરિસ્થિતિમાંથી ઉગારી લીધા. ત્યાર પછી પાનું નેરો માનવગતના કાર્યોમાં ડાહ્યા રમ લેના આજ્યા છે અને તેને પોતાનું એક કર્તવ્ય ગણી તે માટે શક્ય એટલો ભાગ આપતા આજ્યા છે. ‘પરોપકારાય મતા મિત્રાય’ સંપ્રદાયોની સપત્તિ પરોપકાર માટે છે’ એ મૂલ્યમાં નેરો અનન્ય વિશ્વાસ ધરાવે છે.

દેશના સમગ્ર પરિવાર તેમના પૃથ્વી કાકા શ્રી અમરનાથ કાલીદાસ દેવની નિમિત્તે નતમનગરમાં બાંધાયેલા મંદિરના કોલેજને તેમના દુરગમ-પરિવાર ભરતી કરી રાખે છે અને તેમની સમાવન કરવામાં આવી છે. આ કોલેજના નિર્માણમાં શ્રી ભાનુભાઈ અમરનાથ દેવને તેમનો જ મુખ્ય યોગદાતા ગણાય છે અને તેમાં નેરો અનન્ય આનંદ અનુભવે

છે. દૂકમાં દાન, દયા અને પરોપકારના કાર્યોમાં તેઓ જીવનની સાર્થકતા માને છે અને તેથી તેમાં શક્ય એટલો તન-મન-ધનનો ભોગ આપે છે. ઉદારતા તેમના જીવનમાં વણાઈ છે, એટલે ખરી જરૂરિયાતવાળો કોઈ પણ મનુષ્ય તેમની પાસેથી નિરાશ થઈને જતો નથી. તેઓ પોતાના બુદ્ધિચાતુર્ય વડે સાચા અને ખોટાની પરીક્ષા થોડી વારમાં જ કરી લે છે, એટલે ભાગ્યે જ છેતરવાળ છે.

તેઓ સમાજહિતનું વિશાળ કાર્ય કરવા છતાં કોઈ પણ ગજ-દાગી પક્ષમાં ભળ્યા નથી, પરંતુ દરેક પક્ષના આગેવાનો સાથે સારો સબંધ ધરાવે છે અને કાર્યકર્તાઓના પ્રેમ તથા લાગણીભર્યા સહકારને લીધે દરેક કાર્યમાં અસાધારણ સફળતા પ્રાપ્ત કરે છે.

મુખ્યમાં શ્રી મહાવીર ક્રાંતિચંદ્ર ભાસ્કર સમિતિના તેઓ કાઉન્સર ટ્રસ્ટી છે અને સામાજિક તથા શૈક્ષણિક ક્ષેત્રે કામ કરતી બીજી પણ અનેક નાની-મોટી સંસ્થાઓ સાથે જોડાયેલા છે.

શ્રી મહાલાલભાઈનું પણ જીવનની ઊર્ધ્વગામી દૃષ્ટિ ધરાવે છે અને તેથી પતિએ ઉપાડેલી બંધી મેવામય પરોપકારી પ્રવૃત્તિઓમાં સાથ-સહકાર આપે છે.

શ્રી ભાનુકુમારનું દાનપત્યજીવન મુખી છે. તેઓ વીરેન્દ્ર બીના અને પગલ એ ત્રણ સત્તાનોના પિતા છે. તેમાં શ્રી વીરેન્દ્ર બી. કોમ થયા છે, બીનાબહેન બી. એ. થયા છે, શ્રી પગલ નવમીનો અભ્યાસ કરે છે.

શ્રી ભાનુભાઈની મેવાપગલણ સાત્ત્વિક વૃત્તિઓથી પ્રેરાઈને અમે આ ‘સામાયિક-વિજ્ઞાન’ નામનો ગ્રંથ તેમને આજ સમર્પિત કરી રહ્યા છીએ અને તેઓ દીર્ઘ નિગમય જીવન જીવીને સમાજ તથા ગણતંત્રની વિશેષ ને વિશેષ મેવા કરે, એવી પ્રાર્થના કરીએ છીએ.

સમારોહના અધ્યક્ષ શ્રીમાન દીપચંદ એસ. ગાડી

આપણે આગળ વધી સમાજમાં પ્રતિષ્ઠાભર્યું સ્થાન પ્રાપ્ત કરનાર તથા સાસ્ત્રિક ભાવના અને સેવાપરાયણતાથી જીવનને અનેને એપ આપનાર શ્રીમાન દીપચંદ ગાડી આજે જૈન સમાજને મુખરિ-ચિત છે. પિતા સવગળભાઈ, માતા કપૂરબહેન, મૂળ વતન સૌરાષ્ટ્ર-પડધરી. ચાર વર્ષની વયે પિતાની જવજાયા દ્વારા થતાં વિધિમ સયોગે ઉત્પન્ન થયા, પરંતુ ધૈર્યથી તેમનો સામનો કરીને તેઓ આગળ વધ્યા.

અગ્રેજી જીટ્ટા ધોરણ મુધીનો અભ્યાસ પડધરીમાં જ કર્યો. વાકાનેર હાઈસ્કૂલમાંથી મેટ્રિક થયા અને ત્યાર બાદ ભાવનગર શામળદાસ કોલેજમાં બે વર્ષ અભ્યાસ કરી મુળર્થ આપ્યા. અહીં થોડો વખત મહાત્માની જૈન વિદ્યાલયમાં ગઈને અને ત્યાર પછી અત્યંત કમાણી કરવા પર્વત બી. એમ્બી થયા. તે પછી કાયદાનો અભ્યાસ કરી એવ. એવ. બી. થયા અને મોલીગીટમાંના આર્ટિકલર પગ કરી મુ મર્થમ એડવાકેટ તરીકે પ્રેક્ટીસ કરવા લાગ્યા, તેમજ અનેક કંપનીઓન સલાહકાર બન્યા. મને ૧૯૬૧ માં તેઓ હંડલેડ વર્ક બાર-એટ-લે ચર્ચ આપ્યા. પરંતુ આ અગ્રામાં તેમનું ધ્યાન જમીન તરફ દોરાર અને ધીમે ધીમે તેના નિર્ગમન બની તેના અવમાપમાં પડ્યા તેમને આ અવમાપ આજે વર્ષ ત ચાલુ છે અને તેજે તેમને લડમીન દ્વારા ફેરિંગ મળ્યા છે.

તેમના કાયમ પત્ની શ્રી રમિબાઈ બહેનથી તેમને શ્રી ગિરિ દેવના નામના ૪૩ બાળકો નામના બે પુત્રનો આપણા છે, જેમાં અમલ દેવના તરીકે અને બીજા એડવાકેટ તરીકે હંડલેડમાં પ્રેક્ટીસ કરે છે તેમજ ૪૩ બાળકો શ્રી વિદ્યાબહેન બી. એ., એવ. એ. અને ૪૩ બાળકો શ્રી, ૪૩ બાળકો એ અને કેળવણીના દોષમાં ૪૩ બાળકો છે.

શ્રી દીપચંદ્રભાઈ લક્ષ્મીના લાઠીલા બન્યા, તે જ વખતથી તેમણે દીન-દુઃખીઓને સહાય કરવા માંડી અને શિક્ષણક્ષેત્રને પોતાની સખાવતોથી સમૃદ્ધ કરવા માંડ્યું. આજે તેમના વતન પડધરીમાં તેમના પિતાશ્રીના નામથી ‘સવરાજ જીવરાજ ગાડી’ કન્યા મહા-વિદ્યાલય’ ચાલે છે, તેમના માતૃશ્રીના નામથી ‘શ્રી કપૂરબહેન જૈન પાઠશાળા’ ચાલે છે, તેમ જ આસપાસના પ્રદેશમાં તેમણે પ્રાથમિક શાળાઓનાં ૧૨ થી ૧૩ મકાનો બધાની આપ્યા છે. મુબઈમાં તેમના તરફથી ગાડી હાઈફ્રેલ ચાલે છે તથા ખીજી સંસ્થાઓમાં તેમના તરફથી સારી સખાવત થયેલ છે. દુષ્કાળના પ્રસંગોમા તેમણે ગદતકાર્યમાં પોતાની લક્ષ્મીનો સાગે એવો સદુપયોગ કર્યો છે.

શ્રી દીપચંદ્રભાઈ મુબઈની સામાજિક અને શૈક્ષણિક અનેક પ્રવૃત્તિઓમાં લાગ લેતા રહ્યા છે. સને ૧૯૭૩ માં પાલીતાણા ખાતે જૈન નેતાઓના કોન્ફરન્સનું ત્રેવીશમું અધિવેશન ભરાતાં તેના પ્રમુખપદે ચૂંટાયા, એ વખતે સ્થિતિ ડામાડોળ હતી, પણ તેમણે દુશળતાથી અધિવેશનને સફલતાથી પાગ પાડ્યું અને તે પછી આજ મુંબી કોન્ફરન્સનું મુકાન સભાળતા રહ્યા છે. બાલ દેખાવો કરતાં સગીન કામ કરવું અને સર્વ સપ્રદાયો સાથે હળીમળીને કામ કરવું એ એમની મુખ્ય નીતિ રહી છે.

તેઓ અમારી સાહિત્ય-સર્જન-પ્રકાશન-પ્રચારની પ્રવૃત્તિમાં વર્ષોથી હિડો રસ લઈ રહેલ છે અને ૧૯૬૮ માં અમે તેમને ‘સંકલ્પ-સિદ્ધિ’ નામનો ગ્રંથ લખ્ય સમાગેહપૂર્વક ખીરલા માતૃશ્રી સમાગમમાં અર્પણ કર્યો હતો ત્યાંથી તેઓ આજ મુંબી અમારા પ્રકાશન-સમર્પણ-સમાગેહના એક યા ખીલ્લ મ્યાને ન્દીને તેને ગોલાવતા આવ્યા છે. આ વખતે સામાયિક-વિજ્ઞાન-સમર્પણ-સમાગેહનું અધ્યક્ષપદ સ્વીકારતાં અમે ગૌરવની હિંદી લાગણી અનુભવીએ છીએ અને તેમને સફલતાભર્યું દીર્ઘાયુષ્ય ઈચ્છીએ છીએ.

સમારોહના સ્વાગતાધ્યક્ષ

શ્રીમાન્ વસનજી લખમશી ઘેલાભાઈ

દાન, દયા, પરોપકાર તથા સેવાવક્ષી વિવિધ પ્રવૃત્તિઓને લીધે શ્રીમાન્ વસનજીભાઈ માત્ર કચ્છી સમાજમાં નહિ, પણ મુંબઈના સારાથે ગુજરાતી સમાજમાં ખૂબ લોકપ્રિય બનેલા છે. કચ્છ-દુર્ગાપુર-નિવાસી વીસા ઓસવાલ જ્ઞાતીય પિતા લખમશીભાઈ અને માતા રતનબાઈની શીળી હાયામાં ઉછરતાં તેમને ધાર્મિક સંસ્કારો સારા પ્રમાણમાં મળેલા છે. તેમના દાદીમા શ્રી મેવબાઈ માતા કે જેઓ ધર્મપરાયણ ઉચ્ચ કોટિનું જીવન જીવતા હતા અને જેમનો તાજેતરમાં મુંબઈ-ઘાટકોપરમા સમાધિપૂર્વક સ્વર્ગવાસ થયો, તેમની મીઠી નજરે શ્રી વસનજીભાઈના જીવનને મુસકાર અને સેવાવૃત્તિની સૌરભથી મોકલેલું કયું છે.

હોલેજનું બે વર્ષનું શિક્ષણ લીધા પછી શ્રી વસનજીભાઈ પોતાની પેઢી મે. લાલજી પુનશીની ટું.માં જોડાયા કે જે અનાજ, તેલ અને તેલીયણાના કમિશનનું કામ મોટા પ્રમાણમાં કરે છે અને બાનગાનગની એક સાદુથી જૂની પ્રામાણિક પેઢીની ખ્યાતિ પામેલી છે. ઉત્સાહ, ખાત અને હતાપણમળેલા ચોક્કસ નિર્ણયોને લીધે અહીં તેઓ આગી રીતે ઝગડો ઉઠાવે અને આપારીવર્ગ પર મુંદર જાપ પાડી શકે.

અનુભવે તેઓ થી પ્રેમ, ગર્ભિય એન્ડ ઓર્થિક મીઠમ મર્ચન્ટ કે એન્ડ એન્ડના મત્રી બનેલા છે અને તે પર સારી રીતે ગોબાવી રાખે છે. અને ૧૯૪૦મા તેઓ થી બ્રોમ્સે ઓર્થિક મીઠમ એક્ટમ-મેન્ડના પ્રિન્સિપલ બન્યા. ત્યાર પછી અખિલ ભિંદ મેન્ડ્રસ આગે-નિંદન કે જે એન્ડ કચ્છી એન્ડ ટ્રેડિંગની મેનેજર બનીના નવા બન્યા તથા કેન્ડેમેન્ટ એન્ડ કન્સિયન એન્ડ એન્ડ કોમર્સ, એન્ડ કોમર્સ ટ્રેડિંગ કેન્ડેમેન્ટ અન્ડ કોમર્સ તથા આનન્ડિ આપાર એન્ડ કોમર્સ એન્ડ નિમ્મલ. આમ આપારી દેવમા તેમની ઉત્તરેનર દેવેન દેવ એન્ડ અને તે ૧૯૪૫ માં ગયા છે.

શ્રી વસનછભાઈની સેવાપરાયણ-વૃત્તિએ સામાજિક ક્ષેત્રને પણ સારી રીતે જાણાવ્યું છે. તેઓ છેલ્લા બાર વર્ષથી કચ્છી વીશા ઓશવાળ સેવાસમાજના પ્રમુખ છે, તેમ જ હીરછ ભોજરાજ એન્ડ સન્સ માદુગા જૈન ખોડીંગ અને હીરછ વૈદ્યાભાઈ સાવવા હાઈસ્કૂલના ઉપપ્રમુખ છે. ગેઠ ધનછ દેવશી રાષ્ટ્રીય કન્યાશાળાના-ઘાટકોપરના ટ્રસ્ટી તથા માનદ મંત્રી છે અને કચ્છ-દુર્ગાપુર જૈન મહાજન તથા પાજરાપોળના ટ્રસ્ટી છે. વળી જૈન આશ્રમ કચ્છ-માંડવીના પણ ટ્રસ્ટી છે. આ રીતે તેઓ ટ્રસ્ટી, પ્રમુખ, મંત્રી કે કાર્યવાહક સમિતિના સભ્ય બનીને કચ્છની અનેક સંસ્થાઓને પોતાની સેવાઓ વિનમ્ર ભાવે આપી રહેલ છે.

સાર્વજનિક સેવાના ક્ષેત્રે પણ તેઓ સક્રિય રહ્યા છે. ઘાટકોપર હિંદુ મહાસભાની કાર્યવાહક સમિતિના સભ્ય છે, ઘાટકોપર સેવાસંઘ ને આગતી હોસ્પિટલ ચલાવે છે, તેના ટ્રસ્ટી છે અને ઘાટકોપર સાર્વજનિક સેવાસમાજની કાર્યવાહક સમિતિના સભ્ય છે. વળી તેઓ ધી ગેટરી ક્લબ ઓફ બોમ્બે ડાઉન ટાઉનના પણ સક્રિય સભ્ય છે. આ રીતે ખીછ પણ કેટલીયે સંસ્થાઓ સાથે જોડાયેલા છે.

શ્રી કાતાબહેનથી તેમનું લગ્નજીવન મુખી છે. તેઓ બે પુત્રી અને એક પુત્રના પ્રેમાળ પિતા છે.

ગત વર્ષે કચ્છ-ગોધનથી શ્રી શત્રુંજય મહાતીર્થનો ૭-ની પાળતો ને સઘ નીકળ્યો, તેના ત્રણ યોજકોમાંના એક યોજક શ્રીમાન લખમશી વૈદ્યાભાઈ હતા. શ્રી વસનછભાઈએ આ સંઘમાં જોડાઈને યાત્રિકોની ઉમદા સેવા બજાવી હતી. તેમની ધર્મપરાયણતા અને શ્રુત ભક્તિથી પ્રેરાઈને અમે તેમને ગત વર્ષે 'સિદ્ધિદાયક સિદ્ધચક્ર' નામનો અથ ભવ્ય સમાગેહપૂર્વક અર્પણ કર્યો હતો. આ વખતે સામાયિક-વિજ્ઞાન-સમર્પણ-સમાગેહની સ્વાગત-સમિતિનું અધ્યક્ષપદ સ્વીકારવા માટે તેમને અનેકાનેક ધન્યવાદ ઘટે છે.

થતા તેમણે યુથ કેમ્પ ઊભો કરવામા અને તેમા જુદા જુદા પ્રાત તથા દેશોના સભ્યો ભાગ લે તે માટે ઘણો પરિશ્રમ કર્યો હતો.

ઘોળકા એન્જ્યુકેશન સોસાયટી મુખ્યના તેઓ વર્ષોથી મંત્રી છે. ઘોળકાની ખતે કોલેજોનો પ્રારંભ કરવામા અને તેને પ્રજ્ઞ કરવામા તેમની સેવા નોંધપાત્ર રહી છે. મુખ્યની ઘણી સામાજિક-શૈક્ષણિક સંસ્થાઓ સાથે તેઓ એક યા બીજી રીતે જોડાયેલા છે અને તેને પોતાની યથાગતિ મેવા આપે છે.

શ્રી નેમિનાથ જૈન દેરાસર, શ્રી ઝાલાવાડ મુર્તિપૂજક જૈન સંઘ, ભગવાન મહાવીર કીર્તિસ્થંભ નિર્માણ સમિતિ વગેરેના તેઓ દૂરથી છે અને ચિત્રકલા નિદર્શન કે જેમા જૈન સંસ્કૃતિ કલાકેન્દ્ર તથા યગોભારતી પ્રકાશન સંસ્થા જોડાયેલા છે, તેના તેઓ મંત્રી છે.

આટલી મોટી જવાબદારીઓ વહન કરવા છતાં તેઓ નિત્ય-નિયમ ચૂકતા નથી. પોતાનો પૂર્ણપાઠ કર્યા પછી જ કામે લાગે છે અને સહુ સાથે પ્રેમથી વર્તે છે. દાનધર્મ પણ તેમણે સારી રીતે વિકસાવેલો છે.

શ્રી ચિત્તરંજનભાઈ શ્રી સગલા બહેનથી વિવાહિત થયેલા છે અને વિગ્લ તથા સ્ત્રીના નામના બે પુત્રોના પિતા છે.

શ્રી ચિત્તરંજનભાઈએ સને ૧૯૬૨મા ધધાના વિકાસ અર્થે વિદેશયાત્રા કરી હતી અને સને ૧૯૬૫ મા શ્રી સરલાબહેન તથા પુત્ર વિરલ સાથે જગતનો પ્રવાસ પણ કરેલો છે.

તાજેતરમાં મહારાષ્ટ્ર સરકારે તેમને સ્પેશ્યલ એક્ઝીક્યુટીવ મેઈસ્ટ્રેટની પદવી આપી તેમની સેવાઓની કદર કરેલી છે.

આવી એક વિચિત્ર વ્યક્તિ આ સમાજોદના અતિચિવિશેષ તરીકે સાપડવા માટે અમે ગૌરવ અનુભવીએ છીએ.

સમારોહના અતિથિવિશેષ

શ્રીમતી સરલાબહેન સી. શાહ

સરલાબહેનનો જન્મ કરાંચીના એક સંસ્કારસંપન્ન જૈન કુટુંબમાં તા. ૨૯-૧૦-૧૩૦ રોજ થયો હતો. પિતાનું નામ છોટાલાલ ખેતશી-ભાઈ અને માતાનું નામ સમબુબહેન. ચાર ભાઈ વચ્ચે તેઓ એક જ બહેન હતાં, એટલે પૂરા લાડકોડમાં ઉછર્યા હતા. માતા સમબુબહેન સમાજકલ્યાણની પ્રવૃત્તિઓમાં સારો રસ લેતા હતાં, તેના સંસ્કાર તેમના પર બહુ ઊંડા પડ્યા હતા.

કરાંચી પાકિસ્તાનમાં ભળ્યા પછી તેમણે કુટુંબ મુખર્જી આવ્યું. આ વખતે તેઓ મેટ્રિકની પરીક્ષામાં ઉત્તીર્ણ થયેલા હતા, એટલે વિગેય અભ્યાસ માટે મેન્ટ એવિયર્સ કોલેજમાં દાખલ થયાં. સને ૧૯૫૧માં તેઓ બી. એ. થયા અને એમ. એ.નો અભ્યાસ શરૂ કર્યો, પણ એક વર્ષ બાદ શ્રીમાન્ ચિત્તરજન ઠી. શાહ સાથે લગ્નગ્રંથિથી નોડતાં વિગેય અભ્યાસ કરી શક્યાં નહિ.

શ્રી સરલાબહેન શરૂઆતથી જ સામાજિક પ્રવૃત્તિઓમાં ઘણો રસ લેતા હતા. તેઓ અનુક્રમે All India Women's Conference-અખિલ હિંદ મહિલા પરિષદનાં મંત્રી થયા અને પ્રમુખપદ સુધી પહોંચ્યા. આજે પણ તેઓ આ પરિષદની મધ્યમ્ય સમિતિના એક કાર્યવાહક સભ્ય છે. આ સંસ્થાના આગ્રયે તેમણે હોસ્પિટલ સર્વિસ કમિટી ત્રણી કમેટી છે, જે કામા, કૃપા, વાડિયા વગેરે હોસ્પિટલોમાં જર્મી બાગકોને મેવા આપે છે. ઉપરાંત આ સંસ્થાના અગ્રેજ અધ્યક્ષીમા એક મહિલા ઉદ્યોગશૃંગ્લ ક્રિમું કમવામાં આવ્યું છે, જે ૧૦૦ જેટલી બહેનોને મેજી આપે છે.

મહિલાઓના ઉદ્ધાર માટે United Women's Orga-

organisation નામની એક સંસ્થા રચાયેલી છે કે જેમાં ૧૦૦ જેટલી મહિલાઓ જોડાયેલી છે. તેનું મંત્રીપદ પણ તેઓ શોભાવે છે. કેમકી વ્યાપારી મુખર્ષી-શાખાના પણ તેઓ સક્રિય મંત્રી છે. આ રીતે મહિલાઓના ઉદ્ધાર માટે ચાલતી સંસ્થાઓમાં તેમણે ઘણો રસ લીધેલો છે અને તન-મન-ધનનો ભોગ આપેલો છે.

સને ૧૯૬૫માં ઓસ્ટ્રીયા-વિયેનામાં Children's International Summer Camp યોજાયો, તેમાં તેમણે કેમ્પ લીડર તરીકે હાજરી આપી હતી અને ત્યાં જાદુ ખીલ જ વર્ષે લંડનમાં International Alliance of Women નામની પરિષદ યોજાઈ, તેમાં તેમણે પ્રતિનિધિ તરીકે હાજરી આપી પોતાના મનનીય વિચારો દર્શાવ્યા હતા.

ધોળકા એન્જ્યુકેશન મોસાયટીની કાર્યવાહક સમિતિમાં પણ તેઓ સભ્ય તરીકેની મેદા આપે છે.

ગૃહસ્થ હવનમાં રહીને એક આદર્શ ગૃહિણીની ફરજો બજાવવા ઉપગત તેઓ આ બધી પ્રવૃત્તિઓમાં રસ લે છે, તે પરથી તેમની સેવાપરાયણ-વૃત્તિનો ખ્યાલ આવી શકશે.

પતિ અને પત્ની બંને મુશ્કેલી અને સેવાભાવી હોય, એવો મેળ લાગ્યે જ મળે છે, પણ કુદરતે એવો મેળ મેળવી આપ્યો છે અને તેના મધુર ફલો સમાજને મળી રહ્યા છે.

શ્રી ચિત્તરજનભાઈની જેમ શ્રીમતી સરલાબહેન પણ અમારી સાહિત્યપ્રવૃત્તિમાં ઝીડો મસ લઈ રહેલ છે. તેઓ આજે સામાયિક-વિજ્ઞાન-સમર્પણ-સમારોહના અતિથિવિશેષ તરીકે પધારી ગયાં છે, તેથી અમે આનંદવિભોર બન્યા છીએ.

સમારોહના અતિથિવિશેષ

શ્રીમાન્ કેશવલાલ સુનીલાલ શાહ

સૌરાષ્ટ્રના સપ્તોત્તી હરોળને શોભાવનાર શ્રીમાન્ કેશવલાલ ભાઈનો જન્મ તા. ૨૩-૪-૨૭ના રોજ લીબડી મુકામે થયો હતો. પિતા સુનીલાલ ચત્રભુજ શાહ કાયદાના નિષ્ણાત હોવા સાથે ધર્મ-પરાયણવૃત્તિના હતા, માતા ઝવેરીબહેન પણ ધર્મના રંગે રંગાયેલા હતા, એટલે શ્રી કેશવલાલભાઈનો ઉછેર ધાર્મિક વાતાવરણમાં થયો તેમને બે મોટાભાઈ, ત્રણ નાનાભાઈ તથા એક નાની બહેન હતા.

તેમણે પ્રાથમિક અને માધ્યમિક શિક્ષણ મુરેન્દ્રનગરમાં લીધું અને ત્યારબાદ રાજકોટ જઈ દિગ્વિજય આર્ટ્સ એન્ડ સાયન્સ કોલેજમાં ઈન્ટર મુકીને અભ્યાસ કર્યો ત્યાંથી મુળઈ આવી બે વર્ષ કાયદોનો અભ્યાસ કરી સને ૧૯૪૫માં એલ. એલ. બી. થયા અને બાર-કોલેજમાં જોડાયા, પરંતુ તેમણે આતરિક વક્તવ્ય વ્યાપાર તરફ ઈર્ષા એડવોકેટ તરીકે પ્રેક્ટીસ ન કરતા 'ઈસ્ટર્ન ઈન્ડિયન મીન્ડીકેટ' નામની વ્યાપારી પેટી જાબી કરી પોતાના ત્રણ બધુઆ સાથે તેમાં કામ કરવા લાગ્યા. પ્રામાણિકતા, ખત અને કર્તવ્યનિશ્ચયને લીધે યોગ જ વખતમાં આ પેટીએ સારી પ્રગતિ કરી, પરંતુ શ્રી કેશવલાલભાઈની મનસ્વાકાંક્ષી નિર્વદિષ્ટિને આથી સંતોષ ન થયો, એટલે તેમણે આ પેટીથી છૂટા પડી સને ૧૯૪૭ની સાલમાં ઇલેક્ટ્રીક મશીન બનાવનારી 'પાવર એન્ડ કન્ટ્રોલ ટ્રાન્સફોર્મર ઈન્ડસ્ટ્રીઝ પ્રા. લિ.' તથા 'ઇલેક્ટ્રીક ઇન્સ્ટ્રોનિક્સ પ્રા. લિ.' તથા 'ચેતન સર્વીસીયીંગ ઈન્ડસ્ટ્રીઝ' નામની ત્રણ પેટીઓ જાબી કરી, જેના તેઓ મેનેજર હતા. આ પેટીઓ ઉપરાંત તેઓ 'મી. ડી. આર. મેન્સુફેક્ટરી' તથા 'મે. પોલિમર લિ.'ના પણ ડાયરેક્ટર હતા.

છે. દૂકમાં શ્રી કેશવલાલભાઈની વ્યાવસાયિક કારકીર્દિ ઘણી ઝળકતી છે અને ભવિષ્યમાં તેઓ વ્યવસાયક્ષેત્રે મહાન સાહસો ખેડવાની ક્ષમતા ધરાવે છે.

તેઓ ઇન્ડિયન મર્ચન્ટ એક્સચેન્જની વિવિધ સમિતિઓ અને ઉપસમિતિઓમાં સભ્ય હતા અને પ્રોગ્રેસીવ ટ્રુપના પણ સક્રિય સભ્ય હતા. આને તેઓ ‘ ઇન્ડિયન ઇલેક્ટ્રીકલ મેન્યુફેક્ચરર્સ એસોસીએશન’, ‘ એલ ઇન્ડિયા મેન્યુફેક્ચરર્સ એસોસીએશન’, ‘ ચાણા મેન્યુફેક્ચરર્સ એસોસીએશન’, ‘ મગીનરી ડીલર્સ એસોસીએશન’ વગેરેના સભ્ય છે.

શ્રી કેશવલાલભાઈએ વ્યવસાયના વિકાસની સાથે ધાર્મિક અને સામાજિક ક્ષેત્રમાં પણ સાગે રસ લીધો છે, એટલું જ નહિ, નાનપણમાં ધાર્મિક શિક્ષણ લીધેલું, તેનો જીવનઘડતર માટે ખૂબ ચીવટાર્થી ઉપયોગ કર્યો છે. શ્રી લાવણ્યચરિત્રાનમદિગ્-ગોટાદના તેઓ દરૂદી છે અને મુળઈ-શ્રી મહાવીર જૈન વિદ્યાલયની કાર્યવાહક સમિતિના સભ્ય છે. તેમણે લાયન્સ ક્લબની પ્રવૃત્તિઓમાં પણ ઉડો રસ લીધેલો છે અને તેના ઉપક્રમે સમાજસેવાનાં કેટલાંક સુંદર કાર્યો કરેલાં છે.

બાણીતા શિક્ષણપ્રેમી સ્વ શ્રી ચંદુલાલ વર્ધમાન શાહની ખીણ પુત્રી ગ્લાલક્ષ્મીથી તેમનું લગ્નજીવન મુખી નીવડ્યું છે. તેઓ ત્રણ પુત્ર તથા એક પુત્રીના પ્રેમાળ પિતા છે.

શ્રી કેશવલાલભાઈ અમાગ સાહિત્યનું પ્રેમથી પઠન કરે છે અને તેના પ્રચારમાં આનંદ માને છે; તેથી જ ગત વર્ષે અમે તેમને ‘ શ્રી ઋષિમંડલ-આરાધના’ની ખીણ આશ્રિતનું સુંદર સમાગેહ પૂર્વક સમર્પણ કર્યું હતું. આને તેઓ સામાયિક-વિજ્ઞાન-સમર્પણ-સમાગેહના અતિથિવિશેષ તરીકે પધાર્તા અમારાં આનંદ અને ઉત્સાહમાં ખૂબ જ યદિ મર્ષ છે. તેમને અનેકનેક સન્માન !

સમારોહના અતિથિવિશેષ શ્રીમાન્ જયંતિલાલ રાજપાળ શાહ

જેમના જીવનમાં સ્વાધ્યય, સંસ્કાર અને સેવાપરાયણતાના મુદ્દ
સ્વસ્તિકે પૂરાયા છે, એવા શ્રીમાન્ જયંતિલાલ રાજપાળ શાહને
દૃઢ પરિચય કરાવતા અમને આનંદ થાય છે.

સૌરાષ્ટ્ર-સુરેન્દ્રનગર નજીક મૂળી ગામમાં સને ૧૯૧૪ ના માસ
મહિનાની ૧૭ મી તારીખે સ્થાનકવાસી વીશા શ્રીમાળી જેન કુટુંબમાં
તેમનો જન્મ થયો. પિતા રાજપાળભાઈ તથા માતા હાદી બહેન
પરગણુ સ્વભાવના હતા તથા ધર્મના રંગે રંગાયેલા હતા, એટલે શ્રી
જયંતિલાલને ઉછેર મેઝામય ધાર્મિક વાતાવરણમાં થયો.

પ્રાથમિક કેળવણી દોઢ અને મૂળીમાં લીધા પછી તેઓ
અમદાવાદના ગેડ ઝીમનવાવ નગીનદાસ છાત્રાલયમાં દાખલ થયા અને
ગેડ ઝીમનવાવ નગીનદાસ વિદ્યાલયમાં અભ્યાસ કરવા લાગ્યા. અહીં
છાત્રાલયના મુદ્દપતિ ત્રામનગુપ્તરામ અનેોપચંદ શાહ તથા વિદ્યાલયના
મુખ્ય નિદા ટ્રી ધીરજલાલ ટોડરશી શાહના દાયે તેમના જીવનનું
અઢ ધરનર યધુ. એ વખતે ગાંધીયુગની આભા મર્વત્ર પ્રસરી હતી,
એટલે તેના અઢઢગે પાગુ તેમના જીવન પર મારા પ્રમાણમાં પડ્યા.

વિનીત થતા પછી તેમને છાત્રાલય છોડવું અને મુબઈ આવી
નોડની કલ્પા વાગ્યા. તેનો કેટલોડ અનુભવ લીધા પછી તેમને 'મે.
જયંતિલાલ એન્ડ સંધર્મ'ના નામની પેઢી ખોલી જુની મળીનરી,
મે. જયંતિલાલ એન્ડ ધાનુઓ અને તેના ભગાગનો ધ ધો ગરૂ કર્યો.
મે. જયંતિલાલ એન્ડ સંધર્મને લીધે ધોડા જ વખતમાં તેમના
મે. જયંતિલાલ એન્ડ સંધર્મ અને તે દાડખાનાની એક પ્રતિષ્ઠિત પેઢી
મે. જયંતિલાલ એન્ડ સંધર્મ એ રથન આગરી ંદી છે.

આ સિવાય તેઓ ખીણ પણ કેટલીક પેઢીઓનું મુખર્ષી તથા કલકતા ખાતે સંચાલન કરે છે.

સને ૧૯૨૭ ની સાલમાં શ્રી જયતિભાઈ શ્રીમતી મરવાળહેન સાથે લગ્નગ્રંથિથી જોડાયા અને ત્રણ પુત્રો તથા ચાર પુત્રીના પિતા બન્યા અને ૧૯૬૪ ની સાલમાં તેમના ધર્મપત્નીનો સ્વર્ગવાસ થતાં તેમણે માતા અને પિતા બંનેનું કર્તવ્ય બજાવી ગૃહજીવનનું એક ઉત્તમ ઉદાહરણ પૂરું પાડ્યું.

શ્રી જયતિભાઈ એ વ્યવસાયના વિકાસની સાથે શૈક્ષણિક અને સામાજિક પ્રવૃત્તિઓમાં રસ લેવા માગ્યો અને પોતાના લઘુબાળુ શ્રી અનોપચંદ્રભાઈ તથા શ્રી પુનમચંદ્રભાઈના સાથ-સહકારથી પોતાના વતનમાં 'ભૂરીબાહેન રાજપાળ બાલમંદિર' 'રાજપાળ પુરુષોત્તમ જૈન વાદી' તથા 'માતૃશ્રી હાલીબહેન રાજપાળ કન્યાવિદ્યાલય' નામની ત્રણ સંસ્થાઓ સ્થાપી આત્મસંતોષ અનુભવ્યો.

તેઓ મૃગી પ્રવ્રજન ડગના પ્રમુખ છે, શ્રી વર્ધમાન સ્થાનકવાળી જૈન સંઘ-માદુગા તથા અ. ન. જૈન પાઠશાળા-માદુગાની કાર્ય-ખારીના સભ્ય છે સૌગંદ્ર વીશા શ્રીમાળી પ્રગતિમંડળ-કલકત્તાના પેટ્રોન છે અને શ્રી મુખર્ષી ચીમન જાત્રમ ડગના આજીવન સભ્ય તથા કાર્યવાહક સમિતિના સભ્ય છે. છેલ્લા ચાર વર્ષ તેઓ તેના પ્રમુખ પણ હતા. ગેઠ ચીમનલાલ નગીનદાસ શતાબ્દી સ્મારકનિધિમાં તેમણે નોંધપાત્ર ફાળો આપેલો છે અને તેની કાર્યવાહીના જીડો રસ લીધેલો છે. વિનય, વિવેક, વ્યવહારકૃશળતા અને ઉદારતાને લીધે તેઓ મિત્ર-મંડળ તથા સંબંધીગર્ભમાં ઘણું આદરભર્યું સ્થાન પામેલા છે.

તેઓ અમારી સાહિત્યપ્રવૃત્તિમાં પ્રથમથી જ સામે રસ લે છે અને આ વખતે સામાયિક-વિજ્ઞાન-સમર્પણ-સમાગ્રોહમાં અતિથિ-વિનોદ તરીકે પધારી ગેઠવ છે, તેથી અમને, ખૂબ ખૂબ આનંદ થયો છે.

સમારોહના અતિથિવિશેષ

શ્રીમાન્ જવાહર મોતીલાલ શાહ

સ્પેશલ એકઝીક્યુટીવ મેજસ્ટ્રેટ (S. E. M.)

જેમના જીવનમા નાનપણથી જ સેવાની જ્યોત જલવા લાગી અને તે દિન-પ્રતિદિન વિશેષ પ્રજ્વલિત બનતી ગઈ, તે સેવાપરાયણ શ્રીમાન્ જવાહરભાઈનો પરિચય કરાવતા અમને આનંદ થાય છે.

માલેગામના અગ્રગણ્ય નાગરિક શ્રીમાન્ મોતીલાલ વીરચંદ શાહને ત્યાં સને ૧૯૪૦ માં તેમનો જન્મ થયો. માતાનું નામ બનકીબાઈ. પિતાની સેવાપરાયણતા અને માતાની ધર્મપરાયણતા બંનેનો તેમને વારસો મળ્યો, તેમ જ તે વખતના વાતાવરણમાંથી તેમને ગાંધીય ભાવનાનો રંગ પણ સારા પ્રમાણમા ચડ્યો.

પ્રાથમિક અને માધ્યમિક શિક્ષણ માલેગામમાં લીધા પછી તેઓ મુબઈમા આગ્યા અને મીડનહૅમ કોલેજમાંથી સને ૧૯૬૪ ની માત્રમાં બી. ડોમ. થયા. ત્યાર પછી તરલ જ તેમણે રંગ અને રસાયણના ધંધામા ઝુકાવ્યું. તે સાથે સૂતરનો ધંધો પણ વિકસાવ્યો અને પેટીઓ તથા કપડીઓને નાણાનું ધીરાણુ કરવા માડ્યું. એક કુશળ વ્યાપારીમા જે ગુણો જોઈએ, તે બધા ગુણોથી તેઓ સંપન્ન હતા, એટલે તેઓ દિન-પ્રતિદિન પ્રગતિ કરવા લાગ્યા અને લાલ તથા યશ બનેના અધિગારી બન્યા.

સને ૧૯૬૮ ની માત્રમા તેઓ શ્રીમતી માયાબહેન સાથે લગ્નપ્રથિથી જોડાયા. જીવનના આદ્યો અને સંસ્કારોની સમાનતાને કારણે તેમનું જીવનજીવન મુખી નીવડ્યું. આને તેઓ બે પુત્રોનેના પિતા છે.

જો જરૂરમાઈએ અવમાયના વિકાસની સાથે સામાજિક અને કૌશલ-કૌશલ્યના વ્યવસ્થામાંથી અને ધાર્મિક પ્રવૃત્તિઓમાં પણ સિદ્ધિ મેળવી. આને મનાગામમાં 'સુવક બિરાદરી' નામની એક મંદિર સંસ્થા આવે છે, જે સુવકોને જુદા જુદા પ્રકારનું શિક્ષણ આપે.

છે અને તેમને ઉત્તમ નાગરિક બનાવવાનો પ્રયાસ કરે છે. આ સંસ્થાના પ્રમુખ સન્માનનીય શ્રી મધુકરરાવ ઔધરી છે. છેલ્લાં ત્રણ વર્ષથી શ્રી જ્વાહરભાઈ આ સંસ્થાના ડીરેક્ટર તરીકે સુંદર કામગીરી બજાવી રહ્યા છે.

માલેગામની 'વર્ધમાન શિક્ષણ સંસ્થા' જે પ્રાથમિકથી માંડીને 'હાઈસ્કૂલ સુધીનું' શિક્ષણ આપે છે, તેના તેઓ માનદ મંત્રી છે અને તેની નાની મોટી બધી પ્રવૃત્તિઓમાં હાથ રસ લે છે.

તેઓ માલેગામ જેન 'સ્વેતામ્બર મુર્તિપૂજક સંઘ'ના અગ્રસ્થાન ભાગવે છે અને મુબઈ-પ્રાર્થનાસમાજ જેન સંઘની બધી ધાર્મિક પ્રવૃત્તિઓમાં તન-મન-ધનનો ભાગ આપી રહેલા છે. તાજેતરમાં શ્રી ગોરીજી જેન દહેરાસમાં દીવાળીની મળ્યોમાં ૨૦૦ જેટલા વિદ્યાર્થીઓ માટે ધાર્મિક શિક્ષણવર્ગની યોજના થઈ, તેનું ઉદ્ઘાટન તેમણે કર્યું હતું અને તેમાં સામે રમ લીધો હતો. તીર્થક્ષેત્રોમાં લક્ષ્મીના સ્વધ્યય કરવામાં તેઓ આનંદ માને છે.

વિરોપમા તેમણે પ્રાતઃસેવક સિવાય અનેક યુવક-યુવતીઓને વ્યાવસાયિક માર્ગદર્શન આપી કામધંધે ગરાવ્યા છે અને અંતરના આત્મીવાદ મેળવ્યા છે.

મહારાષ્ટ્ર ગવર્ણના મંત્રી શ્રી કે. એમ પારીકર તથા શ્રી મધુકરરાવ ઔધરી સાથે તેઓ બીજા પણ કેટલાક લેખોમાં નોંધપાત્ર કામ કરી રહેલા છે. તાજેતરમાં મહારાષ્ટ્ર સરકારે તેમને 'સ્વેચ્છિક એકત્રીકૃતીવ મેલિટ્રેટ (સ. E. M.)'ની માનદ પદવી આપીને તેમની સેવાઓની કદર કરી છે.

શ્રી જ્વાહરભાઈ અમારા સહિત્યના પ્રેમી છે અને તેઓ આજે સામાયિક-વિજ્ઞાન-સમર્પણ-સમાગમના એક અનિચ્છિવિરોધ તરીકે યજ્ઞની ગણા છે. તેથી અમને ખૂબ આનંદ થયો છે. અમે તેમને અત્યંત ઉત્તમ સ્તરે સન્માનિત કરીએ છીએ.

સમાગેહના પેટ્રન
 શ્રીમતી મુદુલાબહેન બી. દોશી
 જેઓ સમાજસુધારણા અને પંચાયતી
 પ્રવૃત્તિઓમાં ઊંડા સ્વ લઈ રહ્યા છે.

વિષયાનુક્રમ

પૃષ્ઠ સંખ્યા

૧. સામાયિકનો મહિમા	૩
૨. સામાયિકનો અર્થ	૨૦
૩. સામાયિક-સારભૂત મુદ્દર ક્રિયા	૩૪
૪. સામાયિક-અનેરી યોગસાધના	૪૮
૫. બે પ્રકારની તૈયારી	૬૭
૬. આલંબનરૂપ મૂત્રપાઠો	૮૫
૭. સામાયિક લેવા-પારવાનો વિધિ (સમજ સાથે)	૧૧૭
૮. મુદ્દપત્તીના પચાસ બોલનું રહસ્ય	૧૩૯
૯. સામાયિકમાં શુ ન ક્રોધ ?	૧૫૬
૧૦. સામાયિકનો સાધનાક્રમ	૧૭૦
૧૧. મન છૂતવાની કલા	૧૮૩
૧૨. સમભાવ અંગે કેટલુંક	૨૦૭
૧૩. ગગને છોડો	૨૨૭
૧૪. દેવને ત્યાં	૨૫૧
૧૫. દોષ અને માનને કાઢો	૨૭૪
૧૬. માયા અને લોભને હટાવો	૨૯૪
૧૭. દષ્ટિ આત્મા ભણી ગયો	૩૧૮
૧૮. ભાવનાઓનું સેવન-૧	૩૩૬
૧૯. ભાવનાઓનું સેવન-૨	૩૬૦
૨૦. આત્મ-ગૈરધ્યાનનો ત્યાગ	૩૮૩
૨૧. ધર્મધ્યાનનો અભ્યાસ	૪૦૨
૨૨. મુક્તધ્યાનનો પચ્ચિય	૪૨૩
૨૩. અન્ય ચાર ધ્યાનો	૪૩૫-૪૪૮

ઉપયોગમાં લેવાયેલા ગ્રંથોની યાદી

અનુયોગદ્વારચૂણી
 આનંદધનપદભાવાર્થ
 આનંદધન-સ્તવનાવલી
 આવશ્યકસૂત્ર
 આવશ્યકનિયુક્તિ
 ઉત્તરાધ્યયનસૂત્ર
 ગુરુવદનભાષ્ય
 ગાત્રધર્મકથા
 જ્ઞાનાર્ણવ
 તત્ત્વાર્થસૂત્ર-સપ્તધ્વકારિકા
 ધ્યાનદીપિકા
 ધ્યાનવિચાર
 ધ્યાનશતક
 બૃહત્ કલ્પભાષ્ય
 ભક્તિભરતોત્તર
 યોગશતક
 યોગશાસ્ત્ર-પ્રવેશન વિવરણમદ
 યોગશાસ્ત્ર
 વિનયપાત્રકભાષ્ય
 શાન્તિધ્યાનમ્ભાવના
 શ્રી પ્રતિક્રમગ્રંથ પ્રમોદીકા ભા. ૧-૨-૩
 શ્રી ભગવત્સૂત્ર
 સ્વચ્છાન્દસ
 કૈનમ્ભ
 ગ્રંથના નામ-ક્રમ
 નમ્ર
 અનંત અર્થ

ॐ હ્રીં અર્દ્ર નમઃ

પ્રસ્તાવના

પાપોમા અશાન્તિ !

પાપોથી દુઃખ અને ત્રાસ !

પાપોથી સર્વનાશ...

સર્વજ્ઞ સર્વદર્શી પુરુષોએ કરેલું આ સચોટ નિદાન છે. રોગના સચોટ નિદાન વિના સાચો અસરકારક ઉપચાર ન થઈ શકે. સકલ વિશ્વના સર્વ જીવોની દુઃખમય, ત્રાસમય સ્થિતિનું જ્ઞાનદષ્ટિથી અવલોકન કરતાં કરુણાવંત જ્ઞાની પુરુષોનું હૃદય રહી ઉઠ્યું. તેમણે પોતાના સર્વ વૈષયિક મુખોનો ત્યાગ કરી દીધો. તપ, ત્યાગ અને તિતિક્ષાનો ધર્મપુરુષાર્થ આરંભી દીધો. મુંઠીધંકાળ એ સાધનાના માર્ગે અવિરત પ્રગતિ કરતા રહ્યા...અને આત્મજ્ઞાનનો દિવ્ય પ્રકાશ પ્રાપ્ત થયો. એ દિવ્યપ્રકાશમાં તેમણે વિશ્વની યથાર્થ પરિસ્થિતિનું દર્શન કર્યું. ‘જીવો શાથી દુઃખી ? જીવો શાથી અશાન્ત ?’ આ પ્રશ્નનું સમાધાન મળી ગયું. ‘પાપોથી દુઃખ છે. પાપોથી અશાન્તિ છે.’

અનંત અનંત પાપોના ભાગે રસિયા જીવોને સમજાવવું કે ‘તમે આ પાપોથી દુઃખી છો.’ કેટલું બધું અઘરું કામ છે ! ન માને આ વાત. વાત કંનાગની હાંમી કરે. આવી વાત કરનારને પાગલ માને ! ‘પાપોથી મુખ મળે છે.’ આ દૃઢ બની ગયેલી માન્યતાના મૃગિયા પાતાળમાં ગયેલાં છે. એ મૃગિયાને ઉખેટી નાંખવાં...એ અમાન્ય માનવીનું ગળું નહીં. એ દુષ્કર કાર્યને કરવા માટે તો જોઈએ અનંત આત્મશક્તિ ! જોઈએ અનંત જ્ઞાન અને અનંત કરુણા.

તીર્થંકરત્વ એટલે આ ત્રણ અપૂર્વ તત્ત્વોનું સંમિશ્રણ. અનંત આત્મશક્તિ + અનંત જ્ઞાન + અનંત કરુણા = તીર્થંકરત્વ. આ

તીર્થ કરતવના ચરણે વિશ્વની શ્રેષ્ઠ વિભૂતિઓ નિવાસ કરે છે. તીર્થ-
કરત્વ અદ્ભુત પ્રભાવશાળી બની જાય છે. આ પ્રભાવથી હજારો,
લાખો...કરોડો માનવો..... પ્રભાવિત થાય છે. જ્યારે તેઓ પ્રભા-
વિત થાય છે, ત્યારે તેઓ તીર્થ કરની વાતોને સાચી માને છે, સ્વીકારે
છે અને એ મુજબ આચરણ કરે છે. ‘પાપો જ દુઃખોનાં કારણ છે.
પાપો જ અશાન્તિનું કારણ છે.’ આ વાત એમના ગળે ઉતરી જાય
છે. તેઓ પ્રતિજ્ઞા કરે છે:

કરેમિ મંતે ! સામાદ્યં ।

સાવજ્જં જોમં પચ્ચક્ખામિ ॥

‘હે ભગવત ! હું પાપમય પ્રવૃત્તિનો ત્યાગ કરવાની પ્રતિજ્ઞા
કરું છું, સામાયિક કરું છું.’ જો એ મનુષ્યને એવો આત્મવિશ્વાસ
જાગે.. એવો વીર્યોસ્લાસ પ્રગટે તો એ જીવનપર્યંત પાપોનો ત્યાગ
કરવાની... નિષ્પાપ જીવન જીવવાની પ્રતિજ્ઞા કરી લે છે અને ‘સામા-
યિક’માં સ્થિત થઈ જાય છે. જો એને જીવનપર્યંત નિષ્પાપજીવન
જીવવાનો આત્મવિશ્વાસ નથી હોતો તો એ ચોવીસ કલાક માટે પ્રતિજ્ઞા
કરે છે .. બાર કલાક માટે પ્રતિજ્ઞા કરે છે, છેવટે એકઠી = ૪૮
મીનીટ માટે પ્રતિજ્ઞા કરે છે. એ પ્રતિજ્ઞા મન, વચન અને કાયાથી
કરે છે. મનમાં પણ પાપોનું આકર્ષણ ન જાગે, તે માટે તત્પર બને
છે. ‘માટે જો મારા દુઃખોનો સમૂળ ઉચ્છેદ કરવો છે, તો મારે પાપોનો
સમૂળ ઉચ્છેદ કરવો જ પડશે. તે માટે ‘સામાયિકધર્મ’ એ જ સાચો
તે સ્વચ્છ ઉપાય છે’ આ વાત એના અંતઃકર્મમાં જાડી જાય છે.

આનો અપાત્ત પાપોને પ્રતિજ્ઞા છે, પાપોને નિરોધ છે. પાપોની
જડ છે તે અને આત્માને પાપોથી અગ્રગો કરે છે. મન, વચન
અને કાયા પાપ કરતો નથી અને બીજાઓ પામે દગવનો પનુ
નથી. આને મનુષ્ય જ ગણ-દેવતા મનુષ્ય સ્ત્રી ગણે છે. મનુષ્યમાં
જોયું રહે ગણે છે. પ્રજાત્યાગ્ય લીનતા અનુભવી ગણે છે.

ધાર્મિક સંસ્કારો રેડવા માટે
અધ્યાત્મની પુષ્ટિ કરવા માટે
સર્વાંગી વિકાસ સાધવા માટે
શતાવધાની પડિત
શ્રી ધીરજલાલ ટોકરશી શાહનું
રચેલું
પ્રાણવાન પ્રતિષ્ઠિત સાહિત્ય
અવશ્ય વાચો
અને
બીજાઓને વંચાવો.

અમાંગેલના અનિયિવિગેય
શ્રીમાન ચિત્તરંજન ડી. શાહ
(S E M)

મમાગૈલના મુખ્ય મંત્રી
શ્રીમાન મુરેન્દ્ર એ. હેડા
જેએ

મ. ગદ્ય પૂર્વ પ્રવૃત્તિઓમાં ગ્રા. સ્વ. સર્વ ગ્રા.

મમાંગેદના અનિયિવિશેય
શ્રીમાન જવાહરલાલ મોતીલાલ શાહ
[S E M]

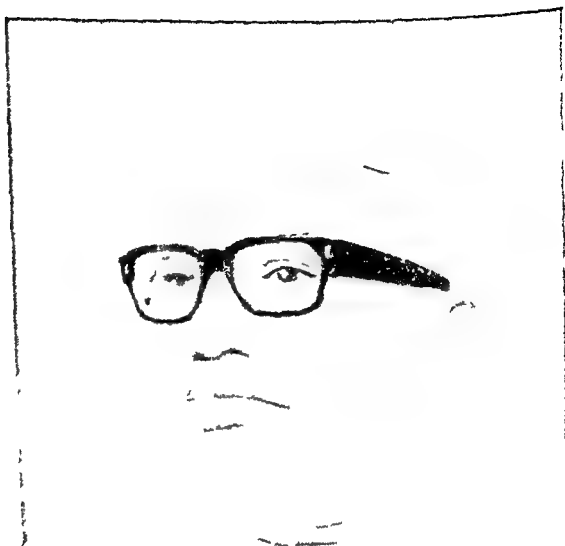

નમારેલના મુખ્ય મંત્રી
શ્રીમાન મુરેન્દ્ર એ. જેડા
જેએ

નમસ્કાર પૂર્ણ પ્રવર્તિતમા ત્રિહો અમ લઈ ગયા છે

અથલેખક
અચાર્યમણિભાઈ શતાવવાની પટિત
શ્રી ધીરજલાલ ટાકરશી શાહ

॥ वंदना पहेली ॥

वेनी नरुदायथी
आज गुरुमी
अनत आरमाओ
लय कर लयरायने
पार पाभी
सिद्धिस्थानमा भिगल्या
ते
आमायिके रागे
अमारी
डोटि डोटि वदना डो

मानुहुमार ओम. दोशी
तथा
महुसाणेन जी. दोशी
वेल्डिंग. ८ मे मागे
जी-७डोड नं. ४३/४४
नानेव रे.८.
मु'अटि-४०००३४.

❖ વંદના પીછ ❖

જેના આલબનથી
પરમ શાંતિની
પ્રાપ્તિ થાય છે

તથા
મસારસાગરનો પાર
પમાય છે,
તે
આમાયિજ્યોગને
અમારી
કોટિ કોટિ-વંદના લેા.

૨૪. મગનલાલ કાલીદાસ દોશીના

અમણાથે કુટુંબીજનો

આશ્રય કુજ

શુરનાનક દોશ,

જામનગર

(ગોનાદ)

❖ વંદના ત્રીજી ❖

જેની સાધના
માનવ જીવનનું
મુદર ઘડતર કરે છે
તથા
અપૂર્વ
અધ્યાત્મિક બલ
પ્રકટાવે છે,
તે
સામાયિક-યોગને
અમાની
કોટિ કોટિ વંદના હો.

(૨)

સ્વ. સુધરાજ નેમચંદ શાહ
તથા
સ્વ. 'હીનામ' સુધરાજ શાહના
અભિવ્યક્તિ હૃદયીજને.
પ્ર. નિવૃત્ત. ૧૯૨૨ ઇ.સી.
ભાવનગર
(૨૦૨૬)

ॐ वंदना योथी ॐ

ॐ
जिनशासनનો सार છે
તથા
આધ્યાત્મિક શક્તિઓને
અકટાવવાનું
સર્વોત્તમ
મુંદર સાધન છે,
તે
મામાયિક-યોગને
અમારી
કોટિ કોટિ વંદના હો.

(કિ)

સ્વ પ્રભુજીના સ ચરાજ શાહના
દેવગાથે દુટ ધીજના.
પ્રભુનિવાસ.
વંદર કળી,
નમનગર
(ગોવા)

❖ વંદના પાંચમી ❖

જે

આધ્યાત્મિક સાધનાને

મૂળ પાયો છે

તથા

સર્વ

યોગ પ્રણાલિકાઓને

ઉત્તમ સાગ છે,

તે

મામાયિક-યોગને

અમારી

કોટિ કોટિ વંદના હે

૯

કાલિદાસભાઈન મહુલાલ શાહ

પ્ર. નિવાસ

૧૯૫૧ જા.

ભામનગર

(સં. ૧૧)

❖ વંદના છઠ્ઠી ❖

જેની

આગધના કરતાં
અધ્યાત્મની પુષ્ટિ થાય છે,
ભાવનાઓ પ્રબલ બને છે
તથા

શુદ્ધ ધર્મધ્યાન ધરવાની
ક્ષમતા આવે છે,

તે

સામાયિક-યોગને

અમારી

કોટિ કોટિ વંદના હો.

અમૃતલાલ દેવશીભાઈ કોહારી

‘છાયા’ ૩ જે માળે,

૫૬૪-૮૮મેન્મથોદ ટ્રસ્ટ,

મોટી ગા

મુંબઈ-૪૦૦૦૧૬

✽ વંદના સાતમી ✽

જેની આરાધનાથી
અનુકંમે
શુદ્ધ ધ્યાનના ણીન્ત પાયે
પહોચી
આગ્ધાની કર્મનો
ક્ષય કરવાપૂર્વક
કેવલ જ્ઞાનની પ્રાપ્તિ
કરી શકાય છે,
તે
સામાયિક-યોગને
અમરારી
કેટિ કેટિ વદના હો

હિ

કલિકા કનિકાચલ ચેતનાચર્મ

૨૦૨૮

૨૫ ફેબ્રુ

સુઅક ૧૨૦૦૧૬

❖ વંદના સોળમી ❖

જે
 જૈન ધર્મે
 વિપમતાને વારવા માટે,
 સમત્વને સિદ્ધ કરવા માટે
 તથા
 અનત સુખની પ્રાપ્તિ માટે
 સામાયિકતું આયોજન
 કર્યું,
 તે જૈન ધર્મને
 અમારી
 કોટિ કોટિ વંદના હો.

ખેન ચ પાળેન પ્રેમહ તથા રણિયાત ખેન
 પાનાચ દ ચેરીટી દસ્ત.

૧૧ દસ્ત્રી શ્રી નવીનચંદ્ર હગનલાલ કપાળી
 દીગ્દેશ, ૨ જે માળે,
 ૫૮-મરીનગ્રાઉવ,
 મુ'ખર્-૮૦૦૦૨૦

❖ વંદના છવીશમી ❖

જન્મ, જરા અને મરણની

લીપણુ શ્રુખલા લેદીને

અક્ષય - અમરપદે

આરૂઢ થનારા

જગન્નાથ

જિનેશ્વરદેવોને

અમારી

કોટિ કોટિ વંદના હો.

ૐ

જવાહર મેડીકલ એન્ડ જનરલ સ્ટોર્સ

૬૬-૧૦૧, કેશવજી નાયક રોડ,

હુકામ નં. ૪-૫,

મુંબઈ-૪૦૦૦૦૬.

ફોન ૩૩૪૮૧૪, ૩૩૬૦૮૩

॥ વંદના સત્તાવીશમી ॥

અજ્ઞાનના
ધરા પટલો ભેરીને
અનન્ય અપ્રતિહત
જાનના
પ્રકાશ પ્રકટાવનારા
જ્ઞાનમાર્ગદર્શક
જિનરાભેને
અમારી
કોટિ કોટિ વંદના હો.

ગોમ્બે ફાઉન્ડેશન ઈન્ડસ્ટ્રીઝ લીમીટેડ
૨૦૨, શાસ્ત્રી ચેમ્બર્સ,
ન્યુ મરીન લાઇન્સ,
મુંબઈ-૪૦૦૦૨૦.

ફોન : ૨૫૪૦૩૩, ૨૫૧૮૬૨, ૩૧૭૧૨૧

ॐ वंदना अष्टावीशमी ॐ

समस्त लोकादीना
भूत, वर्तमान अने
लविष्यकालीन
सर्वाभावाने
यथार्थपणे प्रकाशनाग
सर्वज्ञ देवाधिदेव
परमात्माने
अभारी
कोटि कोटि वंदना हो.

❦

श्री गनरल स्टोर्स
तथा
श्री मेडीकल स्टोर्स

महामा गांधीराड,
गोवर्धन,
मुंबई-४०००७७
फोन १२२७४१

॥ વંદના ઓગણત્રીશમી ॥

અમરગરૂપી લયોન્મન
સર્વત્ર
છટકાવ કરનારા
નિષ્કલક અને સદોદિત
ઓવા
શ્રી જિનગ્રંથને
અમારી
કોટિ કોટિ વંદના હો.

શાહ દ્રાન્સપોર્ટ હાં.

દ્રાન્સપોર્ટ કોન્કેક્ટર્સ

આગ્રા રોડ,

ઘાટકોપર નાકા,

મુ'બઈ-૪૦૦૦૮૬

ફોન ૫૮૩૨૩૭, ૫૮૩૦૬૪.

❖ વંદના ત્રીશમી ❖

સન્માર્ગના અનુસરણપૂર્વક

વિરતિના

વિમલપંથે વિચરવાની

પ્રબલ પ્રેરણા કરનાર

જગદ્ગુરુ

જિનેશ્વર દેવોને

અમારી

કોટિ કોટિ વંદના હો.

વીરચંદ મેથળ થોભણ

ગીત હાં. (પ્રા.) લી.

અન. ડી. મી. હાઉસ, ૨ જે માળે,

૧૫-નરોત્તમ મોગરજી માર્ગ,

બેલાઈ એસ્ટેટ,

મુંબઈ-૪૦૦૦૩૮

❧ વંદના ઝેઠત્રીશમી ❧

જીવનપથનં
જ્યોતિર્ગચ ણનાવવા ગારે
ધર્મરૂપી
અખડ ત્રીપક પ્રકટાવનારા
પ્રધોતકર
મહાપુરુષાને
અમારી
કોટિ કોટિ વદના હો.

ખી. વિજયકુમાર ઝેન્ટ હાં.

મહેતાભુવન, દેકું માળે,

૩૧૧-અનીરોડ,

સુ.ખર્ષ-૪૦૦૦૦૪

❧ વંદના ઐતાલીશમી ❧

જેમની

અનન્ય આરાધના કરતાં

પાપનો પુંજ પ્રજલે છે,

તથા

સર્વ કર્મોં ક્ષીણ થાય છે,

તે

પરમોપકારી

અરિહત દેવાને

અમારી

કોટિ કોટિ વંદના હો.

ધીરજલાલ એન્ડ હાં.

૩૦૦/૩, તાજેવ ગેડ,

નાનાચોક,

મુંબઈ-૪૦૦૦૦૭

૧ નં ૩૨૨૭૭૪, ૩૨૬૩૩૦

॥ वंदना ते तालीशमी ॥

देवांग
मानवश्रवणेना
उचामा उचामा आह्वय
रजू कुर्यो
अने
गुणनी सर्वोत्तम स्थिति
अपादन करवानी
कला दर्शावी,
ते
लोकनायक
जिन लगव तोने
अमारी
कोटि कोटि वंदना हो

स्व. श्री कान्ताभाहेन उत्तमय ह वारा
ना स्मरणार्थे

पूना मोटर गुडम् ट्रान्सपोर्ट
पूना

ॐ વંદના ઐતાલીશમી ॐ

જેમની

અનન્ય આરાધના કરતાં
પાપનો પુંજ પ્રજલે છે,

તથા

સર્વ કર્મો ક્ષીણ થાય છે,

તે

પરમોપકારી

અરિહંત દેવાને

અમારી

કોટિ કોટિ વંદના હો.

શ્રીગજલાલ એન્ડ કું.

૩૦૦૧૩, તાન્દેવ ચાંડ,

નાનાચોક,

મુળદર-૪૦૦૦૦૭

૩૨૨૭૬૬. ૩૨૬૩૩૦

॥ वंदना ते तालीशमी ॥

देनांग
मानवउवनना
डिआमा डिआ आहश
रखू ड्यो
अने
मुअनी मयोत्तम स्थिति
अपादन करवानी
डला दशावी,
ते
लोडनायड
जिन लगव तोने
अमासी
डोटि डोटि वदना हो.

स्व. श्री कान्ताभाहेन उत्तमय द वारा
ना अमरणाथे

पूना मोटं गुडय ट्रान्सपोर्ट
पूना

❖ વંદના છપ્પનમી ❖

જેમનાં પાવન પગલે
સર્વ પ્રકારના અપાયોતુ
ઉપશમન થયું,
તથા
આનંદ-મગલની અપૂર્વ
વૃદ્ધિ થઈ,
તે
પરમ કલ્યાણકારી
શ્રી પાર્શ્વનાથ ભગવાનને
અમારી
કોટિ કોટિ વંદના હો.

❧

શાંતિલાલ ખોડીદાસ શાહ

જે. કે. પ્રથમ
૩૬૧-એચ ગ્રાન્ટ રોડ,
લોકમાન્ય ટ્રસ્ટ મારકેટ,
(વી. જી. મારકેટ)

મુંબઈ-૪૦૦૦૦૭

સામાયિક-વિજ્ઞાન

ૐ હૃદી અર્હ નમઃ

[૧]

સામાયિકનો મહિમા

સામાયિક એ જિનજીવનની મધ્યમહિમાવાળી વસ્તુ છે. તીર્થ દેવોએ તેના આપય લીધા હતા. ગામના પાલતોએ તેના આપય લીધો હતો અને મહામના શુનિવસોએ પણ તેના આપય લીધો હતો. ના.પુ. ૧૦૦ " ૧૧૫ અને ૧૧૬ નો આર ૪ વર્ગ માટે મહામહિમા લિખિત મળે છે. ૧૦૦ કે તેના આપયન અનુષ્ઠાનની તેમ જ ધર્મના વિનિયમો અનુસાર તેના નામ સ્તોત્ર લિખિત મળે છે. ૧૧૫ અને ૧૧૬ નો આર ૪ વર્ગ માટે મહામહિમા લિખિત મળે છે.

નમસ્કાર-મહામંત્રમાં અરિહંત, સિદ્ધ, આચાર્ય, ઉપાધ્યાય અને સાધુ એ પાંચ પરમેષ્ઠીને નમસ્કાર કરવામાં આવે છે, પણ એ પરમેષ્ઠિપદનો મુખ્ય આધાર સામાયિક છે. તાત્પર્ય કે સામાયિકની સાધના વડે જ અરિહંત અરિહંતપણું પામે છે, સિદ્ધ સિદ્ધપણું પામે છે, આચાર્ય આચાર્યપણું પામે છે, ઉપાધ્યાય ઉપાધ્યાયપણું પામે છે અને સાધુ સાધુપણું પામે છે.

અરિહંત સ સારનો ત્યાગ કર્યા પછી સામાયિકની સાધનાનો સ્વીકાર કરે છે, તેના વડે આત્માને નિર્મલ કરે છે અને ત્યારે જ તેઓ ચાર ઘાતીકર્મનો નાશ કરી કેવલ-જ્ઞાનની પ્રાપ્તિ કરી શકે છે. કહ્યું છે કે-

સામાયિકવિશુદ્ધાત્મા, સર્વથા ઘાતિકર્મણઃ ।

મ્યાન્ કેવલમાપ્નોતિ, લોકાલોકપ્રકાશકમ્ ॥

‘સામાયિકથી વિશુદ્ધ થયેલો આત્મા ઘાતીકર્મોને સર્વથા શૂન્ય કરીને લોક અને અલોકનો પ્રકાશ કરનાર કેવલજ્ઞાન શીઘ્ર પામે છે.’

કેવલજ્ઞાનની પ્રાપ્તિ થયા પછી અરિહંતો માતિશય વાળી વડે ધર્મના ઉપદેશ આપે છે અને સર્વત્ર પૂજ્ય છે. આ જ તેમનું માતૃ અરિહંતપણું છે, પણ તેના મૂલમાં નમસ્કારની સાધના રહેલી છે, તે ભૂલવાનું નથી.

બીજા સિદ્ધ પરમેષ્ઠી અન્યાને બિદ્વિજ્ઞાનમાં બિરત્ત અને નિવૃત્તીય મુખને ઉપદેશ કરી રહ્યા છે, પણ તેઓ-

સામાયિકનો મહિમા

ઐ સિદ્ધિચ્છાને પહોંચ્યા શી રીતે? ઐ વિચારવાનું છે.
સામાયિકને તો રૂપા વાણીમાં વહે છે કે—

જે કે વિ ગયા મોવગં. જે વિ ચ ગચ્છંતિ જે ચ ગમિગંતિ ।
તે મચ્ચે સામાયિકપ્રભાવેણ મુણેયચ્ચ ॥

‘આજ નુધીમાં જે આત્માઓ મોટાના જગ્યા છે.
આને જે મોટામાં જાય છે અને ભવિષ્યમાં જે મોટાના
જશે, તે બધા પ્રભાવ સામાયિકનો વ્હાળેલા.’ તાત્પર્ય એ તે
બધા સામાયિકની સાધના વડે જ મોટાના-ગિદિ ‘સામાયિક’
પહોંચેલા છે.

અમલ ન હતો તેથી એક એકાચાળ પાળુ તેમના માટે ભાઈ
 હતું. છતાં નચ્છગતિનું નિવાચ્છ કહેવા માટે તેમણે આગામી
 પર્વતિપ્રિયે એકાચાળું કર્યું. પછી તેઓ પાતાના કામના
 મગ્ન થયા. હવે ત્રીજા પહેરે તેમના ળગીચાચાથી નાજ
 ન્નાતો ળાંને એક ટોપડો આજ્યા. શ્રેષ્ઠ તે નંદાને
 નાજ થયા અને પાતાના ળગીચાચા આવા નુન ળાં પા
 કે. એ વિચારે એક અભિમાન પણ આવ્યું. એમ ન્ના
 તમને ળાં આપવાનું મન થયું, એટલે એક ળાં દવા મે
 અમા મૂંછી હીમ્મ અને તેનો વ્યાસ માળાવા દાખા ત
 ચા આવ્યું કે આજે તો મારે એવાના કે અને કે, એ
 મ કર્યું. પંતુ એકાચાળાને ભગ માર્ત ને એક તેમ
 ને નીતે ત્રીજા દવાર પછુ નિપજા પોતે તેમ

વિશાલતા આવી છે. વળી દરેક અંતર્યનાને પોતાનું ખાસ દૃષ્ટિબિંદુ હોય છે, એટલે આ અંતરની રચના તેના ખાસ દૃષ્ટિબિંદુઓને અનુસરીને થયેલી છે અને એ રીતે તેના સર્જનમાં અલિનવતા આવેલી છે.

પ્રશ્ન-આ અંતર્યનાનું ખાસ દૃષ્ટિબિંદુ શું છે ?

ઉત્તર-અધ્યાત્મ અને યોગની દૃષ્ટિએ સામાયિકનું નિરીક્ષણ-પરીક્ષણ કરીને સરલ ભાષામાં અને સુગમ શૈલિમાં તેની રજૂઆત કરવી, એ અંતર્યનાનું ખાસ દૃષ્ટિબિંદુ છે.

પ્રશ્ન-પૃષ્ઠિયા શ્રાવકે પોતાની એક સામાયિકનું ફલ શ્રેણિક ગાળને આપ્યું હોત તો પરોપકાર થાત કે નહિ ? અને પરોપકાર જેવું બીજું પુણ્ય કયું છે ?

ઉત્તર-ક્રિયા એક કરે અને તેનું ફલ બીજાને મળે, એ સિદ્ધાંત જૈન ધર્મને માન્ય નથી. જૈન ધર્મ તો એમ માને છે કે જે મનુષ્ય જેવી ક્રિયા કરે, તેને તે પ્રકારનું ફલ મળે. પૃષ્ઠિયા શ્રાવકે કદાચ એમ કહ્યું હોત કે 'તમને એક સામાયિકનું ફલ આપ્યું' તો એ મન મનાવવાની વાત હોત. વાસ્તવમાં એ ફલ તેમને મળત નહિ. પૃષ્ઠિયા શ્રાવક તો ઘાત ગુદ મને સામાયિક ઠરવાથી દંભ અને ખુશામતથી પર થયો હતો, એટલે તેણે સ્પષ્ટ જણાવી દીધું કે એમ બનવું અશક્ય છે.

પારકાનું બધું થાય, એવી વૃત્તિ અને પ્રવૃત્તિને પરો-પકાર કહેવામાં આવે છે અને તે ઠરવા જેવો છે, પરંતુ પરોપકાર થાય એવી પરિસ્થિતિ ન હતી વળી

પ્રત્યક્ષ-પ્રાપ્તિની આશાએ નહિ. પરંતુ પાતાનું કર્તવ્ય
અનુભવે દેવાનો છે. એ રીતે કર્યેયે પ્રત્યક્ષ-પ્રાપ્તિ
પ્રાપ્તિ થાય છે

પ્રશ્ન-શ્રેણિકે વાતને જે આ ઉપાયે બતાવવામાં
આવ્યા તે આવ આમાન્ય કોટિના રતા. મા એવા ઉપાયેથી
નમ્મનિનું નિવારણ થાય ન - ?

જવાબ-ભગવાન સારાથી જ્યારે જાને સારાથી રતા,
તેથી તેણે નિવારણ રતા કે નિવારણી નમ્મનિનું નિવારણ
પ્રાપ્ત નથી. પણ તેમણે શ્રેણિકે અન્ય આશાવાન પ્રત્યક્ષ
આ પ્રકારના આવ આમાન્ય ઉપાયે બતાવ્યા છે. તે
સારા રતા. એ રીતે બતાવે છે કે ભગિરથના ભગવાન કે

[૨]

સામાયિકનો અર્થ

સામાયિક એ જરેખર એક રહસ્યમયી વસ્તુ છે. તેવું વાસ્તવિક રહસ્ય સમજવા માટે આપણે ઠીક ઠીક મજલ કાપવી પડશે, પરંતુ હાલ તો તેના અર્થજાનથી શરૂઆત કરીએ.

ઘણા સુદર શબ્દો લોકજિહ્વાએ ચડીને અપભ્રંશ પામે છે અને તેનો મૂલ અર્થ ખોઈ બેસે છે. સામાયિક શબ્દનું પણ લગભગ એમ જ બન્યું છે. આજે કેટલાક તેને 'સમાયક' કહે છે, તો કેટલાક તેને 'સામાયક' કહે છે, તો કેટલાક વળી 'અમાક' અને 'સમાગ' સુધી પણ પહોંચ્યા છે. પરંતુ આ ચારેય શબ્દો અશુદ્ધ છે. મૂલ શબ્દ 'સામાયિક' છે અને તેને જ શુદ્ધ માનીને આપણે ચાલવાનું છે.

શાસ્ત્રીય શબ્દોને મૂલ નિયતિમાં રાખવા, એટલે કે તેમાં એક પણ અક્ષરની દાનિકે વૃદ્ધિ કરવી નહિ, તેમજ તેના ક્રમ, માત્રા, વગર કે અનુસ્વારમાં કંઈ પણ ફેરફાર

શબ્દના પ્રથમ અક્ષરમાં રહેલો સ્વર વૃદ્ધિ પામે, તેના છેલ્લા અક્ષરમાં રહેલા સ્વરનો લોપ થાય અને તેને સ્વાર્થમાં 'ઇક' પ્રત્યય લાગે, ત્યારે વ્યાકરણની પરિભાષામાં તેને તદ્વિત રૂપ કહેવામાં આવે છે. સામાયિક એ સમાય શબ્દનું તદ્વિત રૂપ છે. તે કેવી રીતે સિદ્ધ થયેલું છે? તે જોઈ લઈએ.

શબ્દનો પ્રથમ અક્ષર આ છે, તે સ્ + આ થી બનેલો છે. તેમાં સ્ વ્યંજન છે અને આ સ્વર છે. સંસ્કૃત ભાષામાં ૧૬ સ્વર અને ૩૩ વ્યંજન છે, ત્યારે ગુજરાતી ભાષામાં ૧૨ સ્વરો અને ૩૩ વ્યંજનો છે, એ તો જાણો છો ને? આ આ સ્વરની વૃદ્ધિ થતાં આ બને છે, એટલે સમાયનું સામાય રૂપ થાય છે. હવે છેલ્લો અક્ષર ય છે, તે ય્ + આ નો બનેલો છે તેમાં ય્ વ્યંજન છે અને આ સ્વર છે. આ આ સ્વરનો લોપ થતાં સામાય એવું રૂપ બને છે. અને તેને સ્વાર્થમાં ઇક પ્રત્યય લગાડતાં 'સામાયિક' એવો શબ્દ તૈયાર થાય છે.

ત્યારે કેઈ પાત્ર શબ્દ તદ્વિતરૂપ ધારણ કરે છે, ત્યારે તે મળધર્મિક બને છે જેમકે-નગર મળધી તે નગરિક, ગરીબ મળધી તે ગારીબિક અને ધર્મ મળધી તે ધર્મિક આ રીતે જે સમાય માટે મળધ ધરાવે છે, તે સામાયિક જેમ સમાયનાનું છે તાત્પર્ય કે સામાયિકમાં 'સમાય' શબ્દ પોતે મળ્યો છે અને તેનો અર્થ જાણીએ તે, જે સામાયિકના અર્થ જાણી શકાય એમ છે.

તેવે સમાય શબ્દ એકે દુઃખાં વધારે અર્થોં દર્શાવે છે
 જાણી તમે દુઃખ એમ કહેજો કે 'આવ આદે જલુતો'
 જગાય શબ્દ અનેક અર્થોં શી રીતે દર્શાવતો રહે ?' પણ
 નહ નાદા જાણના શબ્દોમા પણ યાગ્ય અર્થોં દર્શાવવાની
 રીતોં હેતુ છે તે નીચેના દાખલથી જાણી શકાશે.

શબ્દના પ્રથમ અક્ષરમાં રહેલો સ્વર વૃદ્ધિ પામે, તેના છેલ્લા અક્ષરમાં રહેલા સ્વરનો લોપ થાય અને તેને સ્વાર્થમાં 'ઈક' પ્રત્યય લાગે, ત્યારે વ્યાકરણની પરિભાષામાં તેને તદ્વિત રૂપ કહેવામાં આવે છે. સામાયિક એ સમાય શબ્દનું તદ્વિત રૂપ છે. તે કેવી રીતે સિદ્ધ થયેલું છે? તે જોઈ લઈએ.

શબ્દનો પ્રથમ અક્ષર સ્ છે, તે સ્ + અ થી બનેલો છે. તેમાં સ્ વ્યંજન છે અને અ સ્વર છે. સ્ + સ્કૃત ભાષામાં ૧૬ સ્વર અને ૩૩ વ્યંજન છે, જ્યારે ગુજરાતી ભાષામાં ૧૨ સ્વરો અને ૩૩ વ્યંજનો છે, એ તો જાણો છો ને? આ અ સ્વરની વૃદ્ધિ થતાં આ બને છે, ચોટલો સમાયનું સામાય રૂપ થાય છે. હવે છેલ્લો અક્ષર ય છે, તે ય્ + અ નો બનેલો છે. તેમાં ય્ વ્યંજન છે અને અ સ્વર છે. આ અ સ્વરનો લોપ થતાં મામાયુ એવું રૂપ બને છે. અને તેને સ્વાર્થમાં ઈક પ્રત્યય લગાડતાં 'સામાયિક' એવો શબ્દ તૈયાર થાય છે.

જ્યારે કોઈ પણ શબ્દ તદ્વિતરૂપ ધારણ કરે છે, ત્યારે તે મળધર્મશિક્ષિ બને છે જેમકે-નગર મંળધી તે નાગરિક, શરીર મળધી તે શારીરિક અને ધર્મ મંળધી તે ધાર્મિક આ રીતે જે સમાય ગાયે મંળધ ધરાવે છે, તે સામાયિક એમ સમજવાનું છે. નાનપર્યં કે સામાયિકમાં 'સમાય' શબ્દ પ્રોત્સાહનનો છે અને તેનો અર્થ જાણીએ ને. જ સામાયિકનો અર્થ જાણી શકાય એમ છે.

તેવે અમાય ગાળ એક દુનનાં વધાવે અર્થ દર્શાવે છે. આવી તમે દુદાવ એમ કહેશો કે 'અવ આદે જાણી' નમત્ત મળત અનેક અર્થો શી રીતે દર્શાવતો હશે ? ખરેખર નાના જાણના અર્થોમાં પણ દુનના અર્થો દર્શાવવાની રીત છે એ છે. તે નીચેના ગાળથી જાણી શકાશે.

બીલ રાજત અને તેની વાગુ રાખીએ

એક જગલમાં હોઈ બીલ રાજત તેની નાના નાનીએ
 નાના પ્રવાસ રીતે નાનો હોવામાં એક નાનીએ
 'તે' નામિનાય' અને નાના નાના દાણી કે નેપાળી દાણ
 નાના નાના દાણ અથવા નાની બીજી નાનીએ દાણ નાના

પંડિતોએ કહ્યું : ‘તો તેનો પચીશ-પચીશ હજાર શ્લોકોમા સંક્ષેપ કરીએ.’

રાત્રીએ કહ્યું : ‘તો પણ વધા થઈને એક લાખ શ્લોક થાય. માટે હજી સંક્ષેપ થઈ શકે એમ હોય તો જણાવો.’

પંડિતોએ કહ્યું : ‘જો આપની ઈચ્છા એવી જ હોય તો તેને હજાર-હજાર શ્લોકપ્રમાણ બનાવી દઈએ.’

પરંતુ રાત્રીને આ પ્રમાણે પણ વધારે લાગ્યું, એટલે પંડિતો પાંસડો શ્લોકો પર આવ્યા, તેમાંથી સો શ્લોક પર આવ્યા, તેમાંથી દશ શ્લોકો પર આવ્યા અને છેવટે એક શ્લોક પર આવ્યા. ત્યારે રાત્રીએ કહ્યું : ‘તમે જે કંઈ કહો, તે સાંભળીને હું યાદ રાખવા માગુ છું અને ચાર શ્લોકો યાદ રાખવા જેટલી મારી શક્તિ નથી, તેથી ચારેય મળીને એક શ્લોક કહો તો હું સાંભળું. પંડિતોએ એ વાત કમૃદ્ધ કરી.

પછી પહેલો પદિત બોલ્યો :

जीर्णं भोजनमात्रेयः,

જર્મિયુ પચી જાય પછી જ ભોજન કરવું, એ આયુર્વેદમા પરમ નિષ્ણાત આત્રેયનો મત છે.

પછી બીજો પદિત બોલ્યો :

कपित्थः प्राणीनां दया ।

પ્રાણીઓ પર દયા રાખવી, એ ધર્મશાસ્ત્રમાં પરમ વિદ્વાન્દ કપિત્થ કવિનો મત છે.

પછી ત્રીજો પડિત જોલ્યો :

બૃહસ્પતિરવિધ્વાસઃ,

કોઈ પર અંધવિશ્વાસ રાખવો નહિ, એ નીતિશાસ્ત્રમાં
પરમ નિપુણ બૃહસ્પતિનો મત છે.

છેવટે ચોથો પડિત જોલ્યો :

પાશ્ચાલઃ સ્ત્રીષુ માર્દવમ્ ॥

સ્ત્રીઓ પ્રત્યે મૃદુતાથી વર્તવું, એ કામશાસ્ત્રમાં કાબેલ
પાંચાલ ઋષિનો મત છે.

આ રીતે દરેક પડિતે એક લાખ શ્લોકોનો સંક્ષેપ
માત્ર એક એક ચરણમાં સંલગાવતા રાજા ઘણા ખુશી થયો
અને તેમને ભારે ઇનામો આપ્યાં.

એટલે લાખો શ્લોકોનો સાર માત્ર એક ક્રિયામાં ઉતરી
શકે છે.

અમે અનુભવે જોયું છે કે સામાયિકની ક્રિયા થોડો
વખત કરવામાં આવે તો પણ તે મન-વચન-કાયાને પવિત્ર
કરે છે, શાંતિ અને સમતાનો અનુભવ કરાવે છે તથા
ધર્મભાવનામાં ભરતી લાવે છે, તો પછી લાખા સમય સુધી
સામાયિકની ક્રિયા કરનારને કયા લાભો ન થાય ?

કેટલાક એમ સમજે છે કે ‘સામાયિક તો એક
સામાન્ય ક્રિયા છે અને તે ડોસા-ડોસીઓ કે કુરસદિયા
ચોકોને કરવા જેવી છે, તેમાં આપણું કામ નહિ.’ પણ આ

સમગ્રણ ભૂલભરેલી છે. શ્રાવક-શ્રાવિકા માટે સામાયિકની જે ક્રિયા કરવાનું વિધાન છે, તે સામાયિકની મહાસાધનાના એક પ્રતીક રૂપ છે અને તે આધ્યાત્મિક વિકાસ સાધવા માટે તથા યોગસાધના કરવા માટે એક મુદ્દર સાધન છે, તેથી નાના-મોટા મહુએ કરવા જેવી છે. જે લોકો એમ કહે છે કે વ્યવહાર અને વ્યાપાર પહેલો, ધાર્મિક ક્રિયાઓ પછી, તે ગાડીની આગળ ઘોડો જોડવાને બદલે પાછળ જોડે છે અને તે ગાડીને હાકરવાનો પ્રયત્ન કરે છે. પછી તેનું પરિણામ હ.અ. શોક કે નિરાશામાં આવે તેમા નવાઈ શી! જેમ ગાડીની આગળ ઘોડો જોડવાથી તે બગબગ ચાલે છે, તેમ જીવનમાં ધર્મને પ્રાધાન્ય આપવાથી, ધાર્મિક ક્રિયાઓને મહત્વ આપવાથી જીવન સંવાદી (Harmonious) અને સુંદર બને છે. તાત્પર્ય કે વ્યવહાર અને વ્યાપારની ગમે તેવી ધમાલ હોય, તો પણ સામાયિકની ક્રિયા દરશન કરવા જેવી છે.

સામાયિક એ સર્વ આધ્યાત્મિક ક્રિયાઓનો માર છે- તેથી પણ તે સારભૂત અને મુદ્દર છે. આ વસ્તુ અમે પાંચ મિત્રોને સ્પષ્ટતાથી સમજાવવા કૃત્તીએ છીએ.

આધ્યાત્મિક વિકાસ માટે જે ક્રિયાઓ અવશ્ય કંઈ જેવી છે, તેને જેન ધર્મમાં ‘આવશ્યક’ની સંજ્ઞા આપેલી છે. અર્વાં આવશ્યકો છ છે. (૧) સામાયિક, (૨) અનુવિંશતિઅન, (૩) વદન, (૪) પ્રતિકમણ, (૫) ક્રમો-લ્પન અને (૬) પ્રત્યાખ્યાન. તેમાં સામાયિકનો સુખ્ય હેતુ

મનુષ્યમા રહેલી રાગ-દ્વેષની વૃત્તિઓને ઘટાડી સમત્વ કે સમભાવ તરફ લઈ જવાનો છે. ચતુર્વિંશતિસ્તવનો મુખ્ય હેતુ ચોવીશ તીર્થ કરો પ્રત્યે અનન્ય લક્ષિત ઉત્પન્ન કરવાનો છે વદનનો મુખ્ય હેતુ ગુણવાન ગુરુ પ્રત્યે વિનય કેળવી તેમની કૃપા મેળવવાનો છે. પ્રતિકંભણનો મુખ્ય હેતુ જાણે કે અજાણે થયેલી ભૂલોને સુધારી લાવી ભૂલો સામે પાળ બાધવાનો છે. કાયોત્સર્ગનો મુખ્ય હેતુ કાયાનું મમત્વ ટાળી મનની વૃત્તિઓને આત્મા તરફ વાળવાનો છે અને પ્રત્યાખ્યાનનો મુખ્ય હેતુ આત્માને સંયમમા લાવી ત્યાગ ગુણ કેળવવાનો છે. x

‘છ આવશ્યકોમાં સામાયિકને પ્રથમ મૂકવાનું કારણ શું?’ આ પ્રશ્નનો ઉત્તર શ્રીમાન્ હરિભદ્રસૂરિએ આવશ્યકે સૂત્રની ટીકામાં આ પ્રમાણે આપ્યો છે : ‘તત્ર પ્રથમ-મધ્યયનં સામાયિકં સમભાવલક્ષણત્વાત્, ચતુર્વિંગતિસ્તવાદીનાં ચ તદ્ભેદત્વાત્ પ્રાથમ્યમત્યેતિ ।’ પડાવશ્યકના છ અધ્યયનોમાં પહેલું અધ્યયન સામાયિક છે. સમભાવ લક્ષણને લીધે તે સામાયિક કહેવાયું છે. ચતુર્વિંશતિસ્તવઆદિ બીજાં પાંચ અધ્યયનો તેના જ ભેદો છે, એટલે તેની પ્રાથમિકતા સમજવાની છે’ તાત્પર્ય કે છ આવશ્યકોમાં સામાયિક એ સાધ્ય હોવાથી પહેલું મૂકાયેલું છે અને બીજાં પાંચ આવશ્યકો તેના સાધનો કે અંગો હોવાથી પછી મૂકાયેલાં છે.

x ‘શ્રી પ્રતિકંભણસૂત્ર-પ્રભાષણ’ના ત્રણ દળદાર ભાગોમાં આ છ આવશ્યકો પર અમે વિસ્તૃત વિવેચન કર્યું છે, તે વિભાગોએ જરૂર વાંચુ.

ન્યારે શ્રીમાન્ હરિભદ્રસૂરિ જેવા જૈન શાસ્ત્રોના સમર્થ જ્ઞાતા આ વસ્તુ કહી રહ્યા છે, ત્યારે તેને યથાર્થ માનવી જ રહી. આજે ‘પડાવશ્યક’નો સંસ્કાર આપણા મન પર દઢ થયેલો છે, એટલે પ્રશ્ન ઉઠે છે કે ‘આ શી રીતે હોઈ શકે?’ પણ જિનાગમોના પ્રાચીન ઉદ્દેશો આ વસ્તુનું પૂરું સમર્થન કરે છે.

આવશ્યકનિયુક્તિમાં કહ્યું છે કે ‘તપ અને સંયમથી સહિત એવા મરીચિ, સ્વામીની સાથે વિચરે છે. ઉદ્યમી અને ભક્તિવાન એવા તે શુરુ પાસે સામાયિકથી માંડીને અગિયાર અંગો પર્યંત ભણ્યા.’

જ્ઞાતાધર્મકથા નામના છઠ્ઠા અંગસૂત્રના શૈલકસાત નામે પાંચમા અધ્યયનમાં કહ્યું છે કે ‘ત્યારબાદ તે થાવ્યા પુત્ર શ્રી નેમિનાથ સ્વામીના તથાપ્રકારના શુભવિગિષ્ઠ સ્થવિરો પાસે સામાયિક આદિ ચૌદ પૂર્વોના અભ્યાસ કરે છે.....તે પછી મુંડ થઈને નીલા અંગીકાર કર્યા બાદ શુક નામના મહર્ષિ સામાયિકથી માંડીને ચૌદ પૂર્વોનું અધ્યયન કરે છે.’

શ્રી ભગવતીસૂત્રના બીજા શતકના પ્રથમ ઉદ્દેશમાં સ્કંદચરિત આવે છે. તેમાં જણાવ્યું છે કે ‘તે સ્કંદક અંગ ગાઝ ભગવાન મહાવીરના તથા રૂપ સ્થવિરો પાસે સામાયિક આદિ અગિયાર અંગોનું અધ્યયન કરે છે.’

આના ઉદ્દેશો જિનાગમોમાં અનેક સ્થળે થયેલા છે. ન્યારે કેઈ પદ્મ મુનિ નીલા અંગીકાર કરી શ્રુતના પાઠગામી

થયા, એવું કહેવું હોય ત્યારે તેમણે સામાયિક આદિ અગિયાર અંગો કે સામાયિક આદિ ચૌદ પૂર્વો એવા શબ્દોનો પ્રયોગ કરેલો છે. આનો અર્થ એ થયો કે શ્રમણોને—સાધુ-ઓને સહુ પ્રથમ સામાયિકસૂત્રનું અધ્યયન કરાવવામાં આવતું અને ત્યાર પછી જ અગિયાર અંગો તથા ચૌદ પૂર્વોનો અભ્યાસ કરાવવામાં આવતો. સામાયિક એ સાધુ-જીવનની મુખ્ય સાધના હતી. એટલે તેને આ રીતે પ્રાથમિકતા અપાતી. વળી દરેક સ્થળે સામાયિક શબ્દનો જ પ્રયોગ કરેલો છે. નહિ કે પડાવશ્યકનો. એટલે સામાયિક મુખ્ય મનાતું અને ખીજાં આવશ્યકો તેનાં સાધનો કે અંગો મનાતાં, એમાં કોઈ શંકાને સ્થાન નથી.

‘ખીજાં આવશ્યકો સામાયિકનાં સાધનો કે અંગો શી રીતે ?’ એ પ્રશ્ન પાઠકોના મનમાં અવશ્ય ઉઠવાનો. તેનો ખુલાસો એ છે કે ચોવીશ તીર્થંકરો સામાયિકના સાધકો તથા ઉપદેશકો હતા. તેથી તેમનું સ્મરણ કરતાં સામાયિકની ભાવના પુખ્ત થાય છે. આદર્શ સામાયિક કેવું હોવું જોઈએ ? તેનો ખ્યાલ આવે છે અને તેમના સદ્ગુણ ગુણોનું કીર્તન કરતાં ચિત્તમાં ગ્રહેલો રાગ-દ્વેષરૂપી મલ ઓછા થતાં સમ-ભાવની સિદ્ધિમાં સહાય મળે છે. એટલે તેને સામાયિકનું એક અંગ માનવામાં આવ્યું છે.

ગુણુવાન ગુરુને વિનય કરતાં સામાયિકના હેતુઓ સમન્વય છે. સામાયિકનું સ્વરૂપ ખ્યાલમાં આવે છે અને તેના વિધિ અંગે યોગ્ય માર્ગદર્શન મળે છે, તેથી તેને

[૪]

સામાયિક-અનેરી યોગસાધના

સામાયિક એ સારભૂત સુંદર ક્રિયા છે તથા સર્વ આધ્યાત્મિક ક્રિયાનો સાર છે, એ વસ્તુ ગત પ્રકરણમાં કહેવાઈ ગઈ. હવે સામાયિક એ અનેરી યોગસાધના છે, એ હકીકત પુષ્ટ પ્રમાણે સાથે પ્રસ્તુત પ્રકરણમાં રજૂ કરીશું.

જૈન ધર્મ પરમ મોક્ષવાદી છે અને યોગ એ મોક્ષપ્રાપ્તિનું સખલ સાધન છે, તેથી જ જૈનધર્મે યોગનો સ્વીકાર કર્યો છે. પ્રથમ તીર્થંકર શ્રી ઋષભદેવ ભગવાને યોગનો પ્રકાશ કર્યો હતો અને સ્વયં મહાયોગી બનીને પોતાના શિષ્ય સમુદાયને તેનું જ્ઞાન આપ્યું હતું, તેથી જ શ્રી માનતુંગ-સૂરિએ ભક્તભરસ્તોત્રમાં તેમને ‘વિદિતયોગ’ અને ‘યોગીશ્વર’ તરીકે સ્તવ્યા છે. તેમની પછીના બાવીશ

ત્રામવ્યય ત્રિભુમચિન્ત્યમમદ્વ્યમાયં

ત્રણાગનીશ્વરમનન્નમનત્તેતુમ્ ।

યોગીશ્વર ત્રિવિતયોગમનેન્દ્રમેદ,

જ્ઞાનમ્વચ્ચમમદ પ્રવદન્તિ મન્ન ॥૨૪॥

‘ત્રિવિતયોગ’ એટલે યોગને યથાર્થપણે બતાવનાર.

તીર્થ કરે પળુ વિદિતયોગ અને યોગીશ્વરે જ હતા, તેથી ચરમ તીર્થ કર ભગવાન મહાવીર પણ એ જ રસ્તે ચાલ્યા હતા તેનાં અનેક પ્રમાણો પ્રાપ્ત થાય છે. તે અંગે શ્રી જિનભદ્રગણિશ્વરમાશ્રમણે ધ્યાનશતકના પ્રારભમાં કહ્યું છે કે—

વીરં મુક્તજાણગિદ્વદ્વકર્મ્મિધનં પળમિજ્ઞન ।

જોડસરં સરણં જ્ઞાણજ્ઞયણં પવ્વસ્થામિ ॥

‘શુદ્ધધ્યાન રૂપી અગ્નિથી કર્મરૂપી ઈધિનોને બાળી નાખનાર. યોગીશ્વર અને શબ્દ કૃત્વા યોગ્ય, એવા શ્રી વીર પ્રભુને પ્રણામ કરીને હું ધ્યાન સળધી અધ્યયન કરીશ.’

આથી પ્રશ્ન થયો સહજ છે કે જે યોગસાધનાનો સ્વીકાર કરે. તેમાં નિપુણ બને અને બીજા અનેકને તેનું માર્ગદર્શન આપે. તે જ યોગીશ્વર કહેવાય, તો શુ ભગવાન મહાવીરે કેટલું યોગસાધનાનો સ્વીકાર કર્યો હતો ? તેમાં તેઓ નિપુણ બન્યા હતા ? અને તેમણે આ વિષયનું અનેકને માર્ગદર્શન આપ્યું હતું ? આ પ્રશ્નોના ઉત્તર તેમના ચરિત્ર પંચી જ મળી રહે છે.

ભગવાન મહાવીરે વૈનગ્યથી વાસિત થઈને ત્રીશ વર્ષની ઉંમરે ચાન્દ્યપાટ તથા કુટુંબકબીલો છોડીને સામાયિકની સાધના સ્વીકારી હતી અને તે જ એમની યોગસાધના હતી. આ સાધના સારી રીતે થઈ શકે તે માટે તેમણે પાંચ મહાવ્રતોની ધારણાપૂર્વક અનણ્ય-અવસ્થાનો સ્વીકાર કર્યો

હતો. તે અંગે વાચકશેખર શ્રી ઉમાસ્વાતિ મહાગણે
તત્ત્વાર્થાધિગમસૂત્રની સંબંધકારિકામાં કહ્યું છે કે-

જન્મજરામરણાર્તે જગદશરણ્યમભિસમીક્ષ્ય નિઃસારમ્ ।
સ્ફીતમપહાય રાજ્યં, શુભાય ધીમાન્ પ્રવત્રાજ ॥ ૧૫ ॥
પ્રતિપદ્યાશુભશમનં, નિઃશ્રેયસસાધકં શ્રમણલિઙ્ગમ્ ।
કૃતસામાયિકકર્મા, વ્રતાનિ વિધિવત્ સમારોપ્ય ॥ ૧૬ ॥

‘ જન્મ, જરા અને મરણથી પીડિત જગતને અશરણ
ભેદ, વિશાલ પરંતુ નિસાર એવા રાજ્યશુભનો ત્યાગ કરી,
એ મેત્રાવી મહાપુરુષ શમસાધના માટે પ્રવ્રજિત થયા અને
તેમણે સામાયિકકર્મ કરવાપૂર્વક વ્રતોનો વિધિવત્ સ્વીકાર
કરીને અશુભને શમાવનાર તથા મોક્ષને સાધનાર શ્રમણ
લિંગને ધારણ કર્યું ’

આ શબ્દો પરથી સ્પષ્ટ થાય છે કે ભગવાન મહાવીર
મંઆર છોડીને પ્રવ્રજ્યા અગીકાર કરી તેનો મુખ્ય હેતુ
શમશુભ હતું અને તે સામાયિક વડે જ સિદ્ધ થઈ શકે
એવું હતું, તેથી તેમણે સામાયિક નામની શાસ્ત્રવિહિત
યોગસાધનાનો સ્વીકાર કર્યો અને આ સાધના યથાર્થપણે
થઈ શકે તે માટે તેમણે વિધિપૂર્વક પાત્ર મહાવ્રતો ધારણ કર્યાં.

અનેકવિધ ઉપસર્ગો અને પરીપહો સહન કરવાનો
પ્રસંગ પ્રાપ્ત થવા છતાં તેઓ પોતાની આ સાધનામાંથી
ચત્તાચમાન થયા ન હતા અને અતે સિદ્ધિ પ્રાપ્ત કરીને

જ જાંખ્યા હતા. મહાપુરુષો જે કાર્ય હાથ ધરે છે, તે પૂરું કર્યા વિના રહેતા નથી.

સાધનાકાલ દરમિયાન ભગવાન મહાવીરે પોતાના સર્વ અતરંગત્રુઓ પર જય મેળવ્યો. એટલે તેઓ 'જિન' કહેવાયા. પગ્મ પવિત્ર જીવનને લીધે સર્વ લોકોમા પૂજાયા, એટલે 'અર્હત' તરીકે ઓળખાયા અને લોકોને તારવા માટે તેમણે ધર્મરૂપી તીર્થની સ્થાપના કરી, એટલે 'તીર્થંકર' તરીકે વિખ્યાત થયા.

ભગવાન મહાવીર મહાન યોગી છે. સર્વજ્ઞ અને સર્વદર્શી છે. એવું જાણીને હજારો લોકોએ વર્ણ કે ન્યાત-જાનના ભેદ વિના તેમનું શરણ સ્વીકાર્યું. તે સર્વેને તેમણે સામાયિકયોગની દીક્ષા આપી અને તેની પુષ્ટિ માટે પાંચ મહાવ્રતો ધારણ કરાવ્યાં. આ રીતે તેમની છત્રછાયા અને માર્ગદર્શન નીચે યોગાભ્યાસીઓનું-યોગીઓનું એક મહાવૃંદ સંચાર થયું, તેના તેઓ સ્વામી બન્યા.

આ રીતે ભગવાન મહાવીરે સામાયિકયોગની સાધના સ્વીકારી હતી. તેમા નિપુણતા-સિદ્ધિ મેળવી હતી અને અનેકને તેનું માર્ગદર્શન આપ્યું હતું. એટલે તેમને અપાયેલું યોગીશ્વર વિશેષણ યથાર્થ છે.

જે ધર્મના ચોવીશે તીર્થંકરો-ધર્મપ્રવર્તકો યોગીશ્વર હોય. તે ધર્મમાં યોગને કેવું અને કેટલું મહત્વનું સ્થાન અપાયું હોય? તેની કલ્પના કરવી મુશ્કેલ નથી. જૈનાચાર્યોએ યોગવિષયક અનેક ગ્રંથો લખ્યા છે, એ પણ જૈન ધર્મની

યોગપ્રિયતાનો પ્રબલ પુરાવો છે. તેમાં શ્રીમાન્ હરિભદ્ર-
સૂરિએ યોગબિદુ, યોગવિશતિકા, યોગશતક અને યોગદષ્ટિ-
સમુચ્ચય નામના ત્રણે રચીને આ વિષય પર ઘણો પ્રકાશ
પાડ્યો છે. યોગવિંશતિકામાં તેમણે કહ્યું છે કે—

મુક્ત્યર્થે જોયણાઓ જોગો, સર્વો વિ ધર્મવાવારો ।
પરિમુદ્ધો વિન્નેઓ, ઠાણાડ ગઓ વિસેસેણ ॥
ઠાણુન્નત્થાલંબણરહિઓ તંતમ્મિ પંચહા મણિઓ ।

પ્રથમ આ ગાથાનો શબ્દાર્થ કહીશું, પછી તેનો
વિશેષાર્થ કહીશું અને પછી તેના પર વિવેચન કહીશું, તે
જ તેમના આ કથનનો ભાવાર્થ બરાબર સમજાશે.

શબ્દાર્થ—પ્રણિધાનથી અત્યંત શુદ્ધ થયેલો એવો સર્વ
પાપ ધર્મવ્યાપાર મોક્ષમાં જોડનારો હોવાથી યોગ જાણવો-
વિશેષનાથી કહીએ તો સ્થાનાદિગત એવો જે ધર્મવ્યાપાર
તે યોગ જાણવો. શાસ્ત્રોમાં આવેલ સ્થાનાદિગત ધર્મવ્યાપાર
સ્થાન, વર્ણ, અર્થ, આલબનસહિત અને આલબનરહિત
એમ પાંચ પ્રકારનો કહેલો છે.

વિશેષાર્થ—પ્રણિધાનથી અત્યંત શુદ્ધ એટલે પરમ
શુદ્ધ આગયવાળો. પ્રણિધાન શબ્દના ઘણા અર્થો થાય છે.
તેમાંથી આટલી આગય અર્થ અંગત છે. ધર્મવ્યાપાર એટલે
ધર્મને લગતી પ્રવૃત્તિ, ધાર્મિક ક્રિયા. મોક્ષમાં જોડનાર એટલે
મોક્ષમાં લઈ જનાર, મોક્ષની પ્રાપ્તિ કરાવનાર. ઠાણ એટલે
સ્થન-સ્થાનગત ધર્મવ્યાપાર. કન્ન એટલે વર્ણ-વર્ણગત ધર્મ-

સામાયિક-અનેરી યોગસાધના

વ્યાપાર. અત્ય એટલે અર્થ-અર્થગત ધર્મવ્યાપાર. આલંબન-આલંબન-આલંબનસહિત એવો ધર્મવ્યાપાર અને રહિઓ-રહિત-આલંબનરહિત એવો ધર્મવ્યાપાર. તાત્પર્ય કે ‘પરમ શુદ્ધ આશયથી થતી સર્વ ધાર્મિક ક્રિયાઓ મોક્ષની પ્રાપ્તિ કરાવનારી હોઈ યોગ કહેવાય. તેની વિશેષ કે ખાસ વ્યાખ્યા તો એ છે કે સ્થાનગત, વર્ણગત, અર્થગત, આલંબન-સહિત અને આલંબનરહિત એ પાંચ પ્રકારના ધર્મવ્યાપારને યોગ જાણવો.’

વિવેચન-‘જૈનધર્મ’ યોગને માને છે કે નહિ? માને છે તો તેની વ્યાખ્યા કયા પ્રકારે કરે છે? અને તેના દેટલા પ્રકારો કે દેટલા અંગો માને છે? તે બધા પ્રશ્નોના ઉત્તર શ્રીમાન્ હરિભદ્રસૂરિએ ઉપર્યુક્ત ત્રણ પદ્ધતિઓમાં આપી દીધા છે જૈન ધર્મ યોગને માનનારો છે, એટલે જ યોગ સુબધી વિચારણા છે. સ્વ-પર-હિતની સાધના એ જૈન સાધુઓનો ધર્મ છે, એટલે સ્વ-પર-હિતાર્થે તેમણે આ વ્રથની રચના કરેલી છે. તેમણે આ વિષયમાં ગુરુમુખેથી જો કંઈ સાંભળ્યું તથા અનુભવ્યું. તેનો સાર આ વીશ ગાથાની નાનકડી કૃતિમાં વ્યવસ્થિત રીતે જૂઠું કરી દીધો છે. એટલે તે પરમ શ્રદ્ધા છે

તેઓ જિજ્ઞાસુજનોને યોગનું સહસ્ય સમજાવવા ઇચ્છે છે. તેથી પ્રથમ યોગની વ્યાખ્યા કરે છે. આ વ્યાખ્યામાં પ્રથમ સામાન્ય અને પછી વિશેષ એ શાસ્ત્રીય ક્રમને તેઓ અગ્રામર અનુસરે છે. પ્રથમ સામાન્ય વ્યાખ્યા કરવાનું કારણ

અહીં સ્થાનગતક્રિયાનો શો અર્થ છે ? વર્ણગતક્રિયાથી શું સમજવાનું છે ? અર્ધગતક્રિયાથી કઈ વસ્તુ અભિપ્રેત છે ? અને આલંબનસહિત અને આલંબનરહિતથી કઈ ક્રિયાઓનો નિર્દેશ કરવામા આવ્યો છે ? તે બધું ક્રમશઃ વિચારીશું.

સ્થાનગત ક્રિયા એટલે સ્થાન સંબંધી ક્રિયા. અહીં સ્થાનથી એક સ્થાને પ્રતિબદ્ધ થવાની ક્રિયા સમજવાની છે. સ્થાનથી પ્રતિબદ્ધ થવું, એટલે યોગસાધના માટે અનુકૂલ સ્થાનની પસંદગી કર્યા પછી ત્યાં સ્થિર થવું. પણ તે સ્થાનને બદલવું નહિ અહીં આસન શબ્દનો પ્રયોગ ન કરતાં સ્થાનનો સ્થાનગત ક્રિયાનો ઉલ્લેખ કેમ કરવામા આવ્યો ? તે સમજવા જેવું છે. આસનમાં તો માત્ર બેસવાનો અર્થ આવે છે, ત્યારે સ્થાનમાં-સ્થાનપ્રતિબદ્ધતામાં બેસા રહેવાનો, બેસવાનો અને ચૂવાનો એમ ત્રણેય અર્થ સમાયેલા છે.

‘ શું યોગસાધના આ ત્રણેય અવસ્થામાં થાય ખરી ? ’ એનો ઉત્તર જૈનશાસ્ત્રો અને પરંપરાના આધારે અમે હકારમાં આપીએ છીએ ઉપર જણાવી તે યોગસાધના છત્રસ્થાવાસ્થામાં રહેલા નાર્થ કર દેવો, જિનકરૂપી સાધુઓ અને અન્ય સામર્થ્યવાન આત્માઓ બેસા બેસા ન કરતા. તમે શ્રીતીર્થ કર દેવોની બેસી પ્રતિમા ધ્યાનાવસ્થામાં બેઠા હોયો દક્ષિણપથમાં શ્રવણભેગગોલમાં શ્રીબાહુબલીની પદ દૂટ બેસી વિનટકાય પ્રતિમા છે. તે બેભેલી અવસ્થામાં છે. કાયોન્સર્ગમાં જે યોગણીશ દોષો થવાની સલાવતા છે, તે બેભેલી અવસ્થાને લક્ષ્યમાં રાખીને

પ્રશ્ન-જોકે મનુષ્ય ધર્મ કરતો હોય, પણ અધ્યાત્મ તથા યોગને મહત્ત્વ ન આપતો હોય તો ?

ઉત્તર-તો એ ધર્મનું વાસ્તવિક સ્વરૂપ સમજેલો નથી. અધ્યાત્મ અને યોગ એ ધર્મની જ ઉચ્ચ ભૂમિકાઓ છે, એટલે ધર્મને માનનારો તેને અવગણી શકે નહિ. આમ છતાં જો તે એમ કરતો હોય તો તે ધર્મરૂપી શરીરના પગ પકડે છે અને હૃદય તથા મસ્તકને જતુ કરે છે, એમ સમજવું જોઈએ. ધર્મ માત્ર બાહ્ય ક્રિયાકાંડોમાં જ સમાપ્ત થતો નથી, તે પરમાત્મપદ તરફ દ્રષ્ટિ રાખીને આન્તરિક્ષ કરવામાં તથા તેને ઉત્કૃષ્ટ કક્ષાએ પહોંચાડવામાં માને છે, અને તે અધ્યાત્મ કે યોગને માન્યા - અનુસર્યા સિવાય શક્ય નથી.

પ્રશ્ન-જૈનધર્મ ભક્તિયોગને માને છે ખરો ? માને છે તો કેવા સ્વરૂપે ?

ઉત્તર-જૈનધર્મ ભક્તિયોગને માને છે, કારણ કે ભક્તિનું આલેખન લઈ આત્મા મોક્ષ મુખી પહોંચી શકે છે. જિનાગમામાં એવાં વચનો આવે છે કે 'મત્તીડ જિણવરાણ, મિન્જતી પુચ્છમંચિયા કમ્મા-પૂવે' સંચિત કરેલાં કર્મો જિનેશ્વરદેવની ભક્તિ વડે ઘાય પામે છે.' શ્રી જિનેશ્વરદેવનું સ્મરણ, વંદન, દીર્ઘન, પૂજન તેમજ જપ અને ધ્યાન એ તેનું મુખ્ય સ્વરૂપ છે. આ બધી વસ્તુ શ્રદ્ધા, શુદ્ધિ અને ચિત્તની એકાગ્રતા-પૂર્વક થાય, ત્યારે તે યોગનું સ્વરૂપ પકડે છે.

પ્રશ્ન—જૈનધર્મ જ્ઞાનયોગને માને છે ખરો ? માને છે તો કેવા સ્વરૂપે ?

ઉત્તર—જૈનધર્મ જ્ઞાનયોગને પણ માને છે, કારણ કે આત્મજ્ઞાનનું અનન્ય આલેખન લેતા મોક્ષની પ્રાપ્તિ થઈ શકે છે. ‘જેણે આત્માને જાણ્યો. તેણે બધું જાણ્યું.’ એવું તેનું મંતવ્ય છે અને તેથી આત્માને જાણવા માટે તેનો વિશેષ ભાર છે. આત્માને જાણવાથી સ્વભાવ અને વિભાવનું જ્ઞાન થઈ શકે છે અને એ રીતે વિભાવને છોડી સ્વભાવમાં સ્થિર થવાની ક્ષમતા આવે છે. આ રીતે સ્વભાવમાં સ્થિર થવું-આત્મજ્ઞાનમાં રમણતા થવી. એ જ્ઞાનયોગ છે. જૈન મહર્ષિઓએ તેની ખૂબ પ્રશંસા કરેલી છે.

પ્રશ્ન—જૈનધર્મ કર્મયોગને માને છે ખરો ? માને છે તો કેવા સ્વરૂપે ?

ઉત્તર—જૈનધર્મ કર્મયોગને પણ માને છે, પણ તે એને ક્રિયાયોગ કહેવાનું પસંદ કરે છે. કર્મનો અર્થ ક્રિયા પણ થાય છે. ‘સ્વધર્મે નિધન શ્રેય પરધર્મો મદાવહઃ’ એ કર્મયોગનું મુખ્ય મૂત્ર મનાય છે. તેને જૈનધર્મે પોતાની રીતે અપનાવેલું છે. સ્વધર્મ એટલે આત્માનો ધર્મ. તેનું પાલન કરતા મરવું પડે તે સારું, પણ પરધર્મ એટલે પુનઃજન્મનો ધર્મ-ભૌતિકવાદ તે દરેક રીતે ભયને ઉત્પન્ન કરનારો હોઈ. છોડવા યોગ્ય છે. વળી જે ક્રિયા કરવી. તે કેદ પણ પ્રકારની સાંસારિક વસ્તુની આસક્તિથી કરવી નહિ.

સાધનારત રહ્યા હતા, તેથી જ તેઓ સામાયિકયોગની સિદ્ધિ કરીને સર્વજ તથા સર્વદર્શી બની શક્યા. જે જિનના પગલે ચાલે તે જૈન, એ રીતે આપણે એ જિનના-જિનેશ્વરનાં પગલે ચાલવું જોઈએ. લોકનીતિ પણ એવી છે કે ‘મહાજનો ચેન ગતઃ સ પન્થાઃ-મહાજન-મહાપુરુષ જેના વડે ગયા, તે જ માર્ગ.’ તાત્પર્ય કે ભગવાન મહાવીરે ધ્યેયની સિદ્ધિ અર્થે સાધનામાર્ગ અપનાવ્યો હતો, એટલે આપણે પણ ધ્યેયની સિદ્ધિ અર્થે સાધનામાર્ગ અપનાવવો જોઈએ.

આહી સાધના, સાધ્ય અને સાધક વિષે થોડું જાણી લઈએ. જે ક્રિયા વડે સાધ્યની સિદ્ધિ થાય, તેને સાધના કહેવાય છે, એટલે સાધના એ એક પ્રકારની ક્રિયા છે અને તે સાધ્યની સિદ્ધિ માટે કરવાની હોય છે. સાધના, આરાધના, ઉપાસના એ બધા એકાર્થી શબ્દો છે. જે સાધવાનું હોય, તે સાધ્ય કહેવાય છે. એવી કોઈ ક્રિયા હોતી નથી કે જેમા કંઈ પણ સાધવાનું ન હોય. જો કંઈ પણ સાધવાનું ન હોય, તો ક્રિયા કરવી જ શા માટે? એ પ્રશ્ન ઊભો થાય છે. બુદ્ધિમાન મનુષ્યો તો નિર્દોષ કોઈ ક્રિયા કરતા જ નથી. સાધ્યને આપણે કિયાનો હેતુ કે કિયાનું પ્રયોજન પણ કહી શકીએ, કારણ કે અમુક ક્રિયા કયા હેતુથી કે કયા પ્રયોજનથી કરવામાં આવે છે? એના ઉત્તરમાં સાધ્યનો જ નિર્દેશ થાય છે. સાધ્યની સિદ્ધિ અર્થે સાધના કરનારને સાધક કહેવાય છે. આનો અર્થ એમ સમજવાનો કે જે સાધના ખ્યાલ વિના ગમે તેમ ક્રિયા કરે છે, તે સાધક નથી, અને જે સાધનાના નામે ગમે તેવા ગરબડ-ગોટાળા વાળે છે, તે પણ સાધક નથી.

લગવાન મહાવીરે સાધનાની સફળતા માટે કેટલુંક માર્ગદર્શન આપેલું છે. તેમાં પાંચ સિદ્ધાંતની મુખ્યતા છે. આ પાંચ સિદ્ધાંતો તે—(૧) ઉત્થાન, (૨) કર્મ, (૩) બલ, (૪) વીર્ય અને (૫) પરાક્રમ છે.

(૧) ઉત્થાન—એટલે આગસ મરડીને ઊભા થવું, જડતા ખંખેરીને જાગૃત થવું, નિરાશાનો ત્યાગ કરવો અથવા તો પ્રમાદનો પરિહાર કરીને કર્તવ્ય બજાવવા તત્પર થવું.

જેઓ આગસુ છે, એટી છે, છાતી પર પડેલુ ખોર ખીછ કોઈ વ્યક્તિ પોતાના મુખમાં મૂકે એમ ઈચ્છનારા છે. તેઓ આ જગતમાં કોઈ પણ પ્રકારની સાધના શી રીતે કરી શકવાના? આવી અનિચ્છનીય સ્થિતિ જડમુઓની છે. તેમનું મગજ જડતાથી એટલુ ભગઈ ગયુ હોય છે કે કોઈ સાચી યા સારી વાત તેમને સૂઝતી નથી, પછી સાધના જેવું પવિત્ર કાર્ય તેમને ક્યાથી મૂઝે? કેટલાક માણસો વાતવાતમાં નિરાશ કે નાચીપાસ થાય છે. તેમને કોઈ વાત આશાસ્પદ લાગતી નથી અને તેથી તેમાં શ્રદ્ધા જામતી નથી. તેઓ સાધના માટે શી રીતે તત્પર થાય? પોતાનું ધ્યેય ભૂલનારો. સાધ્ય સૃષ્ટી જનારો પ્રમાદી ગણાય છે તે પ્રમાદકેવી ખાળોચિયામાં પડ્યો રહે છે અને તેના જ આનંદ માને છે. પ્રમાદીને વળી સાધના કેવી? તાત્પર્ય કે આગસ હોયતી દઈએ. જડતાને ખખેરી નાખીએ, નિરાશા કે નાચીપાસીને દૂર કરીએ અને પ્રમાદનો પરિહાર કરીએ

લેજ હોય, નજીકમાં અગ્નિ હોય, ગંદકી હોય, ઘોંઘાટ હોય તો એ સ્થાન સામાયિકની સાધના માટે પસંદ કરવા જેવું નથી. જે સ્થાન હવ-જંતુથી રહિત હોય, એકાંતમાં આવેલું હોય, શુદ્ધ અને સ્વચ્છ હોય તથા ઘોંઘાટ-કોલાહલ વિનાનું હોય, તે પસંદ કરવા યોગ્ય છે. પૌષ્ઠશાલાઓ, ઉપાશ્રયો તથા અન્ય ધાર્મિક સ્થાનો મોટા ભાગે આ પ્રકારના હોય છે, તેથી તેની પસંદગી કરી શકાય અને ત્યાં જવા જેટલી અનુકૂળતા ન હોય તો પોતાના ઘરનો એક ભાગ પસંદ કરી શકાય. જો કે તેમાં આ બધી ગતીયું પાલન થવું શક્ય નથી, પણ તેમાંની વધારેમાં વધારે ગતીયું પાલન થાય, એ જેવું જોઈએ. સામાયિક માટે જે સ્થાનની પસંદગી કરીએ તેને સહુ પ્રથમ પૂંજી-પ્રમાણને શુદ્ધ કરી લેવું જોઈએ. આને એક નિયમ જ સમજવાનો છે.

સામાયિક માટે પુરુષે ધોતિયું અને ઉત્તરાયગ (ખેમ) એમ બે શ્વેત સતરાઉ વસ્ત્રનો ઉપયોગ કરવાનો હોય છે. આ વસ્ત્રો ધોઈ-શુદ્ધ કરીને બુદ્ધાં જ રાખવાં જોઈએ અને તેનો સામાયિક સિવાય અન્ય પ્રસંગે ઉપયોગ કરવો ન જોઈએ. તો જ વસ્ત્રશુદ્ધિનો સિદ્ધાંત જાળવાય છે. અહીં એટલી સ્પષ્ટતા આવશ્યક છે કે આધુનિક પ્રવ્રતમાંથી ધોતિયા અને ખેમનો પાંદરવેશ અદૃશ્ય થઈ ગયો છે અને વિદ્યાર્થીઓ તથા યુવાનોને ધોતિયું પહેરતાં પણ આવડતું નથી જો તેમને આ બાબતમા આગ્રહ કરીએ તો તે સામાયિક કરવાનું જ છે. હીં છે, એટલે તેમનો ચાલુ પાશાક ધોરણો અને

શુદ્ધ હોય, તો ચલાવી લેવું જોઈએ. ખડેનોએ આ પ્રસંગે 'પૂરા પોષાકમાં બેસવાનું' હોય છે, પણ તે માટે શ્વેત વસ્ત્રો પસંદ કરવા યોગ્ય છે, કારણ તે સાત્ત્વિક ભાવના ઉત્પન્ન કરનારાં છે. આ વખતે ઓછામાં ઓછાં આભૂષણોનો ઉપયોગ થાય, એ ઇચ્છવા યોગ્ય છે.

હવે ઉપકરણશુદ્ધિ પર આવીએ. ધર્મભાવની વૃદ્ધિ કરવામાં જે સાધન-કરણ ઉપકારક હોય-ઉપયોગી હોય, તે ઉપકરણ કહેવાય. સામાયિકની ક્રિયામાં-સાધનામાં આવાં કેટલાંક ઉપકરણોની જરૂર પડે છે, તે પ્રમાણોપેત રાખવાથી ઉપકરણશુદ્ધિ જળવાય છે.

અનુયોગદ્વારચૂર્ણિમાં એવો પાઠ છે કે 'સામાદ્ય-કશ્મ સમળોવાસગરસ ચઙવિદે ધમ્મોવગરણે પન્નત્તે, તં જહા ઠવણાયરિય ત્તિ મુહપત્તિઅ ત્તિ જવમાલિઅ ત્તિ વંદપાઠં-છળગં ચ ત્તિ । સામાયિક કરનાર શ્રમણોપાસકને-શ્રાવકને ચાર પ્રકારનાં ધર્મોપકરણો કહેલાં છે; (૧) સ્થાપનાચાર્ય, (૨) મુહપત્તી, (૩) જપમાલિકા અને (૪) દંડપ્રોંછણક એટલે રજોહરણ કે ચરવળો. પ્રથમ આ ચાર ઉપકરણોનો પરિચય કરી લઈએ.

સ્થાપનાચાર્ય-જૈન ધર્મમાં દરેક ક્રિયા શુરૂની આપ્તીએ. શુરૂની આજ્ઞાપૂર્વક અને શુરૂનો વિનય જાગવીને કરવાની હોય છે પરંતુ જ્યારે શુરૂનો યોગ ન હોય. ત્યારે તેમની સ્થાપના કરીને, સાદાત્ શુરૂ બેસા છે એમ માનીને, તેમની સમઘ સઘળી ક્રિયા કરવી જોઈએ. આ રીતે જે

વસ્તુની ગુરુ તરીકે-આચાર્ય તરીકે સ્થાપના કરવામાં આવે છે, તેને સ્થાપનાચાર્ય કહેવાય છે. તે અંગે શ્રી જિનભક્ત-ગણિશ્વમાશ્રમણે વિશેષાવશ્યકભાષ્યમાં કહ્યું છે કે-

ગુરુવિરહમ્મિ અ ઠવણા, ગુરુવણસોવદંસણત્થં ચ ।

જિણવિરહમ્મિ વ જિણવિવ-સેવણાડડમન્તણં સહલં ॥

‘જ્યારે સાક્ષાત્ ગુણવંત ગુરુનો વિગ્ધ હોય, ત્યારે ગુરુના ઉપદેશને-આદેશને સમીપમાં રહેલો દેખાડવા માટે સ્થાપના કરવી, જેમ જિનેશ્વર દેવના વિરહમાં તેમની પ્રતિમાનું સેવન અને આમંત્રણ સફળ થાય છે, તેમ ગુરુવિરહમાં ગુરુની સ્થાપના પણ સફળ થાય છે.’

શ્રી દેવેન્દ્રસૂરિએ ગુરુવંદનભાષ્યમાં જણાવ્યું છે કે—

ગુરુગુણજુત્તં તુ ગુરુ, ઠાવિજ્જ અહવ તત્થ અક્કાહં ।

અહવા નાણાટ્ઠિઅં, ઠાવિજ્જ સવ્વ-ગુરુ-અમાવે ॥

‘ધર્માનુષ્ઠાન કરતાં સાક્ષાત્ ગુરુ વિદ્યમાન ન હોય તો ગુરુના ગુણોથી જે સુકત હોય, તેને ગુરુ તરીકે સ્થાપવા, અથવા તેના સ્થાને અશ્વાદિ કે જ્ઞાન-દર્શન-આદિનાં ઉપકરણો સ્થાપવાં.’

આ ગુરુસ્થાપના કરવાનો વિધિ એવો છે કે કોના બાન્નેડ પર એક માંપડો મૂકવો. ગુરુનું સ્થાન આપણા કન્ઝા હાંચું હોય છે, તેથી બાન્નેડ પર માંપડો મૂકવાનું વિધાન છે. આ માંપડા પર જ્ઞાનનાં ઉપકરણ તરીકે ધાર્મિક

પુસ્તક, દર્શનના ઉપકરણ તરીકે લગવાનની છળી અને ચાત્રિના ઉપકરણ તરીકે માળા મૂકવી. એક કાલે અશ્વનો ગુરુ-સ્થાપના કરવામા વધારે ઉપયોગ થતો હશે, એટલે આવી તેમનો નામોદ્દેશ કરાયો છે. પણ આજે તેનો ખાસ ઉપયોગ થતો નથી.

પછી જમણા હાથની 'સ્થાપનામુદ્રા' રચવી. એટલે કે આંગળીઓ તથા કરતલની આકૃતિ અર્ધસપુટ જેવી બનાવવી અને બાજુ કોઈ વસ્તુને દાખલ કરતા હોઈએ. તેવી રીતે હાથને સ્થાપનાની સન્મુખ રાખવો. આ મુદ્રા-પૂર્વક પ્રથમ મંગલસ્વરૂપ નમસ્કાર મહામંત્રનો પાઠ બોલવો અને પછી આચાર્યના છત્રીશ ગુણોનું આરોપણ કરતા હોઈએ એ રીતે હાથની ચેપ્ટા કરીને ધીરે ધીરે પચિદ્ધિ-મંત્રનો પાઠ ઉચ્ચારવો. આ રીતે ત્યારે પૂરો પાઠ બોલાઈ ગયે. ત્યારે ઉપર્યુક્ત પુસ્તકાદિમા ગુરુ અથવા આચાર્યની સ્થાપના થઈ ગણાય છે અને તેને સ્થાપનાઈ કે સ્થાપનાચાર્ય કહેવામા આવે છે કેટલાક માત્ર ગણ નવકાર ગણીને જ ગુરુસ્થાપના કરે છે. તેનું ઉત્પાપન આમાયિક પૂરુ થયે આપણે જમણા હાથ છાતી સન્મુખ રાખીને એક નવકાર ગણવાથી યાય છે

મુદ્રપત્તી

મુદ્રપત્તી એટલે મુખ લાકવાનું વસ્ત્ર. તેને માટે આજેમા મુદ્રપત્તી (મુખપટ્ટિકા). મુદ્રપેતિકા (મુખપેતિકા).

મુહુર્તંગ (મુખાનન્તક), પોત્તિયા (પોતિકા) અને હ્ય (હસ્તક) વગેરે શબ્દો વપરાયેલા છે. તેના માપ મં બૃહત્કલ્પ-ભાષ્યમાં કહ્યું છે કે—

चउरंगल विहत्थी, एयं मुहणंतगस्स उ पमाणं ।
 वितीयं पि य पमाणं, मुह-प्पमाणेण कायव्वं ॥

‘ચાર આંગળ અને એક વેંત (સોળ આંગળ) જે મુહપત્તીનું પ્રમાણ છે. તેનું બીજું પ્રમાણ એ છે કે મુખ્ય પ્રમાણે એટલે મુખને ઢાંકી શકાય, તે પ્રમાણે કરવી.’

તેનો આકાર ચારબૂણિયા એટલે ચોરસ કે લંબચોરસ હોવો જોઈએ, એવો અભિપ્રાય યતિદિનચર્યામાં પ્રચલિત થયેલો છે. તેના રંગ બાબત સ્પષ્ટ ઉદ્દેશ્ય જોવામાં આવ્યું નથી, પરંતુ પરંપરાથી શ્વેત રંગને જ પસંદગી અપાય છે તાત્પર્ય કે સોળ આંગળ વસ્ત્રના સમચોરસ ટુકડાની ત્રણ ઘડીઓ વાળવાથી તે તૈયાર થાય છે. (આ ઘડીઓ કે વાળવી, તે અનુભવી પાએથી શીખી લેવું.)

મુહપત્તી ગળવાનું મુખ્ય પ્રયોજન એ છે કે મુખ ન પાનિમ (હિંદીને આવી પડતા) હોવો પડે નહિ, મુખ માથાં હિંદુનું થૂક પુસ્તક-પાનાં કે કોઈ અશ્વિત પડે અને શરીર પર કોઈ અફમ જાંતુ ચડી જાય તો તેની વડે ધીમેથી દૂર કરી શકાય. ધાર્મિક ક્રિયા અંગે પણ કેટલોક ઉપયોગ છે.

જપમાલિકા

જપમાલિકા એટલે જપ કરવાની માલા. તેને માટે ૧૧૫૯ પ્રચલિત શબ્દ નવકારવાળી કે નોકારવાળી છે. વકાર કે નોકારની ગણનામાં તેનો વિશેષ ઉપયોગ થતો નથી. તેનું આ પ્રકારનું નામ પડેલું છે. તે સૂતર, રેશમ, કાંત, રતાજલિ (રક્તચક્ર), શબ્દ, પ્રવાહ, સ્ફટિક કે જતના ૧૦૮ મણકાને મૂત્રમાં પરોવવાથી બને છે. તેના ધ્યાને એક મોટો મણકો કે ત્રણ મણકા એક સાથે પરોવેલા હોય છે. તેને મેરુ કહે છે. સામાયિકની ક્રિયામાં સ્વાધ્યાયના અધિકાર મૂત્રજપ કરવાનો હોય છે, તે માટે જપમાલિકા માલા સાથે ગણવાની જરૂર છે.

ચરવળો(લો)

સાધુઓ સચમના ઉપકરણ તરીકે ચરવળ ગણે છે. તેનું જ ઉપકરણ શ્રાવકોએ આમાયિક વળતે રાખવાનું હોય છે. માત્ર તે પ્રમાણમાં નાનું હોય છે. તેને જ ચરવળો કહેવામાં આવે છે. એનપ્રશ્નના ત્રીજા ઉલ્લાસમાં એવો જણાય છે કે ‘શ્રાદ્ધાના ચ રજોહરણં ચરવલક ણ્વેતિ-’ શ્રાવકોનું ચરવળ એ જ ચરવળો છે’ તેનો ઉપયોગ કિંતી વળતે, બેસતી વળતે, બહાર જતી વળતે તથા કાયા અને જમિનું પ્રમાર્જન કરવા માટે થાય છે. ચરવળની નિર્મીતરીઓ ખૂબ કેમલ હોવાથી નાનામાં નાના જનુ-માની પણ તેના વડે રક્ષા થાય છે.

પ્રશ્ન-મોટાની વયમર્યાદા કેટલી ?

ઉત્તર-એમાં વયની મર્યાદા નથી. મનુષ્યની શરીર અને મનની શક્તિ પહોંચતી હોય, ત્યાં સુધી તે સામાયિક કરી પોતાનું આત્મકલ્યાણ સાધી શકે છે.

પ્રશ્ન-સામાયિક કરવાનો અધિકાર પુરુષ અને સ્ત્રીનો એક સરખો છે ?

ઉત્તર-હા. પુરુષ અને સ્ત્રી સામાયિક કરવાના સરખા અધિકારી છે. જૈન ધર્મે આત્મકલ્યાણની બાબતમાં પુરુષ અને સ્ત્રી વચ્ચે કશો ભેદ રાખેલો નથી. તેણે ચતુર્વિધ સંઘમાં સાધુની સાથે સાધ્વીનો અને શ્રાવકની સાથે શ્રાવિકાનો વર્ગ રાખેલો જ છે. અનુભવ તો એમ કહે છે કે ધર્મનું આરાધન કરવાની બાબતમાં પુરુષો કરતાં સ્ત્રીઓ વધારે મ્હેનત લે છે. ભગવાન મહાવીરના શ્રાવકો કરતાં શ્રાવિકાઓની સંખ્યા ઘણી મોટી હતી. ઉપધાન તથા અન્ય ક્રિયાપ્રમંથે પણ આ જ સ્થિતિ જોવામાં આવે છે.

પ્રશ્ન-ધાર્મિક જીવનમાં સાધનાનું સ્થાન શું ?

ઉત્તર-ધાર્મિક જીવનમાં સાધનાનું સ્થાન માર્ગ ઉપર છે. વાસ્તવમાં સાધના વિના ધાર્મિક જીવનનું યોગ્ય મહત્ત્વ થતું જ નથી.

પ્રશ્ન-ધાર્મિક જીવનમાં કયા પ્રકારની સાધના ભેદાયે !

ઉત્તર-ધાર્મિક જીવનમાં આધ્યાત્મિક સાધના ભેદાયે. યોગિક સાધના તેની અંતર્ગત ગણવી. સામાયિક, પ્રતિકમ્બ, ખોપધ આદિનો સમાવેશ આધ્યાત્મિક સાધનામાં થાય છે.

પ્રશ્ન—સાધનાનું મુખ્ય લક્ષણ શું ?

ઉત્તર—સાતત્ય અને નિયમિતતા. જે ક્રિયા નિત્ય અને નિયમિત થાય, તે સાધનાની કોટિમાં આવે. નિત્ય એટલે પ્રતિદિન-દરરોજ અને નિયમિત એટલે નક્કી કરેલા સમયે.

પ્રશ્ન—વચ્ચે ખાડા પડે કે નક્કી કરેલો સમય સચવાય નહિ તો ?

ઉત્તર—તો એ સાધનાની કોટિમાં ન આવે. સામાયિકની સાધનાનો અર્થ એ છે કે તે નિત્ય નિયમિત સમયે કરવું જોઈએ. તેનાથી એક પ્રકારનું શાંતિ-સમતામય વાતાવરણ ઉત્પન્ન થાય છે અને તે આધ્યાત્મિક વિકાસમાં મદદ કરે છે. એક વાર સામાયિકનો રંગ લાગ્યો કે પછી તો તે કયા વિના ચેન પડતું નથી, આનંદ આવતો નથી, એક પ્રકારનો અસંતોષ રહ્યા કરે છે. એટલે ખરી જરૂર તેનો રંગ લાગવાની છે અને તે રંગ સાધનાથી જ લાગે છે.

પ્રશ્ન—સામાયિકની સાધના માટે બીજી કંઈ તૈયારી જોઈએ ખરી ?

ઉત્તર—હા. જે સાધક આહાર, નિદ્રા અને બીજી પરિચર્યાની બાબતમાં સચમિત રહે છે. તે સામાયિકની સાધના સાની રીતે કરી શકે છે. જેનું જીવન સંયમી નથી, તેનું દિલ સામાયિકમાં લાગતું નથી અને કદાચ લાગે તો પણ તેના જોઈએ તેવી સ્થિતિ રહેતી નથી. અન્ય યોગસાધનાઓમાં પણ આ પ્રકારનો સંયમ જરૂરી મનાયો છે સામાયિકના આપક પ્રચારને બાધ ન આવે તે માટે તેના નિયમમાં સમા-

અષ્ટાંગી વિવરણ કરેલું છે, એટલે તેમાં આ દશેય સૂત્રપાઠોના સામાન્ય અને વિશેષ અર્થ અપાયેલા છે, પણ અહીં ગ્રંથના આયોજન અનુસાર તે બુદ્ધી ઢળે આપ્યા છે, તથા ન્યાં વિશેષ સ્પષ્ટીકરણ કરવા જેવું લાગ્યું, ત્યાં તે કરવામાં આવ્યું છે, એટલે સામાયિકના સૂત્રાર્થ સંબંધમાં આને છેલ્લું સંસ્કરણ સમજવાનું છે.

૧-નમસ્કાર-સૂત્ર

મૂલપાઠ

નમો અરિહંતાણં ।

નમો સિદ્ધાણં ।

નમો આચરિયાણં ।

નમો ઉવજ્ઞાયાણં ।

નમો લોણ સવ્વસાહુણં ॥

एसो पंचनमुक्कारो, सव्वपावप्पाणासणो ।

मंगलाणं च सव्वेसिं, पढमं हवइ मंगलं ॥

પદાર્થ

નમો-નમસ્કાર હો, નમસ્કાર કરું છું.

અરિહંતાણં-અરિહંતાને. અહીં અરિહંતથી ચોત્રીશ અનિશ્ચયના ધારક ત્રિલોકપૂજ્ય જૈનધર્મના પ્રવર્તક એવા અર્હત, જિન કે તીર્થંકર સમજવા. તેમની ગ્રંથા ધર્મી

હોવાથી અહીં બહુવચનનો પ્રયોગ છે. બધાં પદોમાં એમ જ સમજવું.

સિદ્ધાન્ત—સિદ્ધાન્તે. સિદ્ધ એટલે કર્મરહિત શુદ્ધ આત્મા.

આચરિયાણં—આચાર્યોને, ધર્માચાર્યોને.

ઉચ્છ્વાયાણ—ઉપાધ્યાયોને.

લોભ—લોકમાં. અહીં લોક શબ્દથી મત્યલોક કે પૃથ્વી-લોક અને તેમાં પણ અહીં કૌપ સમજવા, કારણ કે સાધુ-ઓની ઉત્પત્તિ તેમાં જ હોય છે.

મન્વન્માતૃણ—સર્વ સાધુઓને. આ પદ સાધુઓની મુખ્યતાએ કહેવાયું છે. પણ તેમા સાધ્વીઓનો પણ સમાવેશ સમજવો, કારણ કે સાધ્વીઓ પણ નમસ્કારને યોગ્ય છે.

એતો—આ.

પંચનમુક્તારો—પંચનમસ્કાર. પાંચ પરમેષ્ઠીને કન્યાલેખ નમસ્કાર

સ્વપાવપ્પણાસણો—સર્વ પાપનો પ્રણાશક છે. સર્વ પાપનો અત્યંત નાશ કરનાર છે.

મંગલાણં—મંગલોનું. જે ધર્મને લાવે તથા વિનંતોના નાશ કરે. તે મંગલ કહેવાય.

અ—અને.

સન્નેસિ-સર્વનું. આ પદ મંગલનું વિશેષણ છે, તેથી છઠ્ઠીના બહુવચનમાં છે.

પદમં-પ્રથમ, ઉત્કૃષ્ટ.

હવઙ-છે.

મંગલં-મંગલ.

અર્થસંકલના

હું અરિહંતોને નમસ્કાર કરું છું, સિદ્ધોને નમસ્કાર કરું છું, આચાર્યોને નમસ્કાર કરું છું, ઉપાધ્યાયોને નમસ્કાર કરું છું અને અઢી દ્વીપમાં રહેલા સર્વ સાધુઓને નમસ્કાર કરું છું.

આ પંચ-પરમેષ્ઠીને કરાયેલો નમસ્કાર સર્વ પાપોના અત્યંત નાશ કરનાર છે અને સર્વે મંગલોમાં ઉત્કૃષ્ટ મંગલ છે.

રહસ્ય

નમસ્કાર-મૂળ જિનશાસનનો સાર છે અને ઉત્કૃષ્ટ મંગલ રૂપ છે, તેથી દરેક ગુણ પ્રસંગે તેનું ધ્વજીય કરવામાં આવે છે, તેમજ ધાર્મિક અનુષ્ઠાનના પ્રારંભે પણ તેનું ધ્વજીય થાય છે. આધ્યાત્મિક વિકાસ અર્થે થતા જપ-ધ્યાનમાં પણ તેનું ખાસ આલંબન લેવાય છે. * મંત્ર કે મહામંત્ર તરીકે તેની વિશેષ પ્રમિદ્ધિ છે. તેને નવકાર પણ કહેવામાં આવે છે.

* અમે 'નમસ્કાર-મંત્રગિદ્ધિ' ગ્રંથમાં નમસ્કાર મહામંત્ર અંગતીયનું વિવેચન કર્યું છે. તેની ગણ આગતિ પ્રદત્ત થઈ ચૂકી છે.

૨-પંચિદ્રિય-સૂત્ર

મૂલપાઠ

પંચિદ્રિયસંવરણો, તદ્ નવવિઢવંભચેરગુત્તિધરો ।

ચડવિહકસાયમુક્તો, ઇઅ અદ્યારસગુણેર્દિ સંજુત્તો ॥ ૧ ॥

પંચમદ્વવ્યયજુત્તો, પંચવિદ્યાયારપાલણસમત્થો ।

પંચસમિધો તિગુત્તો, છત્તીસગુણો ગુરુ મજ્ઞ ॥ ૨ ॥

પદાર્થ

પંચિદ્રિયસંવરણો-પાંચ ઇન્દ્રિયોતું સંવરણ કરનારા. પાંચ ઇન્દ્રિયોના વિષયને છુતનારા. પાંચ ઇન્દ્રિયો તે સ્પર્શનેન્દ્રિય, રસનેન્દ્રિય, ઘ્રાણેન્દ્રિય, ચક્ષુરિન્દ્રિય તથા શ્રોત્રેન્દ્રિય બાહ્યવી.

તદ્-તથા.

નવવિઢવંભચેરગુત્તિધરો-નવ પ્રકારની બ્રહ્મચર્ય-શુષ્તિને ધારણ કરનારા. બ્રહ્મચર્યની નવ વાડોને પાળનારા. બ્રહ્મચર્યના રૂઢણ માટે જે નવ નિયમો બતાવવામા આવ્યા છે, તે બ્રહ્મચર્યની નવ વાડો તરીકે ઓળખાય છે. વાડ જેમ ખેતરનું રૂઢણ કરે છે, તેમ આ નિયમો બ્રહ્મચર્યનું રૂઢણ કરે છે. તે નિયમો આ પ્રમાણે બાણવા .-

(૧) સ્ત્રી. પશુ અને નપુસકધી સ્હિત સ્થાનમાં નહેવું.

(૨) સ્ત્રીઓ સ બ ધી વાતો કરવી નહિ.

(૩) સ્ત્રી જે આસન પર બેઠેલી હોય. તે આસન પર તે ઘડી બેસવું નહિ.

(૪) સ્ત્રીઓનાં અગ્રોપાગ આસનિધી ભેવાં નહિ.

એનિદિયા-એક ઇન્દ્રિયવાળા જીવો.

વેઈન્દિયા-બે ઇન્દ્રિયવાળા જીવો.

તેઈન્દિયા-ત્રણ ઇન્દ્રિયવાળા જીવો.

ચરિન્દિયા-ચાર ઇન્દ્રિયવાળા જીવો.

પંચિદિયા-પાંચ ઇન્દ્રિયવાળા જીવો.

અભિહયા-હાતે મરાયા હોય.

વત્તિયા-ધૂળ વડે ઢાકાયા હોય.

લેસિયા-ભોંય સાથે ઘસાયા હોય.

સંઘાડયા-અરસપરસ શરીરો વડે અડાવાયા હોય.

સઘટ્ટિયા-થોડો સ્પર્શ કરાવેલો હોય.

પરિવાવિયા-દુઃખ ઉપજાવવાયા હોય.

કિલ્લમિયા-ખેદ પમાડાયા હોય.

ઉદ્વિયા-ઉદ્વેગ પમાડાયા હોય.

ઠાળાઓ ઠાળ સકામિયા-એક સ્થાનથી બીજા સ્થાન
ફેરવાયા હોય.

જીવિયાઓ વવરોવિયા-જીવનથી છૂટા કરાયા હોય.

તરસ-તે સખધી.

મિચ્છા-મિથ્યા. મે-મારું. દુક્કડં-દુષ્ટૃત.

અર્થસંકલ્પના

હે ભગવંત ! સ્વેચ્છાથી જોયાપથિત્રી-પ્રતિક્રમણ કરવા!

મને આજ્ઞા આપો. [શુરુ તેને પ્રત્યુત્તરમાં ‘પઢિકમેહ’ પ્રતિક્રમણ કરે’ એમ કહે. એટલે ગ્રામ્ય કહે કે - હું આપની એ આજ્ઞાને ઈચ્છું છું.] હવે હું રસ્તે ચાલતાં થયેલી જીવ-વિરાધનાનું પ્રતિક્રમણ અંત કરણની ભાવનાપૂર્વક શરૂ કરું છું.

જતાં-આવતાં મારા વડે પ્રાણીઓ, ણિયાં, લીલોતરી, આકાશનું પાણી, કીડીના દંડ, લીલ, ફૂલ કે સેવાળા, ઢાદવ અને કચેગિયાની વાગ વગેરે ચ પાયા હોય.

જતા-આવતાં મારા વડે જે કોઈ એકેન્દ્રિય, બેકેન્દ્રિય, ત્રેકેન્દ્રિય, ચતુરેન્દ્રિય કે પંચેન્દ્રિય જીવોની વિરાધના ધર્મ હોય

જતા-આવતા મારા વડે જીવો ઠોકરે મરાયા હોય, ધૂળે કરીને દહાયા હોય, ભોય ગ્રાપે ઘસાયા હોય, અસ્ત-પરમ શરીરો વડે અક્ષયાવાયા હોય, ઘોડા સ્પર્શાયા હોય, દુઃખ ઉપવતવાયા હોય, ખેદ પમાડાયા હોય, ઉદ્વેગ પમાડાયા હોય, એક સ્થાનેથી બીજા સ્થાને ફેરવાયા હોય કે જીવનથી છૂટા કરાયા હોય, અને તેથી જે કોઈ વિરાધના ધર્મ હોય, તે સંબંધી મારું સ્મરણું દુષ્ટન મિત્રા પ્રાણો.

રહસ્ય

નાનામા નાની જીવવિરાધનાને યા, દુષ્ટન અનજાત મને ને માટે તિલગીઃ યદું, એ આ સૂત્રનું રહસ્ય છે. આ સૂત્રનો ઉપયોગ જતા-આવતાની વિરાધ કરના જીવોની વિરાધના ધર્મ હોય. તેનું પ્રતિક્રમણ કરવ માટે રાધ

પૂજયેલા એવા એવીશે ય કેવલી ભગવતોને હું નામપૂર્વક
સ્તવીશ. ૧

શ્રી ઋષભદેવ, શ્રી અજિતનાથ, શ્રી સંભવનાથ, શ્રી
અભિનદનસ્વામી, શ્રી સુમતિનાથ, શ્રી પદ્મપ્રભસ્વામી, શ્રી
સુપાર્શ્વનાથ તથા શ્રી ચદ્રપ્રભાજિનને હું વંદન કરું છું. ૨

શ્રી સુવિધિનાથ, જેમનું ખીન્નું નામ પુષ્પદત છે
તેમને, તથા શ્રી શીતલનાથ, શ્રી શ્રેયાંસનાથ, શ્રી વાસુપૂજ્ય-
સ્વામી, શ્રી વિમલનાથ, શ્રી અનંતનાથ, શ્રી ધર્મનાથ
તથા શ્રી શાંતિનાથ જિનને હું વંદન કરું છું. ૩

શ્રી કુંથુનાથ, શ્રી અરનાથ. શ્રી મહિનાથ, શ્રી
સુનિસુવતસ્વામી, શ્રી નમિનાથ, શ્રી અરિષ્ટનેમિ, શ્રી
પાર્શ્વનાથ તથા શ્રી વર્ધમાનજિનને (શ્રી મહાવીર સ્વામીને)
હું વંદન કરું છું. ૪

એવી રીતે મારા વડે નામપૂર્વક સ્તવાયેલા, ૨૭ અને
મહારૂપી કર્મને દૂર કરનારા તથા વૃદ્ધાવસ્થા અને મૃત્યુનો
પૂર્ણ નાશ કરનારા એવીશે ય જિનવરો મારા પર પ્રસન્ન
થાઓ. ૫

નામપૂર્વક સ્તવાયેલા, મન-વચન-કાયા વડે વંદાયેલા,
ભાવવડે પૂજાયેલા અને આ લોકના ઉત્તમ સિદ્ધપુરુષ તરીકે
પ્રતિષ્ઠા પામેલા (એવીશે જિનવરો) મને આરાગ્ય, બોધિલાભ
અને શ્રેષ્ઠ મરણસમાધિ આપો. ૬

ચ દ્રો કળ્યાં પાપ વધારે નિર્મલ, સૂર્યો કરતાં પવ

વધારે તેજસ્વી અને સ્વયંભૂમિભણસમુદ્ર કરતાં પણ વધારે
ગભીર એવા સિદ્ધ ભગવતો મને સિદ્ધિ આપો. ૭.

૨૬૨૪

આવીશ તીર્થ કરોની ભાવસ્તવના કરવી, એ આ સૂત્રનું
ગુહ્ય છે. શાસ્ત્રોમા તે ગ્રહીતસત્યયશુક્ત એટલે ગ્રહીત-
નિત્યસૂત્ર તરીકે ઓળખાય છે.

૯-કરેમિ ભંતે-સૂત્ર

મૂલપાઠ

કરેમિ ભંતે ! સામાદ્યં સાવજ્જં જોગં પચ્ચવરવામિ ।
જાપ નિયમં પજ્જુવાસામિ, દુવિહં તિવિહેણ, મણેણ વાયાણ
કાણ , ન કરેમિ, ન કારવેમિ ।

તસ્મ ભંતે ! પહિક્કમામિ નિંદામિ ગરિહામિ અપ્પાણં
યોસિરામિ ॥

પદાર્થ

કરેમિ-કરું છું, કરવાને ઇચ્છું છું.

ભંતે-હે ભગવન્ !

સામાદ્યં-સામાયિક.

સાવજ્જં જોગ-સાવધ યોગને. પાપવાળી પ્રવૃત્તિને.

પચ્ચવરવામિ-પ્રતિનાપૂર્વક છોડી દઉં છું.

જાદ-ત્યાં સુધી.

નિયમં પજ્જુવાસામિ-નિયમને પરિપાલનું. નિયમને રેવું.

માટે આ સૂત્રનો ઉપયોગ થાય છે. તે ફરી પણ કરવાની ભાવના થાય તે માટે તેમાં સામાયિકના લાભો દર્શાવેલા છે.

ક્રિયા દરમિયાન ૩૨ દોષમાંથી કોઈ દોષ લાગ્યો હોય, તેનું આ સૂત્ર વડે મિથ્યા દુષ્કૃત દેવામાં આવ્યું છે.

સામાયિકની ક્રિયામાં આલબનરૂપ આ દશ સૂત્રપાઠોનો ઉપયોગ થાય છે. તેના અર્થ અને રહસ્ય જાણવાથી સામાયિકની ક્રિયામાં અનેરો પ્રાણ પૂરાય છે, એટલે પાઠક-મિત્રોએ તેના પર ખાસ લક્ષ્ય આપવું ઘટે છે.

[આ પ્રકરણમાં પ્રશ્નોત્તરી આપેલી નથી.]

[૭]

સામાયિક લેવા-પારવાનો વિધિ

(સમજ સાથે)

સંકેત

‘અમાંપ્રણિત’ એટલે અમાસમણ-સૂત્ર દ્વારા પ્રણિ-
પાત કરવાની ક્રિયા. આ પાઠ બોલા ચીને જોલવો અને
પેટુ પદ ‘મત્યજોણ વદામિ’ જોલતી વખતે નીચા નમીને
પચાગ પ્રણિપાત કરવો.

‘ધન્ધાત’ એટલે ‘ધન્ધાદારેણ ન સ્મિત લગવ’ !

‘મુદ્ધત’ એટલે મુદ્ધપત્તી.

‘પટિત’ એટલે પટિલેહણી ક્રિયા.

સામાયિક લેવાનો વિધિ

મુદ્ધિ

(૧) ગાન. ૦૨ અને પિંડાની મુદ્ધિપદ સાન્ન-
ધિ કરવાને તરખ થવું.

ભૂમિપ્રમાર્જન તથા આસન

(૨) બેસવાની જગાતું ચરવલા વડે ધરાધર પ્રમાર્જન કરીને તેના પર આસન ચોટલે કટાસાણું પાથરવું. સ્થાપના આર્યની જગાતું પણ ચરવલા વડે ધરાધર પ્રમાર્જન કરી લેવું.

સ્થાપના

(૩) આસન સન્મુખ બાજેઠ કે કોઈ ઊંચા સ્થાન પર સાંપડે મૂકી તેમાં જ્ઞાન-દર્શન-ચારિત્રનાં ઉપકરણ મૂકવાં. પછી તેમાં ગુરુ-આચાર્યની સ્થાપના કરવા માટે જમણે હાથ તેમની સન્મુખ આહવાનમુદ્રાથી રાખીને એક નવકાર બોલવો. પછી પંચિ દિવ્ય-સૂત્રનો પાઠ બોલવો. ગુરુમહાગજના સ્થાપનાઆર્ય હોય તો આ ક્રિયા કરવાની આવશ્યકતા નથી.

પંચાંગ-પ્રણિપાત

(૪) ખમાંપ્રણિબની ક્રિયા કરવી.

ધ્યાપથ-પ્રતિક્રમણ

(૫) પુનઃ ઊભા થઈને ધરિયાવટી-સૂત્ર બોલવું.

કાયોત્સર્ગ

(૬) તે પછી કાયોત્સર્ગ-નિમિત્તે તસ્મ ઉત્તરી-સૂત્ર તથા અન્નત્થ-સૂત્રનો પાઠ બોલવો અને રૂપ શામોદ્ધવાસં પ્રમાણ કાયોત્સર્ગમા સ્થિત થવું. તેમાં ‘અદ્દેમુ નિમ્મલયજ’ મુદ્રીના લોગચ્ચસૂત્રનો પાઠ ચિતવવો. જો આ પાઠ આવડતો ન હોય તો તેના સ્થાને મનમાં આ નવકાર ગણવા. પછી ‘નમઃ અગ્નિનાય’ પદ બોલીને કાયોત્સર્ગ પારવો.

ચતુર્વિંશતિસ્તવ

(૭) પછી લોગસ-સૂત્રનો પાઠ પ્રકટ રીતે બોલવો.

મુહપત્તી-પડિલેહણુને આદેશ

(૮) પછી જમાન્પ્રણીની ક્રિયા કરી નીચે પ્રમાણે આજ્ઞા માગવી 'ઈચ્છાં મુહપત્તી પડિલેહઉં ?' (શુરુ કહે. 'પડિલેહ.' આપણે કહેવું 'ઈચ્છ' (આજ્ઞાનો સ્વીકાર કરે છે.) શુરુ ન હોય તો તેમની આજ્ઞા મળી ગઈ છે. એમ માનીને તરત 'ઈચ્છ' બોલવું. બધે આ પ્રમાણે સમજી લેવું.

મુહપત્તીનું પડિલેહણુ

(૯) પછી બેસીને મુહપત્તીની વિધિસર પડિલેહણુ કરવી. આ ક્રિયામાં પચીસ બોલ મુહપત્તી-પડિલેહણુના તથા પચીસ બોલ અગ-પડિલેહણુના ચિંતવવા. (તે આજ્ઞામી પ્રકરણમાં આપેલા છે.)

સામાયિકની ક્રિયા શરૂ કરવાનો આદેશ

(૧૦) પછી જમાન્પ્રણીની ક્રિયા કરવી અને ડોહા બોલે નર જની નીચે પ્રમાણે આજ્ઞા માગવી

'ઈચ્છાં સામાયિક સન્નિહ' (શુરુ કહે. 'સન્નિહ.')

આપણે કહેવું 'ઈચ્છ' (આજ્ઞાનો સ્વીકાર.)

(૧૧) પછી જમાન્પ્રણીની ક્રિયા કરવી અને ડોહા બોલે નર જની નીચે પ્રમાણે આજ્ઞા માગવી

'ઈચ્છાં રાત્રિકાંડ' (શુરુ કહે. 'રાત્રિકાંડ.')

પછી ઈરિયાવહી દ્વારા પ્રતિક્રમણ કરી, તત્સ ઉત્તરી-સૂત્ર અને અન્નતથ-સૂત્રના પાઠપૂર્વક રપ શ્વાસોઽધ્વાસ પ્રમાણ કાયોત્સર્ગ કરવામાં આવે છે. તેમાં પણ ‘અદેસુ નિમ્મલયરા’ સુધીનો લોગસ્સ-સૂત્રનો પાઠ ચિતવવાનો હોય છે અને તે ન આવડતો હોય તો આર નવકાર મનમાં ગણવાની ઘૂટ હોય છે. કાયોત્સર્ગની પૂર્ણાદૃતિ ‘નમો અરિહંતાણુ’ પદ બોલીને કરવાની હોય છે.

તે પછી પ્રકટ લોગસ્સ-સૂત્ર બોલી મુહુપત્તી પડિદેહવાનો આદેશ માગવાપૂર્વક મુહુપત્તીનું પડિદેહણ કરવામાં આવે છે અને ત્યારબાદ સામાયિક પારવાનો ખરો વિધિ શરૂ થાય છે. તેમાં ખમાસમણ-પ્રણિપાતની ક્રિયા કરી સામાયિક પૂર્ણ કરવાની આજ્ઞા મેળવવા માટે કહેવામાં આવે છે કે ‘ઈચ્છાકારેણુ સ દિસહ ભગવં ! સામાયિક પારુ’ આ સમયે ગુરુ કહે છે કે ‘પુણો વિ કાયવ્વો-આ સામાયિકની ક્રિયા તો કરી પણ કરવા યોગ્ય છે.’ તે વખતે સાધક ‘યથાશક્તિ’ શબ્દ વડે પોતાની મર્યાદા મર્યાદિત કરે છે કે ‘મારી શક્તિ તાલ આવી’ પૂર્ણાદૃતિ કરવા બેટલી છે.’

તે પછી કરી ખમાસમણ-પ્રણિપાત કરી ગુરુને બહેર કરવામાં આવે છે કે ‘ઈચ્છાકારેણુ સ દિસહ ભગવં ! સામાયિક પારુ.’ એટલે ‘હિ ભગવન ! ઈચ્છાપૂર્વક આજ્ઞા આપો. મેં સામાયિક પારુ છે.’ ત્યારે ગુરુ કહે છે કે ‘આચારાં ન મોનવ્વો-પ્રતિદિન બને તેટલાં વધારે સામાયિક કરવાં એ તમારું

આચાર છે. તે છોડશો નહિ.' તાત્પર્ય કે અત્યારે તો આમાયિક પૂર્ણ કરો છો, પણ ફરી પાછા તે કરવાની ભાવના રાખશો.'

આટલા વિધિ પછી જમણો હાથ ચરવળા પર સ્થાપી એક નવકાંચ ઝોલી અત્ય મગલ કરવામા આવે છે અને આમાયિકવચ-શ્રુતો-મૂત્રનો પાઠ ઝોલી આમાયિકની મારના યાદ કરી તથા આમાયિક દરમિયાન ધર્મીજ દોષોમાથી કાંઈ પણ દોષ થયો હોય તો તેનું મિથ્યા દુષ્ટત દઈ જમણો હાથ સ્થાપના સમગ્ર અવળા ગળી સ્થાપનાચાર્યનું ઉત્થાપન કરવામા આવે છે અને ત્યાં આમાયિકનો વિધિ પૂર્ણ થાય છે.

વિધિએ કરેલું કાર્ય સફલ થાય છે અને અવિધિએ કરેલું કાર્ય નિષ્ફલ જાય છે. એમ અમલ સામાયિકના લેવા-પાવના વિધિ જાગર કરવાનો છે આ વિધિનું પુન પુન પાઠન-મનન કરી, તેના ભાવાર્થ સમજી, તેને અનુસરવાથી મુદ્ધ આમાયિક કર્યાનો લાભ મેળવી શકાયો.

પ્રશ્નોત્તરી

પ્રશ્ન-વિધિ કેને કહેવાય ?

ઉત્તર-જેના વડે ક્રિયા કે સાધના કરાજે તેનું મર્મ-રસન મળે તે વિધિ કહેવાય

પ્રશ્ન-ક્રિયા કે સાધના કરાજે તેનું મર્મ-રસન તે કયું ?

ઉત્તર-ક્રિયા કે સાધના આ નાની-મોટી સંસ્કૃતિ ક્રિયા કે સાધના હોય છે તેના કદ ક્રિયા કે સાધના કરનાર અને તેના કરનારની સેવા સાર્વજનિક કે દે. કે રા. કે

(૧૧) હવે મુહપત્તીને ત્રણ ટપ્પે અંદર લો અને જોલો કે-

મનોગુપ્તિ, વચનગુપ્તિ, કાયગુપ્તિ આદરું.

આ ત્રણ વસ્તુઓ આપણી અંદર આવે તે માટે એનો વ્યાપક ન્યાસ કરવામાં આવે છે.

(૧૨) હવે ત્રણ ટપ્પે મુહપત્તીને કાંડથી આંગળી સુધી લઈ જાઓ અને જોલો કે-

મનોદંડ, વચનદંડ, કાયદંડ પરિહરું.

આ ત્રણ વસ્તુઓ બહાર કાઢવાની છે, માટે તેનું પ્રમાર્જન કરવામાં આવે છે.

આડી મુહપત્તી-પહિલેહણના પચીશ જોલ પૂરા થાય છે. હવે અંગ-પહિલેહણના પચીશ જોલની શરૂઆત થાય છે. અંગ-પહિલેહણ વળતે વિચારવાના પચીશ જોલ

આ જોલોમાં અભ્યંતર પ્રમાર્જના કરવાની હોવાથી દરેક વળતે પ્રમાર્જનની ક્રિયા કરવામાં આવે છે.

(૧) હવે આંગળામા ભરાવેલી મુહપત્તી પ્રદક્ષિણકારે જોડે લાખા હાથની ઉપર અને ઘાઘુ તથા નીચે એમ ત્રણ વાર પ્રમાર્જન અને જોલો કે-

હાસ્ય, રતિ, અરતિ પરિહરું.

(૨) એવી જ રીતે લાખા હાથના આંગળાઓના આંતરામાં મુહપત્તી રાખી, જમણા હાથે, પ્રદક્ષિણકારે-

વન્ધે અને જ ને બાલુએ પ્રમાર્જના કરે અને મનમાં બોલે કે—

ભય, શોક, દુઃખાંછા પરિહરું.

(૩) પછી આંતરામાથી સુહૃપત્તી કાઢી લઈ. જેવડી ને જેવડી સુહૃપત્તીના જ ને છેડા જ ને ચ લાયથી પકડી માથા ઉપર વન્ધે અને જમાણી-ડાળી બાલુએ ત્રણ પ્રમાર્જના કરતા મનમાં બોલે કે—

દૃષ્ટાણુલેશ્યા નીલલેશ્યા. કાપોતલેશ્યા પરિહરું.

(૪) પછી વન્ધે અને ડાળી-જમાણી જે બાલુએ ત્રણ વારે ઉપર પ્રમાર્જના કરે અને મનમાં બોલે કે—

સમ્પ્રગારવ. ઋદ્ધિગારવ, આતાગારવ પરિહરું.

(૫) એમ જ વન્ધે અને ડાળી-જમાણી જે બાલુએ ડાળી ઉપર ત્રણ વારે પ્રમાર્જના કરે અને મનમાં બોલે કે—

સાયાશલ્ય. નિદાનશલ્ય મિથ્યાત્વશલ્ય પરિહરું.

(૬) હવે સુહૃપત્તી જ ને હાથમાં પહેાળી પકડી જમાણી ઉપર પ્રમાર્જના કરે અને બોલે કે—

કેાધ, માન પરિહરું.

(૭) પછી સુહૃપત્તી જેમ ને જેમ ડાળી હાથમાં પહેાળી ઉપર પ્રમાર્જના કરે અને બોલે કે—

(૧૧) હવે મુહપત્તીને ત્રણ ટપ્પે અંદર લો અને જોલો કે-

મનોગુપ્તિ, વચનગુપ્તિ, કાયગુપ્તિ આદરું.

આ ત્રણ વસ્તુઓ આપણી અંદર આવે તે માટે એનો વ્યાપક ન્યાસ કરવામાં આવે છે.

(૧૨) હવે ત્રણ ટપ્પે મુહપત્તીને કાંડથી આંગળી સુધી લઈ જાઓ અને જોલો કે-

મનોદંડ, વચનદંડ, કાયદંડ પરિહરું.

આ ત્રણ વસ્તુઓ બહાર કાઢવાની છે, માટે તેનું પ્રમાર્જન કરવામાં આવે છે.

અહીં મુહપત્તી-પડિલેહણના પચીશ જોલ પૂરા થાય છે. હવે અંગ-પડિલેહણના પચીશ જોલની શરૂઆત થાય છે. અંગ-પડિલેહણ વળતે વિચારવાના પચીશ જોલ

આ જોલોમાં અભ્યંતર પ્રમાર્જના કરવાની હોવાથી દરેક વળતે પ્રમાર્જનની ક્રિયા કરવામાં આવે છે.

(૧) હવે આંગળામાં ભરાવેલી મુહપત્તી પ્રદક્ષિણાકારે એટલે ડાબા હાથની ઉપર જને યાગ્નુ તથા નીચે એમ ત્રણ વાર પ્રમાર્જે અને જોલો કે-

હાસ્ય, રતિ, અરતિ પરિહરું.

(૨) એવી જ રીતે ડાબા હાથના આંગળાએના આંગરામાં મુહપત્તી રાખી, જમણા હાથે, પ્રદક્ષિણાકારે

વંચે અને બને બાલુએ પ્રમાર્જના કરે અને મનમાં બોલે કે—

ભય. શોક. દુઃખાંછા પરિહર.

(૩) પછી આતંગમાથી મુદ્રપત્તી કાઢી લઈ બેઠીને બેઠી મુદ્રપત્તીના બને છેડા બને થ હાથથી પકડી માથા ઉપર વંચે અને જમાણી-ડાળી બાલુએ ત્રણ પ્રમાર્જના કરતા મનમાં બોલે કે—

કૃપાગુલેશ્યા નીલલેશ્યા કાપોતલેશ્યા પરિહર.

(૪) પછી વંચે અને ડાળી-જમાણી બે બાલુએ ત્રણ વાર માં ઉપર પ્રમાર્જના કરે અને મનમાં બોલે કે—

રમ્યગારવ. તદ્વિગારવ. આનાગારવ પરિહર.

(૫) એમ જ વંચે અને ડાળી-જમાણી બે બાલુએ માત્રી ઉપર ત્રણ વાર પ્રમાર્જના કરે અને મનમાં બોલે કે—

માયાદાદય નિદાનદાદય મિથ્યાત્વદાદય પરિહર.

(૬) હવે મુદ્રપત્તી બને હાથમાં પોતાની પકડી લઈ બેઠી ઉપર પ્રમાર્જના કરે અને બોલે કે—

હૌધ, માન પરિહર.

(૭) પછી મુદ્રપત્તી એમને એમ ડાળી-જમાણી બે બાલુએ ઉપર પ્રમાર્જના કરે અને બોલે કે—

માયા, લોભ પરિહરં.

(૮) પછી જમણા પગની વચ્ચે અને બંને બાજુએ એમ ચરવણા વતી ત્રણ વખત પ્રમાર્જતી વખતે બોલો કે—

પૃથ્વીકાય, અપ્કાય, તેહકાયની રક્ષા કરું.

(૯) એ જ પ્રમાણે ડાબા પગની વચ્ચે અને બંને બાજુએ પ્રમાર્જના કરો અને બોલો કે—

વાયુકાય, વનસ્પતિકાય, ત્રસકાયની જયણા કરું.

સાધ્વીજીને છાતીની ૩ અને ખભા તથા કાબની ૪ પ્રમાર્જના મળીને કુલ ૭ ન હોય અને બાકીની ૧૮ હોય. સ્ત્રીઓને મસ્તકની ૩ પણ ન હોય, એટલે કુલ ૧૫ હોય.

મુહપત્તીનું પડિલેહણ વાસ્તવિક રીતે અનુભવી પામ્થી શીખવાનું છે. અહીં તો માત્ર તેનું દિગ્દર્શન કરાવ્યું છે.

બોલોની મંડલના અને તેનું રહસ્ય.

હવે આ બોલોમાં જે મંડલના રહેલી છે. તેનું રહસ્ય જણાવીશું. પ્રવચન એ તીર્થ હોઈને પ્રથમ તેના અંગરૂપ ‘સૂત્ર અને અર્થ’ની તત્ત્વ વડે શ્રદ્ધા કરવાની છે, એટલે કે સૂત્ર અને અર્થ ઉભયને તત્ત્વરૂપ—સત્યરૂપ સ્વીકારીને તેમાં શ્રદ્ધાન્વિત થવાનું છે અને તે શ્રદ્ધામાં અંતઃકર્મરૂપ ‘સમ્યક્ત્વ મોહનીય, મિશ્ર મોહનીય અને મિથ્યાત્વ મોહનીય’ ક્રમાં હોવાથી તેમને છોડવાની લાવના ગણવાની છે. મોહનીય કર્મમાં પાપ રાગને ખાસ પરિહરવા જેવો છે. તેમાં પ્રથમ ‘કામરાગને, પછી ક્રોધરાગને અને છેલ્લા દષ્ટિરાગને

કાલવાનો છે. કાલજી એ પ્રકારના રાગ કર્યા વિના ‘મુદ્દેવ.
મુશુર અને મુધર્મને આદરવાનું’ બની શકતું નથી. આવી
મુદ્દેવ, મુશુર અને મુધર્મની મહત્તા વિચારી તેમને જ
આદરવાની ભાવના કરવાની છે તથા ‘કુદેવ, કુશુર અને
કુધર્મને પતિલવાના’ હટ અકલ્પ કરવાના છે. જે આદર્યું
ધાય તે ‘જ્ઞાન દર્શન અને આશ્રિતી આભારના’ કે
જેનું ધીનું નામ ‘નામાધિક’ છે તેની સાધના ચારાં
થઈ શકે. આવી આભારના કરવા માટે જ્ઞાનવિભાધના, દર્શન
વિભાધના અને આશ્રિતવિભાધનાને ‘પતિલવાની’ કરવી છે.
તેવે નામાધિકના સાધકે ‘અન્નાગુમિ, વસ્ત્રનર્ગમિ અને મારગમિ’
ખાત આદરવા બોલ્યો છે. મારગ કે તેમના પાવન ના પ
કુપાયેયું છે અને તે માટે ‘અન્ના ૮, વસ્ત્ર ૮ અને મારગ ૮’
ગરદે, મન વડે યતી પાપપ્રવૃત્તિ વગત વડે યતી પાપક સ્તિ
અને કાયા વડે યતી પાપપ્રવૃત્તિ પતિલવા બોલ્યો છે.

તેવે જે વસ્ત્રભો ખાસ પતિલવા લે છે તે તેને
અંગે યતના-યત્યાગ કરવા લે છે. તેને વિના વસ્ત્ર
પતિલવાનું અંગે આ રીતે બતાવેલ છે.

‘હા હા સ્તિ, અન્તિ પતિલવા લેવા’ બહુ રીતે,
જાણ્યા પતિલવા’ જેવું છે તે જાણી પા’ લેવા સ્તિ.
જાણીય રીતેથી રાજકે જે, તેને મારગ કે લેવા’ જેવું
જાણીય રીતેથી રાજકે જે.

‘કુદેવ, કુશુર, કુધર્મને પતિલવા’ રીતે,
‘મુદ્દેવ, મુશુર, મુધર્મને પતિલવા’ રીતે.

છેડી દીધું, કારણ કે તેના પર સ્વજન જેવો ભાવ હતો. પછી ઘણા ચિંતનને પરિણામે સંવરનો અર્થ એમ સમજાયો કે ઇદ્રિયો અને મનની અશુભ પ્રવૃત્તિઓને રોકવી, એટલે તે મુનિની જેમ ધ્યાન ધરીને બિભો રહ્યો. અન્ય શબ્દોમાં કહીએ તો ચિદાતીપુત્ર આ ઢાણથી ભાવસાધુ થયા. -

આ રીતે ભાવસાધુ થયેલા ચિદાતીપુત્ર ત્યાં બિભો રહીને ‘ઉપશમ, વિવેક, સંવર;’ એ ત્રણ શબ્દોનો જપ કરવા લાગ્યા અને એ રીતે મનને અન્ય વિષયોમાંથી વારીને ધર્મ-ધ્યાનમાં સ્થિર થયા. પરંતુ તેમનો દેહ હજી તાજાં લોહીથી ખરડાયેલો હતો, એટલે તેની ગંધથી આકર્ષાઈને કેટલીક વનડીડીઓ ત્યાં આવી પહોંચી અને તેમના શરીરને ચટકા ભરવા લાગી. આ ઉપદ્રવ અતિ ભયંકર હતો, પણ ન્યાં ઉપશમ હોય ત્યાં કોઈ કેવો? ન્યાં વિવેક હોય ત્યાં મોહ કેવો? અને ન્યાં સંવર હોય ત્યાં પ્રતિકાર કેવો? આ ભયંકર ઉપદ્રવ અઢી દિવસ ચાલ્યો અને તેમનું સમસ્ત શરીર આગળી જેવું થઈ ગયું, તો યે તેઓ ધર્મધ્યાન ચૂક્યા નહિ. પરિણામે તેઓ મૃત્યુ પામી દેવલોકમાં ઉત્પન્ન થયા. ભવિષ્યમાં તેઓ મોક્ષે જશે.

તાત્પર્ય કે આ બોલો પર ગંભીર ચિંતન કરવાથી આત્મપ્રકાશ લાધે એમ છે કે જેની આપણે ઉત્કૃષ્ટ ભાવે અપેક્ષા રાખી રહ્યા છીએ.

પ્રશ્નોત્તરી

પ્રશ્ન-સામાયિકમાં મુદપત્તી-પડિલેડણ શા માટે કર્યું જોઈએ?

ઉત્તર—સામાયિકમાં મુદપત્તી—પડિલેહણ કરવાનાં મુખ્ય બે કાળો છે : એક તો તેનાથી સાધુજીવનનું અનુસરણ થાય છે અને બીજું તેનાથી હેય—ઉપાદેયનો વિવેક જાગે છે, જે આત્મ-વિકાસના માર્ગે આગળ વધવામાં ઘણો ઉપયોગી છે.

પ્રશ્ન—મુદપત્તીનું પડિલેહણ કરતાં સાધુજીવનનું અનુસરણ શી રીતે થાય છે ?

ઉત્તર—સાધુઓ દિવસમાં બે વાર પોતાનાં વસ્ત્ર, પાત્ર, ઉપધિ-ઉપકરણનું પડિલેહણ કરે છે. તેમાં મુદપત્તીનું પડિલેહણ પણ આવશ્યક હોય છે. એ રીતે મુદપત્તીનું પડિલેહણ કરતાં તેમનું અનુસરણ થાય છે. સામાયિક તો સાધુજીવનનો અનુભવ લેવા માટે જ થાય છે. તેથી આ અનુસરણ આવશ્યક છે.

પ્રશ્ન—હેય—ઉપાદેયનો વિવેક કોટલે શું ?

ઉત્તર—હેય કોટલે ક્યારેય જોય્ય અને ઉપાદેય કોટલે જાણ્યો જોય્ય. મારે શું ક્યારેય જોય્ય છે ? અને શું જાણ્યું જોય્ય છે ? તેનું સ્પષ્ટ જ્ઞાન મળે. તે હેય-ઉપાદેયનો વિવેક કોટલે છે.

પ્રશ્ન—શું જ્ઞાન મુદપત્તીના પડિલેહણનાં મહત્ત્વ છે ?

ઉત્તર—શું જ્ઞાન મુદપત્તીના પડિલેહણનાં મહત્ત્વ છે ? જ્ઞાન મુદપત્તીના પડિલેહણનાં મહત્ત્વ છે ? જ્ઞાન મુદપત્તીના પડિલેહણનાં મહત્ત્વ છે ? જ્ઞાન મુદપત્તીના પડિલેહણનાં મહત્ત્વ છે ?

પ્રશ્ન—કોટલે કોટલે શું ?

[૬]

સામાયિકમાં શું ન કરાય ?

સામાયિકના સમય દરમિયાન શું કરવું જોઈએ ? એ વિષય ઘણો અગત્યનો અને ઘણો મોટો છે, તેથી તે અંગે વિસ્તૃત વિવેચન આગામી પ્રકરણોમાં કરવાના છીએ, પરંતુ તે પહેલાં સામાયિકમાં શું ન કરાય ? એ ખરાબર જાણી-સમજી લઈએ, જેથી દોષોથી બચી શુદ્ધ સામાયિક કરી શકીએ.

પ્રથમ તો સામાયિક લેતી વખતે-ગ્રહણ કરતી વખતે કરેમિ ભાંતે-સૂત્ર દ્વારા જે પ્રતિજ્ઞા લીધી છે, તેના મર્મ સમજી કોઈ પણ પ્રકારની પાપમય પ્રવૃત્તિ કરવી-કરાવવી ન જોઈએ. પ્રતિજ્ઞા લીધા પછી તેને પાળીએ નહિ કે તેના તરફ બેદરકાર ગ્રહીએ કે તેના જોઈએ તેવી ચીવટાર્થથી અમલ ન કરીએ તો આપણે મહાદોષના લાગી બનીએ છીએ, વીર તથા મુજજનો લીધેલી પ્રતિજ્ઞા અવશ્ય પાળે છે, પછી તે માટે ગમે તેવો ભોગ આપવો પડે, તેની દરકાર તેઓ કરતા નથી. તેના દાખલાઓ આપણી સામે આપીને આવીએ.

ખ્યાલ રાખીને સામાયિક કરવામાં આવે તો એ શુદ્ધ-સુંદર થાય. આપણે તો શુદ્ધ-સુંદર સામાયિક કરવાની જ ભાવના રાખવી જોઈએ, જેથી જલદી ભવનિસ્તાર થાય.

પ્રશ્નોત્તરી

પ્રશ્ન-સામાયિક દરમિયાન આત્મહિત કે આત્મકલ્યાણ સિવાયના બીજા વિચારો આવી જાય તો ?

ઉત્તર-વિચારો કરવા અને વિચારો આવી જાય, એ બે પરિસ્થિતિમાં ઘણું ફરક છે. સામાયિકના સાધકે પોતાનું કર્તવ્ય વિચારીને એવો નિર્ણય કરવો જોઈએ કે મારે સામાયિક દરમિયાન આત્મહિત કે આત્મકલ્યાણ સિવાય અન્ય કોઈ વિચારો કરવા નહિ, તો એ અવિવેક દોષથી બચી શકે છે. આમ છતાં એવો કોઈ વિચાર આવી જાય, તો તરત મન પલટી નાખી તેને આત્મહિત કે આત્મકલ્યાણના વિચારમાં જોડી દેવું, પણ એ વિચારને આગળ વધવા દેવો નહિ. ‘મનને જીતવાની કલા’ નામના પ્રકરણમાં વિચારો પર કેવી રીતે કાબૂ મેળવી શકાય ? તેની કેટલીક રીતો આપેલી છે. તે બરાબર ધ્યાનમાં રાખી તેનો અભ્યાસ કરવો.

પ્રશ્ન-કોઈ લોકલાજે સામાયિક કરતું હોય તો તેમાં વાધો શો ?

ઉત્તર-લોકલાજે થતી ક્રિયામાં ભલ્લીવાર હોતો નથી. જે ક્રિયા તેનું મહત્ત્વ સમજીને કરવામાં આવે છે, તે બરાબર ચાય છે; તેથી સામાયિક લોકલાજે નહિ, પણ તેની શ્રેયતા-

છે અને તે ધીમે ધીમે પવિત્ર તથા સ્થિર થતું જાય છે. વળી જપ વડે ધ્યાનની ભૂમિકા તૈયાર થાય છે, એ પણ તેનો ઘણો મોટો લાભ છે.” પરંતુ માળા હાથમાં લઈને ફેરવવા માંડી કે જપ થતો નથી. તેનો વિધિ જાણવો જોઈએ.

પ્રથમ તો મેરુદડ સીધો રાખીને મુખાસને જોસવું જોઈએ. ચોટલે કે પલાંડી વાળીને ટટાર જોસવું જોઈએ. જો સાધકને પન્નાસન કે સ્વસ્તિકામનનો અભ્યાસ હોય તો એ આસને પણ જોત્રી શકાય. પછી ડાબો હાથ કે જેમાં મુહુપત્તી ધારણ કરેલી હોય છે, તે ડાબા સાથળ પર રાખવો જોઈએ અને જમણા હાથમાં રહેલા ચરવળાને બાજુએ રાખીને તેમાં માળા ગ્રહણ કરવી જોઈએ અને જો હાથ છાતી સન્મુખ લાવવો જોઈએ. તેથી જ એ કે નીચો રાખવો નહિ.

તે વળતે આંખ અર્ધમી ચેલી રાખી દૃષ્ટિમાલા તરફ સ્થિર કરવી જોઈએ. પછી એક મંત્રપદ બોલવાની સાથે એક મણુકો ફેરવવો જોઈએ. મંત્રપદ અડપથી બોલાય અને માણુકા ચોટા ફેરે તો દોષ લાગે, કારણ કે એથી મંત્રજપની સજ્યા જળવાય નહિ. તે જ રીતે મંત્રપદ ધીમેથી બોલાય અને માણુકા અડપથી ફેરે તો પણ દોષ લાગે, કારણ કે તેમાં પણ મંત્રજપની સજ્યા જળવાય નહિ. મંત્રપદ બાદુ અડપથી પણ નહિ અને બાદુ મંદગતિએ પણ નહિ, પરંતુ સમગતિએ બોલવું જોઈએ અને તે જ વળતે માળાનો માણુકો ફેરવવો.

જપની મળના અને તેનું અવગ્રહ વિગ્નાયો બાજુના રહે
અમાને એવો ‘જપ-ધ્યાન-સદ્ગુરુ’ નામનો ગ્રંથ લુગો.

ત્યક્તાર્તરૌદ્રધ્યાનસ્ય, ત્યક્તસાવધકર્મણઃ ।

મુહૂર્તે સમતા યા તાં, વિદુઃ સામાયિકવ્રતમ્ ॥

‘આર્તધ્યાન અને રૌદ્રધ્યાનનો તથા સાવધકર્મનો ત્યાગ કરનારની એક મુહૂર્તપર્યંત જે સમતા, તેને સાધુ-પુરુષો સામાયિકવ્રત તરીકે ઓળખે છે.

તાત્પર્ય કે (૧) આર્તધ્યાન-રૌદ્રધ્યાનનો ત્યાગ કરવો, (૨) સાવધકર્મનો ત્યાગ કરવો તથા (૩) જે ઘડી મુધી એટલે ૪૮ મિનિટ મુધી સમતા ધારણ કરવી, તે સામાયિક વ્રતનું સાચું સ્વરૂપ છે.

‘સામાયિકમાં શું ન કરાય ? તેમાં આર્તધ્યાન-રૌદ્રધ્યાનનો ત્યાગ જણાવેલો નથી, પણ અહીં તે સ્પષ્ટાશરે જણાવેલો છે, એટલે તેનો ત્યાગ કરવાનો છે.

સાવધકર્મનો ત્યાગ કરેમિ ભ તે-સૂત્ર ઉચ્ચરીને કબ્બામાં આવે છે. સામાયિકનો સમય એક મુહૂર્ત એટલે જે ઘડી અર્થાત્ ૪૮ મિનિટનો છે, એ વાત મુપ્રસિદ્ધ છે. આટલા સમય મુધી સમતા રાખવી, કેઈ જાતનો ઉત્પાત કરવો નહિ, મનને ખોટા સ્વાડે ચલાવવું નહિ. સંસારની પ્રવૃત્તિમાં રચ્યાપચ્યા રહેતા મનુષ્યો પ્રારંભમાં આટલું શીખે તો પણ ઘણું છે. તેનો પડવો દૈનિક જીવનમાં તથા અમરત વ્યવહારમાં પડવાનો એ નિશ્ચિત છે.

‘કેવલી લગવ તે એમ કહ્યું છે કે, જેનો આત્મા (ગહિર્ભાવ છોડીને) સ્વયમ, નિયમ અને તપમાં આવેલો છે, તેને સામાયિક (સિદ્ધ) થાય છે.’

એટલે સામાયિકની સિદ્ધિ માટે ગહિર્ભાવ છોડીને અંતરાત્મભાવ ધારણ કરવો જોઈએ અને સ્વયમ, નિયમ તથા તપને પણ પોતાના જીવનમાં સ્થાન આપવું જોઈએ.

આ ગંધી વનુઓ પર ગંભીરતાથી વિચાર કરીએ તો સમજશે કે સામાયિકની સાધના અગે આપણે ઘણું ઘણું કરવા જેવું છે. પણ તે ઘણું કમશઃ કરીએ તો જ તેમાં ધારી પ્રગતિ થવા સંભવ છે. જે વસ્તુ પહેલા કંઘા જેવી હોય, તે પછી કરીએ અને પછી કરવા જેવી હોય, તે પહેલાં કરીએ તો અવ્યવસ્થા દોષ ઉભો થાય છે અને તે પ્રગતિના પ્રાણ હરી લે છે.

આ સાધનાક્રમનું દર્શન શ્રીમાન્ હરિભદ્રસૂરિએ કહેલા નીચેના શ્લોકમાં થાય છે :

અધ્યાત્મ ભાવના ધ્યાનં, સમતા વૃત્તિસંશયઃ ।

મોક્ષેણ યોજનાયોગ, એપ શ્રેષ્ઠો યથોત્તરમ્ ॥

‘અધ્યાત્મ, ભાવના, ધ્યાન, સમત્વ અને વૃત્તિસંશય મોક્ષમાં જોડનાર હોવાથી યોગ છે અને તે ઉત્તરોત્તર શ્રેષ્ઠ છે.’

નાત્પર્ય કે અધ્યાત્મથી ભાવના પ્રકટે છે, ભાવનાથી ધ્યાન પ્રકટે છે અને ધ્યાનથી સમત્વની સિદ્ધિ થાય છે.

પરિણામે શેષ રહેલી વૃત્તિઓ-વાસનાઓનો કય થઈ જાય છે અને મોક્ષની પ્રાપ્તિ થાય છે.

આનો અર્થ આપણે એમ સમજવાનો કે સમત્વની મિદ્ધિ કરવી હોય તો પ્રથમ અધ્યાયની ભૂમિકા સિદ્ધ કરવી જોઈએ, પછી ભાવનાની ભૂમિકા સિદ્ધ કરવી જોઈએ અને તે પછી ધ્યાનની ભૂમિકા સિદ્ધ કરવી જોઈએ. અમે આ ક્રમને અનુસરીને હવે પછીના પૃષ્ઠોમા તે અંગે વિસ્તૃત વિવેચન કરેલું છે. તેને શાંત-સ્થિર ચિત્તે વાચવાથી સામાયિકના સાધનાક્રમ અંગે સ્પષ્ટ માર્ગદર્શન મળશે અને તે સિદ્ધિ સમીપે લઈ જશે એવો અમારો દૃઢ વિશ્વાસ છે.

પ્રશ્નોત્તરી

પ્રશ્ન-સામાયિકની સાધનામાં યોગસાધનાના કયાં તરવો ગોઠવાયેલા છે ?

ઉત્તર-લગભગ બધાં જ. સ્થાનપ્રતિબદ્ધતા, સૂત્ર કે મંત્રનું રટણ, મૂત્રાર્થરૂપ તત્ત્વની અનુપ્રેક્ષા અને સાલંબન તથા નિરાલંબન ધ્યાનને સામાયિકની સાધનામાં વ્યવસ્થિત સ્થાન અપાયેલું છે.

પ્રશ્ન-અષ્ટાંગ યોગસાધનાની દૃષ્ટિએ શું પરિસ્થિતિ છે ?

ઉત્તર-એ દૃષ્ટિએ પણ સામાયિકની સાધના યોગ-તરવોથી ભરપૂર છે.

પ્રશ્ન-શું સામાયિકની સાધનામાં યમ-નિયમોનો સ્વીકાર થયેલો છે ?

નિત્ય-નિરતર મન સાથે કામ પાડવું પડે છે અને તેની સારી-ખોટી પ્રવૃત્તિ અનુસાર સારી-ખોટી હાલતમાં મૂકાવું પડે છે, એટલે તેના સ્વરૂપ-સ્વભાવથી વાહેફ થવું જરૂરનું છે.

યોગીરાજ શ્રી આનંદધનજી મહારાજે શ્રી કુંથુનાથ ભગવાનના સ્તવનમાં મનના સ્વરૂપ-સ્વભાવનું જે ચિત્ર દોર્યું છે, તે જાણવાનું અહીં રસપ્રદ હૃદય પડશે. તેઓ એ સ્તવનમાં કહે છે.

કુંથુજિન ! મનહું કિમ હિ ન બાળે,
હો કુંથુજિન ! મનહું કિમ હિ ન બાળે;
જિમ જિમ જતન કરીને રાખું,
તિમ તિમ અલગું ભાળે-હો કુંથુજિન ! ૧

‘ હે કુંથુનાથ ભગવાન ! આ મનને કોઈ રીતે વશ કરી શકાતું નથી. હું જેમ જેમ તેને સાચવીને રાખું છું, તેમ તેમ તે દૂર ભાગે છે. કહો, આ સ યોગોમાં હું શું કરું ? ’

તાત્પર્ય કે મારું મન ધ્યેય સિવાય અન્ય કોઈ જગ્યાએ જાય નહિ, એવો પ્રયત્ન કરું છું, પણ એ તો ધ્યેયને છોડી અન્યત્ર ભાગવા માંડે છે.

એક સ્થિતે સ્થિર ન રહેતા જ્યાં ત્યાં ભટક્યા કરવું તેને શાસ્ત્રકાંચે ‘વિશ્લેષ’ કે ‘અચલતા’ નામનો દોષ ગણ્યો છે. આ અચલતાદોષ મનમાં કેટલા મોટા પ્રમાણમાં વ્યાપિતો છે ? તેનું નિર્દર્શન બીજી ગાથામાં કરાયે છે.

રજની વાસર વસતિ ઉજડ,
ગયાણ પાયાલે જાય;

‘આપ ખાય ને મુખડું થાયું.’

એલે ઉખાણો ન્યાય-દો કુંથુજિન ! ૨

‘તે દાણમાં ગત્રિ તો દાણમાં દિવસ દાણમાં વસતિ તો દાણમાં ઉજડ અને દાણમાં આકાશ તો દાણમાં પાતાલ. એ રીતે ભ્રમણ કરતુ ગયે છે. ‘આપ ખાય અને મુખડું થાયું.’ એવું એકે ઉખાણુ છે. તે આ જાણતમાં જાણત દાણ પડે છે. આપ પાતાના સ્વભાવ પ્રમાણે એક વસ્તુ ગળી જાય છે. પણ તેના મુખને કંઈ સ્વાદ આવતો નથી તેમ મન આડી જોડુ ગમે તેવા વિચારો કરે છે. પણ તેથી મનને કંઈ લાભ થતો નથી.’

તાર્પથ કે મનની ચચલતા અસાધારણ છે. કેટલાક તેને પલ્લની પૂછડી. કુંજના કાન કે મરિંગ પીપેલ મઈંટની ઉપમા આપે છે. પણ મનની ચચલતા આગળ પલ્લની પૂછડી, કુંજના કાન કે મરિંગ પીપેલ મઈંટની નપલના કોઈ વિચારમાં નથી કયા ગત્રિ અને કયા દિવસ ! કયા વસતિ અને કયા ઉજડ ! અને કયા આકાશ અને કયા પાતાલ ! છતાં મન દાણ માંડમાં ત્યા પડેલી જાય છે.

જ થાય કે જ્યારે તમે મારું મન આ રીતે પૂરેપૂરું વશમાં લાવી દો. ’

સંગ્રામમાં એક લાખ ગુભટને જીતવા કરતાં એક મનને જીતવાનું કામ વધારે અઘરું છે. તે ઘણા પ્રયત્ને-ઘણા અભ્યાસે જીતી શકાય છે, તેથી તેને દુરાસાધ્ય કહેવામાં આવ્યું છે. સામાયિકની સાધનાનો સ્વીકાર કર્યા પછી દરેક તીર્થંકર આ દુરાસાધ્ય મનને પૂરેપૂરું જીતી લે છે, તેથી તેઓ સમભાવની સિદ્ધિ કરીને સર્વજ્ઞ અને સર્વદર્શી બની શકે છે તથા ધર્મરૂપી તીર્થની સ્થાપના વડે તીર્થંકરપદ સાર્થક કરી શકે છે. જો આપણે પણ સામાયિકની-સમભાવની સિદ્ધિ કરવી હોય તો આ દુરાસાધ્ય મનને પૂરેપૂરું જીતી લેવાનો દૃઢ સંકલ્પ કરવો જોઈએ અને તે માટે પદ્ધતિ સરનો પૂરો પ્રયત્ન કરવાની તૈયારી રાખવી જોઈએ.

આ સંગ્રામમાં શાસ્ત્રકાળેના થોડા શબ્દો સામળી લો.

દીપિકા સ્વલ્પનિર્વાણા, નિર્વાણપથપ્રદર્શિની ।

एकैव मनसः शुद्धिः, समाम्नाता मनीषिभिः ॥

‘વિદ્વાન પુરુષોએ એક મન શુદ્ધિને જ મોક્ષમાર્ગ દેખાડનારી અને ન જુઝાય તેવી રીપિકા કહેલી છે.’

सत्यां हि मनसः शुद्धौ, सन्त्यसन्तोऽपि सद्गुणाः ।

मन्तोऽप्यसत्यतां नो सन्ति सैव कार्या बुधैस्ततः ॥

‘જે મન શુદ્ધિ થયેલી હોય તો અવિદ્યમાન ગુણો આવી મળે છે અને ગુણો વિદ્યમાન હોય છતાં મન શુદ્ધિ

ન હોય તો તે શુભો છે જ નહિ. અર્થાત્ તે શુભો વ્યાધ્યા
જવાના કે નકામા છે.

તદવશ્ય મનઃશુદ્ધિઃ કર્તવ્યા મિદ્ધિમિચ્છતા ।

તપઃ શ્રુતયમપ્રાયઃ. ક્રિમન્યઃ કાયદાહનઃ ॥

‘માટે મોક્ષની ઇચ્છા માળનારાઓએ મનની શુદ્ધિ
અવશ્ય કરવી જોઈએ. તે ગિવાય તપ કરવાથી, શાસ્ત્રનું
અધ્યયન કરવાથી, વ્રતો ધારણ કરવાથી કે ધીરતા કાયદા
દહના ઉપરથી અજમાવવાથી શુ ?’

કૃષ્ણઃ આરંભ કોલે છે

મન તી કો પરચોધિયે, મન હી કો ઉપદેશ ।

જો યદ મન વસ આવડ, શિષ્ય હોય તર હેમ ॥

‘ખીજાને જાગૃત કરવા ’ના તમામ મનને, જ તદગુણ
ને અને ખીજાને ઉપદેશ દેવા ’ના તમામ મનને જ
ઉપદેશ આપા જો આ મન તમામ ’ પમા આવડ, તો
આપણે દેવા તમામ શિષ્ય થઈ જઈએ. આમ તમે જાગૃત
થાવી જાવો. થઈ તમામ શિષ્ય જાવો. જાવો જાવો
તે જ નહિ.

ભૂષ દુઃર્ગી અદ્યૂત દુઃર્ગી. દુઃર્ગી સંત વિપરીત ।

પરિ વર્ગી ને મદ દુઃર્ગી. મર્ગી સંત મનર્જીત ॥

‘ખીજાને જાગૃત કરવા ’ના તમામ મનને, જ તદગુણ
ને અને ખીજાને ઉપદેશ દેવા ’ના તમામ મનને જ

આવી ગયું ને ! વળી મોટા મોટા રાજ્યો કરતાં પણ મનને જીતવું મુશ્કેલ છે.’

તે જ વખતે રાજ્યો પોતાના મનને પૂરેપૂરું જીતી લેવાનો નિર્ણય કર્યો. મહાપુરુષે તેને ધન્યવાદ આપ્યા અને જણાવ્યું કે ‘જે મનને જીતે છે, તે સર્વજીત છે. મનને જીત્યા પછી કંઈ જીતવાનું બાકી રહેતું નથી.’

હવે મનને જીતવા માટેના કેટલાક અભ્યાસો અહીં રજૂ કરીશું.

પ્રથમ અભ્યાસ-વિચારદર્શન

એક સ્વચ્છ-મુઘડ ચોરડામાં ઊંતનું આસન ઘિછાવીને તેના પર મિઠાસન કે પક્ષાસનમાં બેસી બેઠો. હાથને ધ્યાન માટે નિશ્ચિત મુદ્રામાં રાખો. આજો બધું કરી લો. મેરુદંડને સીધું રાખો. હવે મનમાં આવનારા વિચારો પર ધ્યાન આપો જે વિચાર મનમાં આવે તેને આવવા દો. આવતા વિચારોને રોકવા, હટાવવા કે દબાવવાનો જગપણ પ્રયત્ન ન કરો. જે વિચારો આવે તેને આવવા દો અને તમે એ વિચારોને ચૂપચાપ દેખતા રહો. તમારું મન એ ધ્યાન એ વિચારો પર કેન્દ્રિત કરો. તમે એવી કલ્પના કરો કે તમે એક દર્શક બનીને એ વિચારોને જોઈ જાો છો. દ્રશ્ય બનીને એ વિચારોનું આવવું-જવું દેખતા બેઠો અને તેનું અધ્યયન કરતા બેઠો. મન કેવી રીતે એક વિચારથી બીજા વિચાર પર, એક ઘટનાથી બીજી ઘટના પર વિચરતું હોય છે, બીજી યોગ્ય ઘટનાઓનું કેવી રીતે પુનરાવર્તન કરે

છે અને ભવિષ્યની કલ્પનાઓ કેવી રીતે નિર્માણ કરે છે. તે એક દ્રષ્ટા તરીકે અનાયત્વ બુદ્ધિ. વિચારોને રાકવાનો અથવા હઠાવવાનો પ્રયત્ન ન કરે. થોડી વાર માટે તમે પોતાને એનાથી અલગ સમજો. કલ્પના કરે કે તમે એક અલગ વ્યક્તિ છો અને મન એક અલગ વસ્તુ છે. તમે એને એ રીતે બેઠું રહ્યા છો.

આવી રીતે કેટલીક વાર અને કેટલાક દિવસના અભ્યાસથી તમે અનુભવ કર્યો કે જેમ તમે વિચારોના પ્રવાહ તથા મનની ગતિને બેધા માંડો છો કે તે ગતિ રાકવા લાગે છે મન સ્થિર થવા લાગે છે. વિચારો પોતાની મેળે જ અટકવા લાગે છે વિચારોનું આગમન પોતાની મેળે જ ષષ્ઠ બંધ બંધ છે અને મન નિર્મલ થવા લાગે છે.

આ અભ્યાસના વિચારોના આગમનને રાકવું પરંતુ નથી મનને વડાના લાવવાનો પ્રયત્ન કરે. પરંતુ નથી વિચારોના અભ્યાસની એ દાર્શનિક સ્થિતિ થવા લાગે છે.

ખીલે અભ્યાસ-વિચારસૂક્ષ્મ

ત્યાર પછી એ વિચારને હઠાવી દો અને ખીલે વિચાર મનમાં લાવો. થોડી સેકન્ડ એ વિચારને બુઝો. પછી એને પણ હઠાવી દો. પછી ત્રીજો વિચાર, ચોથો વિચાર, પાંચમો વિચાર પણ એ રીતે મનમાં લાવી તેના પર થોડી સેકન્ડ ધ્યાન આપો અને પછી તેને હઠાવી દો. આ રીતે એક પછી એક વિચાર પેદા કરતા જાઓ અને થોડી સેકન્ડ પછી તેને હઠાવતા જાઓ.

પંદર-વીશ મિનિટ આ ક્રિયાનો અભ્યાસ કરવાથી વિચારોને નિયંત્રિત કરવાની શક્તિ પ્રાપ્ત થાય છે. સ્વેચ્છથી વિચારોને કોઈ પણ કાર્યમાં બેડી શકાય છે. જેને ચિંતા કરવાની ટેવ છે, તેમને આ અભ્યાસથી લાભ થશે. તમે સ્વયં વિચારોના મુદ્દા અને દૃષ્ટા બની જશો. કેટલાક દિવસ પછી ઈન્છાની વિરુદ્ધ વિચાર આવવાનું છૂટી જશે. મનના ઈશ્વારે તમે નહિ નાઓ, પણ મન તમારા ઈશ્વારે નાથવા લાગશે. તમે મનના સ્વામી થઈ તમારી મનોશક્તિનો ઈષ્ટ દિશા અને કાર્યમાં પ્રયોગ કરી શકશો.

ત્રીજો અભ્યાસ-વિચારવિસર્જન

પદ્માસને અથવા સિદ્ધાસને બેસો. ભૂમિસ્પર્શ, ચિન્મય અથવા કોઈ પણ મુદ્દામાં હાથ રાખો. આંખો બંધ કરો અને મેરુદંડ સીધો રાખો.

પ્રથમ તમારું ધ્યાન મન તરફ લઈ જાઓ. મનમાં વિચાર આવી ગયો છે, તે બુઝો. જે જે વિચાર મનમાં આવે તેને હઠાવતા જાઓ. કોઈ વિચારને ટકવાની

નકે આપશે. નહિ. તમારું કામ કેવલ વિચારેને હાંવવાનું છે. વિચાર પાનાની મેળે આવે છે. તેને આવવા દો. પણ તમને તેને હાંવી દો. વિચારેને આવતા રોકવાના નથી કે તેને લાવવાના નથી. માત્ર તેમને હાંવવાનું કામ જ હવવાનું છે.

ગ્રોડા દિવસ આ અભ્યાસ કરે. તેનાથી વિચારે અટકે
 છે અને મન શાન્ત થતુ જાય છે. વિચારેનુ આગમન ગ્રોડા
 વખત પછી બંધ થઈ જાય છે. વિચારે થાંભી જતાં મન
 સ્થિત અને એકાગ્ર થવા લાગે છે. સાધુઓ તથા અશ્વારીઓ
 અને માટે આ ક્રિયા ઉપયોગી છે

चौथी अध्याय-निर्दिष्ट आवश्यकता

આમન તથા મુદ્રા પૂર્વવત નાંગો. આંગો બાધ કરી
હો મેલેદંડ ટટાર નાંગો. ધ્યાન મનની તન લઈ વતરો
અને તેને એક જ અટકે વિચારાન્ય બનાવી દે. આ
અટકે. મારીગિદ નહિ. માનગિદ મગજવાનો છે. મનસિદ
અટકની સાથે લાગુભા માટે મનને નિશ્ચલ બનાવી દે. એક એક
માનગિદ અટકારી મનને પાટી છોડા જાનનાન્ય બનાવે. આ
મગજવાનો હોઈ વિચાર નહોતો નહિ આવી રીતે વતર
મનને મન્યાવાના લાગવાની મેલાર કરે.

[illegible]

શ્રી ભરત ચક્રવર્તી વચ્ચાલંકારથી સજ્જ થઈને અરીમા ભુવનમાં ઊભા હતા અને પોતાના શરીરની શોભા જોઈ રહ્યા હતા. એવામાં એક આગળી પરથી મુદ્રિકા-વીટી સરી પડી અને તે આંગળી વરવી લાગી. ભરતેશ્વર ચોકચા. ‘શુ મારા શરીરની શોભા આ અંલકારોને લીધે જ છે!’ અને તેમણે એક પછી એક બધા અલકારો ઉતારી નાખીને જોયું તો શરીર શોભાવિહીન લાગ્યું. એ જ વખતે આ શોભા અનિત્ય છે, શરીર પણ અનિત્ય છે અને મધ્યમાં સંબધો પણ અનિત્ય છે.’ એવી ભાવના તેમના અંતઃમાં પ્રકટ થઈ અને તે આગળ વધતાં ચિત્તમાં રહેલો ગગ અને દેવરૂપી મલ જોઈો થવા લાગ્યો. છેવટે તે મલનો મંપૂર્ણ નાશ થતાં તેમને ત્યા જ કેવલજ્ઞાન ઉત્પન્ન થયું. તાત્પર્ય કે બાહ્ય અનુષ્ઠાન વિના તેમને પણ માત્ર ચિત્તશુદ્ધિથી જ કેવલજ્ઞાન થયું હતું.

દૃઢપ્રહારિવીરેણ, ચિલાતીપુત્રયોગિના ।

चित्तं चन्द्रोज्ज्वलं कार्य, किंमतो योग उत्तमः? ॥૨૬॥

‘દૃઢપ્રહારી જેવા વીર પુરુષે અને ચિલાતીપુત્ર જેવા યોગીએ પોતાના ચિત્તને ચંદ્રના જેવું ઉજ્જ્વલ-નિર્મલ કરવું જોઈએ. તેનાથી ઉત્તમ યોગ કયો છે?’

મહાત્મા ચિલાતીપુત્રની કથા પૂર્વે આવી ગઈ છે. શ્રી દૃઢપ્રહારીની કથા આ પ્રમાણે જાણવી :-

શ્રીદૃઢપ્રહારીની કથા

દુર્ધર નામનો પ્રાહ્મણનો એક પુત્ર નાનપણથી ગારી, જુગાર વગેરેના છ દે ચડી ગયો અને બધા લોકોને અગ્રાધ-

મળેા થઈ પડ્યો. છેવટે રાજાએ તેને હૃદયાર કૃત્યો અને તે
ક્રન્તો ક્રન્તો એક અટવીમાં જઈ ગયો. ત્યાં ચોરોએ પકડીને
પાતાના રાજા અમર્યાવ જૂઠું કૃત્યો. એ રાજા મનુષ્યના પરીવર
હતો. એટલે તેણે પાતાના કામના જાગી તેને જાગી લીધા
અનુક્રમે આ હુધાર ચોરોના રાજા બન્યા અને તેના પ્રદાન
કરી જાણી ન જતો. એટલે હૃદયારીના નામથી આજાગ્યા
લાગ્યા.

એક વાર હૃદયારીએ પુષ્કળ માલમત્તા મેળાવવાના
દિવાળી દુશસ્થલ નગર પર ધાડ પાડી. આ નગર મૈનિકેથી
મદા રજાએલું હતું, એટલે તેને ભાગવાનું કામ મોટું
ન હતું. પણ હૃદયારી આથે ચોરો ઘણા હતા. એટલે
તેમણે જોતજોતામાં બધા મૈનિકેને હુડાવી દીધા અને આખા
નગરમાં જોરામ લટ ચલાવી.

તે વખતે એક ચોર એક ગ્રાહ્યના ઘરમાં પેલો
ગામ તો તે ગ્રાહ્યના દિંદ્રી હતો પણ ગ્રાહ્યનાં હૃદ
દેવારી તેણે યજમાનોના ઘરેથી ચાલીને દૂધ આપે મેળા.
જાતમ વજેર મેળાવ્યા હતાં અને તેની કીં જાતના હતી.
તેને આંગણવા માટે હૃદયારી મળેલું હતું. રજા નહોતો.
મેળામાં ચોરો અન્ય કોઈ રજા ન હતો. ન આપવા
કેવળ પાત્ર પાડી દીધું અને હૃદયારી આજાગ્યા
વિષાઈ.

ગુરુએ કહ્યું : ‘ વચ્ચે એક સોય આવી. તેના નાકામાંથી આ સાતે ય હાથી પસાર થઈ ગયા. ’

દ્વિપરાગવાળાઓએ કહ્યું : ‘ જી હા ’

ગુરુએ કહ્યું ‘ પરંતુ તેમાં છેડલા હાથીનું પૂંછડું ભરાઈ રહ્યું. તે કેમે ય કર્યું નીકળે નહિ. ’

દ્વિપરાગવાળાઓએ કહ્યું : ‘ જી હા. ’

પાસે એક મુસજન બેઠા હતા તેમણે દ્વિપરાગવાળા ભાઈઓને કહ્યું ‘ હાથી તો જ ગલમાં રહે. તે કંઈ ચલુમાં રખડે નહિ. છતાં માની લઈએ કે કોઈ હાથી ચલુમાં નહીં ચડ્યો, પણ ત્યાં સાત હાથી એકઠા શી રીતે થાય ? વળી ચલુમાં સોય પડી હોય તો તે ખડી થઈને તેમનો માર્ગ થોડો જ આતરે ? અને સોયનું નાકું કેવડું અને હાથીનાં શરીરનું કદ કેવડું ? તેમાંથી હાથી શી રીતે પસાર થાય ? છતાં માની લો કે તે પસાર થયા, તો છેડલા હાથીનું પૂંછડું શી રીતે ભરાઈ ગયું ? શરીર કરતાં તો પૂંછડું ઘણું નાકું હોય છે, એટલે જેમાંથી શરીર પસાર થાય, તેમાંથી પૂંછડું અવશ્ય પસાર થાય. ’

એ સાંભળી દ્વિપરાગવાળા ભાઈઓએ કહ્યું : ‘ શુ ગુરુ ખોટું કહે ? શુ તમે ગુરુ કરતાં વધારે જાની છો ? આજે તમે બોલ્યા એ બોલ્યા, પણ બીજી વાર આડું બોલશો તો તમને બેઈ લઈશું. ’

હવે વિશેષ બોલવામાં આર નહતો, એટલે મુસજન ત્યાંથી ઊઠીને ચાલતા થયા.

જ્યાં દષ્ટિગણ હોય. ત્યાં પદ્યો પડે છે. વાણીઓ
અધાય છે. અને ધીજીને ઉતારી પાડી પોતે જ સાચા હોય.
એ રીતે વર્તવામાં આવે છે. પશ્ચિમીએ કવિત્વા-કંદારૂ થાય
છે. કોટ-કોટરીનો આશ્રય લેવાય છે. પેશાનું પાગી થાય
છે અને કોટરીનો કાળકો ગણામાં આવે છે. એટલે દષ્ટિગણ
કોટ રીતે છીટ નથી. જેને તત્ત્વ જોઈતું હોય અને તેના
આધારે તત્ત્વ હોય તેણે દષ્ટિગણ કોટરો જ લેવાં.

તે અંગે થોડાં પ્રશ્નો કહેવાય છે કે-

દષ્ટિગણો મહામોહો, દષ્ટિગણો મહાભય ।

દષ્ટિગણો મહામાર્ગો, દષ્ટિગણો મહાજ્વર ॥

‘દષ્ટિગણ એક પ્રકારનો મહામોહ છે. દષ્ટિગણ એ
મહાભય છે. દષ્ટિગણ મહામાર્ગ છે. દષ્ટિગણ એ મહાજ્વર
છે.’

અર્થે વિચિત્રં મોહનં ચ તદન્યથા ચક્ષુર્નૈ ।

દોષા અમલ્નો લીક્ષ્યન્તે પરં તન્નોઽપિ આ મનિ ।

વગાડવા માંડે છે કે તે પોતાનું દર જોડીને બહાર નીકળે છે અને ફેણ માંડીને ડોલવા લાગે છે. આ વખતે બીજા મદારીઓ તેને પકડી લે છે, અને તેના ઝેરી દાંત કાઢી નાખે છે. પછી તેમને કરંડિયામાં પૂરી કાયમના પગધીન બનાવી દે છે. શબ્દ-લાલસાની આ ખતરનાકતાનો ખ્યાલ સુરજનોએ અવશ્ય રાખવાનો છે.

ઇન્દ્રિયો વડે ભોગવાતું વિષયસુખ એ સાચુ સુખ નથી, માત્ર સુખનો આભાસ છે, છતાં મનુષ્યો તેની પાછળ પડી પોતાનું સમસ્ત જીવન બરબાદ કરે છે અને મહાભાગે માનવજાત હારી જાય છે, એ કેટલું ગેદગજનક છે? તે અંગે ભગવાન મહાવીરની વાણી સાંભળો. તે ઉત્તરમધ્યયન-સૂત્રમાંથી અહીં અપાય છે.

જે કેડ સરીરે સત્તા, વળે રૂવે ય સવ્વસો ।

મણસા કાય-વક્રેણં સવ્વે તે દુક્કસંભવા ॥

‘જે કોઈ મનુષ્યો શરીરમાં આસક્ત છે અને મનથી, કાયાથી તથા વચનથી રૂપ અને રંગમાં પૂરેપૂરાં મોહિલા છે, તે સર્વ દુઃખને ઉત્પન્ન કરનારા છે.’

ઉવલેવો દોડ મોગેમુ, અમોગી નોવલિપ્પર્ડ ।

મોગી મર્મટ સંસારે, અમોગી વિપ્પમુચ્ચર્ડ ॥

‘ભોગમાં પડેલો મનુષ્ય કર્મથી લેપાય છે, અભોગી કર્મથી લેપાતો નથી. ભોગી સંસારમાં પરિભ્રમણ કરે છે, અભોગી સંસારથી મુક્ત થાય છે.’

ન હતી, એટલે તેણે ખરેખર આહાર ક્યોં ન હતો અને તેથી જ નદીએ તેની પ્રાર્થના સાંભળી. ’

તાત્પર્ય કે ઇન્દ્રિયો વડે ભોગ ભોગવાય છે, પણ જ્યારે તેમાં મનની વૃત્તિ હોતી નથી, તેમાં મુખ-સંવેદન હોતું નથી, ત્યારે તેમાં આસક્તિ નથી, એમ સમજવાનું છે.

પ્રશ્ન-ગૃહસ્થો કામમુખ સર્વથા છોડી શકે ખગ ?

ઉત્તર-ગૃહસ્થો કામમુખ સર્વથા છોડી શકે નહિ, પણ તેમાં સંયમપૂર્વક જરૂર વર્તી શકે. તે માટે વ્રત-નિયમ-પ્રત્યાખ્યાનની યોજના છે. એ રીતે સયમમાં આગળ વધતા છેવટે કામમુખ સર્વથા છોડી શકાય છે.

પ્રશ્ન-માથે મોટા કુટુંબનો ભાર હોય અને ન્યાય-નીતિના રસ્તે ચાલતા તેમનું પૂરું થતું ન હોય તો શું કરવું ?

ઉત્તર-આવા સંયોગોમાં સહુને સાદાર્થ અને કરકસથી રહેવાનો અનુરોધ કરવો જોઈએ તથા શક્ય હોય તે ગૃહ-ઉદ્યોગ શરૂ કરી આવકની પૂર્તિ કરવી જોઈએ, પણ અન્યાય-અનીતિના રસ્તે જવું ન જોઈએ. આ માર્ગે ચાલતા શરૂઆતમાં કસોટી થાય છે, પણ આખરે સારાં વાના થાય છે, તેના અનેક દાખલાઓ અમે અમારા હૃવનમાં જોયા છે. વળી અન્યાય-અનીતિના માર્ગે ચાલતા જોઈતું બધું મળી જ જશે, એવું નથી. એમાં અનેક જાતનાં ભયસ્થાનો રહેલાં છે અને કદાચ ચાલુ થયેા પણ છૂટી જાય છે તથા સમાજમાં હલકા પડવું પડે છે અને વળતે રાજ્ય તરફથી શિક્ષા પણ થાય છે. તેથી ન્યાય-નીતિને ચૂકવી નહિ. એ જ હિપતુબરેલા માર્ગ છે.

[૧૮]

દેખને ત્યજે

અમભાવચિહ્નિનું બીજું અર્થ કે, ' દેખને ત્યજે
પડે તું દેખને પૂરેપૂરું આગળના ભિલાય તેને તારૂં મારૂં
નથી. તેની પ્રાપ્તિ તેની આગળના આવીશ. અર્થ, જો તેને
તેને ત્યજવાના ધર્મોગ્ર પાત્ર બતાવીશ.

જમાયા નહિ. થળી લેમના કુટુંબીજનોને પણ એમ થત
કે અમારી મહેમાનગીરીમા ખામી જુદી મહેમાન ભવ
મધ્યા. થજેરે.

હવે એક બીજી પ્રકારના મારાંગા એક વાર એક
નજીવન પાતાના કેટલાક મિત્રોને લઈને એક ભોજનાલયમા
જમાયા ગયા ત્યાં તેમણે અનેક વાનીઓ ખનાવવાની વા
આવી માળી હતી અને ભોજનાલયના માલિકે ખૂબ પ્રાર્થ
મૂર્ત એ વાનીઓ ખનાવી હતી

ખાદા મિત્રો ભાંજે બેસા અને એક ખાદા મિત્રો વાનીઓ
પિન્નપા લાગી પેલા જગતને ખાલી થાલી તેમ જ એક
નજીવન પ્રત્યક્ષે એ બીજી મિત્રો પાત એમી જમાયા
એક એક મિત્ર જમા-માનુષ્યોની વાંત લાગી પડી હતી
તેમણે પણ મહામાનુષ્યોના લેમે મા ખનાવવાની વાંત
તે વાંત જાણી. હવે પાત મિત્રોને એક ખાદા મિત્રો
તેમણે તેમણે ખાદા મિત્રોને એક ખાદા મિત્રો
માળી નહિ, પણ પેલા જગતને માલિકે એક એક
પાત મિત્રોને એક ખાદા મિત્રોને એક ખાદા મિત્રો
માળી નહિ, પણ પેલા જગતને માલિકે એક એક

કરીએ અને જીએ મૃદ કે મૂર્ખ હાય. તેની નિંદા કરીએ.
એમાં જોડું નુ ?

ઉત્તર-વિદ્વાન કે ચતુરની પ્રશ્ન આ કરીએ એ બરાબર
છે, પણ મૃદ કે મૂર્ખની નિંદા કરવી એ બરાબર નથી.
એમ કહતા તેની લાજાગી ઘવાય છે. તેને હુ બ શ્રાવ્ય કે
અને કેઈ પણ પ્રાણીને હુ બ શ્રાવ્ય એવું આપણે કહ્યું ન
જોઈ એ. વળી તેની નિંદા કહતા આપણા વિદ્વાન અને વારી
અપવિત્ર બને છે, એટલે નિંદાના માર્ગે જલ્દી ચાલ્ય નથી

પ્રભુના નામની એક માળા ફેરવીને, કાચનો એક સાક ફેરવી
શીશો લઈને મારી પાસે આવજો.’

બીજા દિવસે એ સ્ત્રી કહ્યા મુજબ બધું કરીને કાચનો
શીશો લઈ આવી. ડોશીમાએ ભગવાનનું નામ લેતાં લેતાં
એ શીશો ફેરી ઘોયો અને તેમાં ચોવડા ગળાણે ગળીને
પાણી ભર્યું. પછી તેમાં મંત્ર ભણી મીઠાની એક ઠાંકરી
નાખી અને પેલી સ્ત્રીને કહ્યું : ‘ તારે આજની જેમ, નિત્ય
વહેલા ઊઠીને નાહી-ઘોઈને પ્રભુના નામની એક માળા ફેરવવી.
સાંજે પણ હાથ-પગ-મોઢું ઘોઈને એક માળા ફેરવવી.
ઘરનું કામકાજ બરાબર કરવું. તારો પતિ બહારથી આવે
તે પહેલાં તારે બધી તૈયારી કરી રાખવી અને તેના
વાંકમાં આવવું નહિ. સાંજે જ્યારે તારો પતિ ઘરમાં
આવવાનો હોય ત્યારે આ શીશામાંથી થોડું પાણી લઈ,
મોઢામાં રાખી, ઓશરીના એક ભાગમાં બેસવું. જો તારો
પતિ ઘરમાં આવી તારા ઉપર ક્રોધ કરે તો તે વેળા
તારે કંઈ બોલવું નહિ. પાણીનો ડોગળો મુખમાં ગળી
મૂકવો. પછી જ્યારે તે શાંત થાય ત્યારે તે બહાર કાઢવો
અને તારા પતિને પગે લાગવું. જો આ રીતે વર્તીશ તો
પાણીનો આ શીશો પૂરો થતાં પહેલાં જ તારા સ્વામી
શાંત થઈ જશે અને તારી સાથે પ્રીતિથી વર્તવા લાગશે.’

આવો સુંદર ઉપાય બતાવવા માટે પેલી સ્ત્રીએ
ડોશીમાનો આભાર માન્યો અને પોતે આ પ્રમાણે જ
વર્તશે એની ખાતરી આપી.

આજે સાતના ગુમારે તેનો પતિ ઘરે આઠથો અને નાનની ટેવ પ્રમાણે જીનો કંઈ ને કંઈ વાકે કાઢી તેના પર બીજાવા લાગ્યો. પરંતુ જીએ કંઈ ઉત્તર આપ્યો નહિ. નાન તે ને આગો કોથ કરીને પ્રવૃત્તિ આપતી. પરંતુ આજે મોઢામાં પાણી હતું, ઝોટલે જોલાય રી રીંત ? ઝોટલે વાન આગો ઉત્તર આપવાનું મન થયું. પરંતુ ઝીંકીમાંની ઝિણાગણુ થાક કરી મનને વાળી લીધું. આજે મોથની મોંઘ મોથ થયો નહિ, ઝોટલે કહ્યો ઝાડી વાનમાં પતી ગયો.

આઘી પડી જીને ઝીંકીમાંના ઉપાયના પ્રયત્ન કરી અને પાટી તે ત્યાં પણ જોલાવાડી થવાના નામ લાગતા. ત્યાં ને ઝીંકીમાંના પાણી માનમાં ભરી બાતલને બોલી જતી. આઘી જોલા જ રિયંગમાં તેના પતિને મેં મેં કાઢ્યું ને આ તે હવે અમરી ગઈ જાણ્યું ને, મેં મેં તેને

જાતિ કોઈ શાશ્વત વસ્તુ નથી, માટે તેનો મદ ન કર, તેનું અભિમાન ન કર !

(૨) જે મનુષ્ય ધધા, રોજગાર, વ્યવસાય કે અધિકાર અંગે થતા લાલ અંગે એવો વિચાર કરે કે ‘મારા જેવો લાલ બીજા કોઈને થતો નથી, માટે હું પરમ લાગ્યશાળી છું. બીજા લાગ્યના કૂટેલા છે, તેમને મારા જેવો લાલ ક્યાંથી મળે ? અહાહા ! મારા લાલની શી વાત !’ તો તેણે લાલમદ કર્યો કહેવાય. આવો લાલમદ કરનારને લાલાતગ્ય કર્મ બધાય છે, એટલે ભવિષ્યમાં કોઈ પણ કામમાં મોટો લાલ થતો નથી.

આહીં સુજનને એવો વિચાર કરવો ઘટે કે ‘હું જીવ ! તને જે લાલ થાય છે, તે લાલાંતરાય કર્મનો ક્ષય થવાથી થાય છે, તેમાં હર્ષ શુ અને અભિમાન શુ ? વળી આવો લાલ તને એકલાને થતો નથી. જેમણે દાન-પુણ્યાદિ કર્યો કર્યા છે, તે બધાને થાય છે. માટે તું લાલનો મદ કરવો રહેવા દે !’

(૩) જે મનુષ્ય એવો વિચાર કરે કે ‘હું તો અમુક કુલનો ! મારી શી વાત ! હું કઈ જેવો તેવો નથી.’ તો તેણે કુલમદ કર્યો કહેવાય. આવો કુલમદ કરનાર ભવાંતરમાં હલકા કુલમાં જન્મ પામે છે. ભગવાન મહાવીરે મરીચિના ભવમાં કુલમદ કર્યો કે ‘અહો ! હું ઉત્તમ કુલનો છું ! મારા દાદા પ્રથમ તીર્થ કર, મારા પિતા પ્રથમ ચક્રવર્તી અને હું છેલ્લે તીર્થ કર થઈશ ! અહા મારું કુલ ! અહા મારી ઉત્તમતા !

મળા' એ દુલમદના પગિણાંને તેમને નીચું કંઠન બાંધ-
વાનું બિહુક દુલના જન્મવું પરચું કે ન્યાદે આવશ્યક છે. દુ-
લના જન્મ થાય છે. આવી પ્રાદ્યાદુલને બિહુકદ્વય રાખ-
કે દાનુ કે તે જીવતની કાંઠે થન મળે છે.

જાડી મુઝવરને એવા વિચાર કંઠે રહે છે કે જો જન્મ
દુલના નિચા-નીચાપણથી શુદ્ધ નિચા દુલના જન્મવા, તે
તે મીલ જાને નદાચાંચી વચ્ચિન જાને મેલ ના જાવ
નવચ જાવયતિ પાનાની જાને નીચા દુલના જન્મવા, તે જાને
જાને નદાચાંચી ન જાવ રશે મેલ પાની જાવવા જાવ
પાનાની માટે નુ દુલના ના જન્મવા તે જાવ.

છે ? તારી પાસે જે મહેલો અને ળાગ-ળગીયાઓ છે, તેના કરતાં સવાયા મહેલો અને ળાગ-ળગીયાઓ ખીજ ઘણા પાસે છે. હાથી-ઘોડાનુ પણ એમ જ છે. તે દુનિયા પૂરી જોઈ નથી, એટલે તને એની શી ખબર પડે ? વળી લક્ષ્મી ગ્રચલ છે, તે ક્યારે ચાલી જશે તેની ખબર પડતી નથી, એટલે તું એશ્વર્યનો મદ કર મા !

(૫) જે મનુષ્ય એવો વિચાર કરે કે ‘ મારા જેવો જલવાન ખીજે કોઈ નથી ! મારા ખગની શી વાત ? મેં લલમલા પહેલવાનોને હરાવી મુવર્ણ્ય દ્રકો મેળવ્યા છે અને દ્રોહીઓ છતી લીધી છે. આજે તો મને કોઈ પહોંચે એમ નથી. ’ તો તેણે બલ્લનદ કયો કહેવાય. આ બલમદના પરિણામે તે ભવાતરમા ગાયકાંગલો જન્મે છે.

અહીં સુજગને એવો વિચાર કરવો ઘટે કે ‘ હુ જીવ ! તું બલનુ અભિમાન શાને કરે છે ? જે તુ ખરો બલવાન હો તો જન્મ, જરા, મૃત્યુ અને રોગરૂપી શત્રુઓને છતી લે. ત્યાં તો તારુ કઈ ચાલતુ નથી અને આહી બકાઈની ડંકામ શાને મારે છે ? વળી તારું આ બલ સદા ટકશે ખરૂ ? એ તો કાલે આત્યુ જવાનુ છે. તો તેનું વ્યર્થ અભિમાન કર મા !

(૬) જે મનુષ્ય એવો વિચાર કરે કે ‘ મારા જેવો રૂપાળો કોઈ નથી. હું કામદેવનો અવતાર છુ. લોકો મને જોતાં જ મોહ પામે છે, મારી મુખમુદ્રા કેવી છે ? મારા કાય કેવા છે ? મારા પગ કેવા છે ? ’ તો તેણે રૂપમદ કયો

તપશ્ચર્યામાં ગાળ્યા હતા ! તેમાં છ-છ માસના ઉપવાસ પણ હતા. વર્તમાનકાલે પણ મહાન તપસ્વીઓ થયા છે, તેની આગળ તુ કોઈ હિસાબમા નથી. માટે તપનો મદ કરીશ મા !

(૮) જો મનુષ્ય એવો વિચાર કરે કે ‘ મારા જેવું શાસ્ત્રજ્ઞાન કોઈને નથી ! હું મહાપણિત છું ! હું મહાજાની છું ! ’ તો તેણે શ્રુતમદ્ધ કર્યો કહેવાય. આ શ્રુતમદ્ધના પરિણામે ભવાંતરમા તે મૂર્ખ જન્મે છે.

અહીં સુજનને એવો વિચાર કરવો ઘટે કે ‘હિ હવ ! તું શ્રુતનો મદ શાને કરે છે ? થોડું ભણ્યો, થોડાં શાસ્ત્રો જાણ્યા, તેથી તું મહાપણિત અને મહાજાની થઈ ગયો ? જરા તો વિચાર કે ગણધર ભગવતો અને ચૌદ પૂર્વધારીઓ આગળ તારું જ્ઞાન શી ગણતરીમાં છે ? હજી તું અનેક વસ્તુઓનાં ગૂઢ રહસ્યોને જાણતો નથી અને પદે પદે સ્ખલના પામે છે, તો ભલો થઈને શ્રુતનો-જ્ઞાનનો મદ કરીશ મા !

આઠ પદનું વિવેચન અહીં પૂરું થયું, પરંતુ અભિમાન અંગે હજી થોડું કહેવાનું છે. તેના લીધે મનુષ્ય વાદવિવાદમાં ઊતરે છે, ઉડાઉ ખર્ચા ગળે છે, જોટા અધડાઓ કરે છે, કોર્ટ-કચેરીઓ ચડે છે અને જંગમાં પણ ઊતરે છે. વળી આ મહાન દોષને લીધે તે નાના-મોટાનો ભેદ પણ ચૂકી જાય છે અને ન જાણવા જેવાં વેણ જાણી મુરખીઓ કે મિત્રાનુ અપમાન પણ કરે છે.

માનને મૃદુતા કે નમ્રતાથી છતી શકાય છે. આપને વેંત નમીએ તો બીજા હાથ નમે છે, એ ભૂલવા જેવું

કોઈ અને માનને કાંદો

નથી. વળી પાણી નાશ લાગે છે. પાણી નેનું પૃથ્થુ મેટાલ
ખડકોને નોડી પાડે છે અને તેના ઝીણા કુકુળાનું
છે. જોડેલ નાશનાનું મુખ્ય કારણ આકૃષ્ટ નાશિ આ નાશના
નેટનું કારણ નાશનાથી થાય છે, નેટનું આભિમાનથી નાશ
નથી. એ જોડે ગિદ્દા કીડા છે.

આ વિવેચનના ના. એ કે કેટલા અને કેટલા
નાશનાથી આવડ્યું કાંદો. નાશિ નાશના આ નાશના
નાશનાથી નાશના અને નાશનાના નાશના નાશના
નાશનાથી મુખ્ય

પ્રત્યેકની નાશના પાશના નાશના નાશના

લઈશું એમ જણાવ્યું. પટેલે તેનો સ્વીકાર કર્યો, પણ એ જ વખતે તેને એક વિચાર આવ્યો : ‘આ મુસાફરોને અહીં કોઈ ઓગળતું નથી, એટલે આ પૈસા પચાવવા ધારું તો પચી જાય એમ છે, પણ સવાર થતાં તે આ પૈસા પાછા માંગશે અને નહીં આપું તો ધાંધલ મચશે, એટલે તેમને ઠેકાણું પાડી દેવા.’

પછી તેમણે ગામમાંથી જે એવી વ્યક્તિઓને શોધી કાઢી કે જેમનો ધંધો જ મારામારી કે ખૂન કરવાનો હતો. તેમની સાથે રૂપિયા પચીસમાં સોદો પાડે થયો અને તેમણે સતના લગલગ જે વાગતાં આ કાર્ય પૂરું કરવું, એવો નિર્ણય લેવાયો.

મુસાફરો માટે જે ખાટલા ડેલી બહાર ઢાળવામાં આવ્યા અને તેના પર ગોઠડા પાથરવામાં આવ્યાં. પેલા મુસાફરો તેના પર આડા પડ્યા, પણ તેમાં માંકડ બહુ હોવાથી તેમને ઊંઘ આવી નહિ. આખરે તેઓ જે ખાટલા છોડીને ઘરની પછવાડે વાડે હતો ત્યાં ગયા અને ઘાસની પથારી બનાવી તેમાં અર્ધ રહ્યા.

હવે રાત્રિના બારનો સુમાર થયો, એટલે પટેલના જે દીકરા વાડીએથી ઘરે આવ્યા અને આ ખાટલાઓ પોતાના માટે જ ઢાળી રાખ્યા હશે, એમ માનીને તેમાં અર્ધ ગયા. આખો દિવસ મહેનત-મજૂરી કંડેલી હોવાથી થોડી જ વારમાં તેમને નિદ્રા આવી ગઈ અને તેઓ નસકોરાં બોલાવવા લાગ્યા.

નિયત સમયે માગ્યો ત્યા આવી પહેલ્લા અને
 નેમાં જૂળી ઝીંટલથી પાતાને આપાયેલું કામ પતાવી દીધું.
 હવે નવાન થતા પેલા એ મચાડેનાં પટેલ અને
 આખ્યા અને રૂપિયા બેના માગવા લાગ્યા પહેલ્લા મચાડેનાં
 પાન મળ્યો નહિ. આ બંને જીવતા રીતે રીતે ને એને
 મન મોટા ક્રોધે ઘડી પડ્યો. પછી નેનાં માથાને આપીને
 નેમું ને પાતાના એ જીવાન લીધાના સ્વભાવ પછી નેનાં
 પડ્યાં હતા અને ત્યા દેવાનીના ખાખાનીયા લાગ્યા નેનાં
 પાન નેનાં જોતા જ પહેલાં મનને નેનાં દેવાની પાન
 અને આપેલી ખાખેલી મેળા મળે તમા પહેલાં નેનાં

થયા, એટલે નવમા દિવસે તે ખૂબ જ વહેલો ઊઠ્યો અને રાજમહેલે પહેલો પહોંચી જવા માટે દોડવા લાગ્યો.

કપિલને આ રીતે દોડતો જોઈને પહેરેગીરાએ પકડી લીધો અને કોટડીમાં પૂર્યો. પછી પ્રાતઃકાલ થતાં તેને રાજ આગળ રજૂ કરવામાં આવ્યો, ત્યારે ભયનો માર્યો તે ધૂનવા લાગ્યો. આ જોઈને રાજ સમજી ગયો કે આ કોઈ ધંધાદારી ચોર નથી, પણ સામાન્ય રાહદારી લાગે છે. પછી રાજના પૂછવાથી કપિલે બધી હકીકત જણાવી. તે સાંભળીને રાજએ કહ્યું કે ‘મને આશીર્વાદ આપવા માટે તે’ જે મુશીબત ઉઠાવી છે, તેની હું કદર કરું છું. તારે જે માગવું હોય તે માગી લે.’

કપિલે કહ્યું : ‘મહારાજ ! અત્યારે મારું મન વિદ્વલ છે, તેથી થોડો સમય આપો, તો વિચારીને માગું.’

રાજએ તે માગણી કબૂલ રાખી, એટલે કપિલ એક બાગમાં ગયો અને ત્યાં જોસીને વિચાર કરવા લાગ્યો. ‘શું માગું ? જે માસા સોનાને બદલે પાત્ર સોનૈયા માગું ? પણ એટલામાં શું પૂરું થશે ? માટે પચાસ સોનૈયા માગવા દે.’ વળી વિચાર આવ્યો. ‘પચાસ સોનૈયા કંઈ અધિક કહેવાય નહિ. એટલી રકમ તો ગમે ત્યાં આડીઅવળી વપરાઈ જાય, સો સોનૈયા જ માગવા દે.’ વળી વિચાર આવ્યો : ‘સો સોનૈયામાં મારું દળદર ફીટશે નહિ, માટે હજાર સોનૈયા જ માગવા દે. અથવા તો રાજને શી ખોટ છે કે તેની પાંચથી માત્ર હજાર સોનૈયા જ માગું ? શા માટે લાખ, દશ લાખ કે

દેવેડ એનયા જ ન માગ્યા ? આમ કપિલની તૃપ્તિ થઈને
જ ગઈ અને આખરે તેણે માનવ આત્મા માટે માર્ગ માર
વેવાનાં નિર્ણય કર્યો. એ માટે એનાથી શરૂ કરવાની તૃપ્તિ
આખા માનવને આપી ગઈ. પણ તે જ કારણે તેને કેટલેક
પ્રેક્ષા થઈ આવ્યો

ધનેષુ જીવિત્યેષુ. ર્ણેષુ ચાતારવર્ષેષુ ।

અનુપ્તાઃ પ્રાણિનઃ ચર્ચ, યતા ચાર્ચાન્ત ચાર્ચિનઃ ।

‘ધન, જીવિત્ય, ર્ણે’ એનાં અર્થો એવા છે કે -
જાનમાણનાં નામ, મનમાં (માર્ગી નામ) નામ

૧.

કરી, એટલે માંત્રિકે પેલી લોઢાની ડબ્બી તેના હાથમાં મૂકી. ઘોડાવાળાએ તરત તે ઉઘાડી અને તેમાંનું અંજન હાથની આંગળી પર લીધું. આ વખતે માંત્રિકે તેને ફરી ચેતવણી આપી કે ‘આ સાહસ કરવું રહેવા દે. તું જરૂર આંધળો થઈશ.’ પણ તૃષ્ણાના વેગવાન પૂરમાં તણાઈ રહેલા ઘોડાવાળાએ તેના પર ધ્યાન ન આપતાં એ અંજન આંખે આંખનું ને થોડીવારમાં તે ખરેખર આંધળો થઈ ગયો.

માંત્રિકને લાગ્યું કે આ માણસ ધનને લાયક નથી, એટલે તે પેલા દશ ઘોડા પર લાદેલી ધનની વીશ પેટીઓ કાઢીને ત્યાંથી વિદાય થઈ ગયો અને પેલો ઘોડાવાળો અથડાતો-ફૂટાતો કેટલાક વખતે પોતાના ઘરે પાછો ફર્યો. ધનની અતિ તૃષ્ણાને લીધે તેણે પોતાને પ્રાપ્ત થયેલી અઢળક લક્ષ્મી ગુમાવી, જેના પર પેટગુજારો હતો તે દશ ઘોડા ગુમાવ્યા અને પોતાની રત્ન જેવી બે આંખો પણ ગુમાવી. આ રીતે તેનું સર્વસ્વ નાશ પામ્યું. તાત્પર્ય કે અતિ તૃષ્ણા સર્વનાશ કરનારી છે.

લોભ કે તૃષ્ણાને સતોપથી છતી શકાય છે. ‘સતોપ જેવું મુખ નથી.’ એ આપણા સર્વ મહાપુરુષોનો અનુભવ છે અને મહર્ષિ પતંજલિએ યોગસૂત્રમાં તેની નોંધ લેતાં જણાવ્યું છે કે ‘સન્તોષાદનુત્તમસુખલાભ :—સતોપથી સર્વોત્કૃષ્ટ મુખનો લાભ થાય છે.’ છેવટે શ્રી તુલસીદાસજીનો એક દોષ્ટ યાદ કરી લઈએ :

માયા અને લોભને હટાવવા

નીન દરેક કોર્પોરેશન કે. એન્ડ બાઇ થીન લેન
 સીનારામ વિરુદ્ધ એન્ડ. ઉદ્ધ બાપુદે કોર્પોરેશન :
 'વચ્ચેના માત્ર લેખકો'

'વચ્ચમા માત્ર લગાડી જ હાથ અને ને પ. ૩
 દરખાશી, વર્ગી બાપમા માત્ર ભાડુ ને ય અને ને ૫
 માં એટલે ગીડા વિનાની પ. ૧૧ ૧૨૪મા ગીડાના ૩ માં
 રોય. ને એક ગિયાના નેની આગળ પા. ૧૨ ૧૩૫
 ૧૩૬ માં જાપાને આગ રોય કે અને પોતાના ૧૪
 ૧૫મા નેડી રીપ કે. ને એક ૧૬મા પા. ૧૭ ૧૮
 ૧૯ ની નેડા કે.

[illegible]

प्रमाणः।

1. The first group of people who are interested in the results of the study are the researchers themselves. They want to know if the study was successful in achieving its objectives and if the results are consistent with their expectations.

... ..

[illegible]

Journal of Management Studies, 19(6), 701-718.

પ્રશ્ન-ધર્મની માયા લાગે તો ?

ઉત્તર-અહીં માયાનો અર્થ પ્રેમ છે, એટલે તેમાં કંઈ ખોટું નથી. ધર્મ પ્રત્યે પ્રેમ જરૂર રાખવો જોઈએ; પરંતુ ધર્મ નિમિત્તે માયા એટલે કૂડ-કપટનું સેવન કરવું યોગ્ય નથી.

પ્રશ્ન-આ જગતમાં કોઈ વસ્તુનો લોભ કરવા જેવો ખરા ?

ઉત્તર-હા. આ જગતમાં બે વસ્તુનો લોભ કરવા જેવો છે: એક વિદ્યાનો અને બીજો ધર્મનો. તાત્પર્ય કે વિદ્યા જેટલી અને તેટલી વધારે મેળવવી જોઈએ અને ધર્મ પણ અને તેટલો વધારે કરવો જોઈએ. જે મનુષ્ય થોડી વિદ્યાથી અને થોડા ધર્મથી સંતુષ્ટ થાય છે, તે આગળ વધી શકતો નથી.

પ્રશ્ન-ચાર કષાયોને છતવાથી રાગદ્વેષ સંપૂર્ણ છતાઈ જાય ખરા ?

ઉત્તર-હા. ચાર કષાયોને પૂરેપૂરા છતવાથી રાગદ્વેષ પૂરેપૂરા છતાઈ જાય છે, તેથી જ શાસ્ત્રોમાં કેટલાક સ્થળે કહેવાયું છે કે ‘કષાયમુક્તિઃ કિલ મુક્તિરેવ-કષાયમાંથી મુક્તિ એ જ સાચી મુક્તિ છે.’

પ્રશ્ન-ક્રોધનો ત્યાગ કરવાથી શો લાભ થાય છે ?

ઉત્તર-ક્રોધનો ત્યાગ કરવાથી શમાની પ્રાપ્તિ થાય છે

પ્રશ્ન-માનનો ત્યાગ કરવાથી શો લાભ થાય છે ?

ઉત્તર-માન કે અભિમાનનો ત્યાગ કરવાથી મૃદુતા કે નમ્રતાનો લાભ થાય છે.

三九

માયા અને લાભને હટાવો

મંત્ર-માયાનાં ત્યાગ કેવાર્થી એા હાથ ધરે છે
ઉત્તર-માયાનો ત્યાગ કેવાર્થી મહાત્મા કે નિર્ગુણ માયાનાં
માયા થાય છે.
મંત્ર-લેખાનાં

१. धर्म-दोषाने
 २. धर्म-दोषाने
 ३. धर्म-दोषाने

[illegible]

१. नमो भगवते वासुदेवाय ।
 २. नमो भगवते वासुदेवाय ।
 ३. नमो भगवते वासुदेवाय ।
 ४. नमो भगवते वासुदेवाय ।
 ५. नमो भगवते वासुदेवाय ।
 ६. नमो भगवते वासुदेवाय ।
 ७. नमो भगवते वासुदेवाय ।
 ८. नमो भगवते वासुदेवाय ।
 ९. नमो भगवते वासुदेवाय ।
 १०. नमो भगवते वासुदेवाय ।

...
...
...
...
...
...
...

જ્યાં દેહાધ્યાસ છે, દેહને હું માનવાની પ્રવૃત્તિ છે, ત્યાં ‘બહિર્ભવન’ કે ‘બહિર્મુખતા’ છે. આવું જીવન જીવનારને આધ્યાત્મિક પરિભાષામાં ‘બહિરાત્મા’ કહેવાય છે. તેની સર્વ પ્રવૃત્તિઓ બહિર્લક્ષી હોઈને તે કંઈ પણ આધ્યાત્મિક વિકાસ કરી શકતો નથી. આજે તો લિફ્ટનો જમાનો છે અને શહેરમાં બધાતાં તોતીજ મથનનામા પ્રાય લિફ્ટ કે લિફ્ટો હોય છે. તેમા પ્રથમ G અક્ષર હોય છે અને પછી એકથી માડીને એ મકાનના માળ જેટલા આંકડા હોય છે. આ G નો અર્થ સમજો છો ને ? G એટલે Ground floor અર્થાત્ સહુથી નીચેની ભૂમિ. બહિરાત્માને આ ભૂમિએ ઊભેલો સમજવાનો છે.

જ્યારે દેહાધ્યાસ ટળે અને આત્માને ‘હું’ માનીને તેના જ હિત કે તેના જ કલ્યાણની ખાતર સઘળી પ્રવૃત્તિઓ કરવામા આવે, ત્યારે તે ‘અતર્જીવન’ કે ‘અતર્મુખતા’ની સ્થિતિ કહેવાય છે અને તેવું જીવન જીવનારને ‘અતરાત્મા’ કહેવાય છે. આ અતરાત્મા આધ્યાત્મિક વિકાસ રૂપી લિફ્ટના આંકડા જે ૪ થી શરૂ થાય છે અને ૧૨ પર્યંત પહોંચે છે, તે શીઘ્રતાથી ચડી જાય છે, એટલે આપણે મુખ્ય પ્રયત્ન બહિરાત્મદશામાંથી અંતરાત્મદશા પ્રત્યે જવાનો હોવો જોઈએ.

એક આંધળા મનુષ્યને નગરની અંદર દાખલ થવું હતું, પણ એ નગરને દેરતો કોટ હતો અને તેને ચાર દરવાજા હતા, એટલે કોઈ પણ દરવાજેથી જ અંદર દાખલ

ઉત્તર—ઝાલીં સત્સંગથી ત્યાગી-વિરાગી મુનિવરો તથા
અધ્યાત્મ-પ્રેમીઓનો સંગ સમજવો.

પ્રશ્ન—બહિરાત્મદશામાંથી સીધી પરમાત્મદશા પ્રાપ્ત
કરવી હોય તો ?

ઉત્તર—જે કાર્ય જે ક્રમે સિદ્ધ થતું હોય, તે જ ક્રમે
સિદ્ધ થાય. ગોટલી વાવીને સીધી કેરી મેળવવાની આશા
રાખતા હોઈએ તો એ આશા ફળે નહિ. ગોટલીમાંથી અંદુર
ફૂટે, તેમાંથી થડ બંધાય, તેમાંથી ડાળી-પાંખળા ફૂટે, તેને
પાંદડા આવે, પછી મોર આવે અને છેવટે કેરી પાકે. તે જ
રીતે બહિરાત્મદશામાંથી અંતરાત્મદશા પ્રાપ્ત થાય અને
અંતરાત્મદશામાંથી પરમાત્મદશા પ્રાપ્ત થાય, પણ સીધી
પ્રાપ્ત થાય નહિ.

પ્રશ્ન—ઝલાચીકુમાર નટ તરીકે દોરડા પર નાચી ચ્હો
હતો, એટલે કે તે બહિરાત્મદશામાં હતો, છતાં તેને ત્યાં
જ કેવલજ્ઞાન પ્રાપ્ત થયું, એટલે કે પરમાત્મદશા પ્રાપ્ત
થઈ, તેનું કેમ ?

ઉત્તર—ઝલાચીકુમાર બહિરાત્મદશામાં હતો એ સાચી
વાત, પણ નટના દોરડા પરથી તેની નજર મુનિગજ પર
પડી કે જેમને એક નવયૌવના સ્ત્રી મોહક વહોરાવી ચડી હતી
અને તેના વિચારમાં પરિવર્તન થયું. ત્યારથી તેની અંત-
રાત્મદશા શરૂ થઈ, જે બહુ અડધથી પૂર્ણતાએ પહોંચી,
એટલે તેને ત્યાં જ કેવલજ્ઞાન થયું. તાત્પર્ય કે તે પણ પ્રથમ

‘હે આત્મન્ ! તુ ખાર ભાવનાઓનાં નામ સાંભળ અને તેનું ચિંતન કર, જેથી જન્મ-જરા-મરણના દેરામાંથી છૂટી જઈશ.

તે નામો આ પ્રમાણે જાણવાં : (૧) અનિત્યભાવના, (૨) અશરણભાવના, (૩) સંસારભાવના, (૪) એકત્વભાવના, (૫) અન્યત્વભાવના, (૬) અશુચિભાવના, (૭) આશ્રવભાવના, (૮) સંવરભાવના, (૯) નિર્જરાભાવના, (૧૦) ધર્મસ્વાખ્યાતભાવના, (૧૧) લોકસ્વરૂપભાવના અને (૧૨) બોધિદુર્લભ ભાવના.

આ ખારે ય ભાવનાનું સ્વરૂપ અહીં દૂંકમાં જણાવીએ છીએ.

૧-અનિત્યભાવના

શરીર, યૌવન, સંપત્તિ, અધિકાર અને અભ્યતર વિકલ્પોની અનિત્યતા ચિતવવી, તે આ ભાવનાનો મુખ્ય વિષય છે.

આ બધી વસ્તુઓ અનિત્ય છે, એમ તો આપણે જાણીએ છીએ, પણ આપણું એ જ્ઞાન ઉપર છદ્ધુ છે, શાસ્ત્રીય પંચભાષામાં કહીએ તો વિષયપ્રતિભાસ છે, તેથી આપણી અનિત્ય વસ્તુઓ પ્રત્યેની આસક્તિ ટળતી નથી. આપણો ઇવનઅવહાર તો એવો ચાલે છે કે જાણે આ બધી વસ્તુઓ નિત્ય હોય ! તાત્પર્ય કે આપણા દ્રઢ્યના લિંગાણમાં તેની અનિત્યતા વસી નથી. એ અનિત્યતા પૂર

મને એકાએક મારે થયેલો જોઈને બધા આનંદ પામ્યા. પિતાજી એમ સમજ્યા કે મારો બર્ષલો પેસો લેખે લાગ્યો. માતા એમ સમજી કે મારી માન્યતાઓ ફળી. ભાઈઓ એમ સમજ્યા કે અમારી એવા ફળી. બહેનો એમ સમજી કે અમારી આશિષ ફળી. પત્ની એમ સમજી કે મારી આકરી લેખે લાગી. મિત્રો એમ સમજ્યા કે અમે જે દોડધામ કરી તેનું આ શુભ પરિણામ આવ્યું અને મહું પોતપોતાની વાતનું સમર્થન કરવા લાગ્યા, ત્યારે બધાને મેં શાંત પાડીને કહ્યું કે ‘ મને નવું જીવન પ્રાપ્ત થયું છે. તે મારા શુભ સંકલ્પનું ફલ છે. ગત્રે હું એવો સંકલ્પ કરીને અર્ધ ગયો હતો કે જો આ દુઃખ-દર્દમાંથી મુક્ત થઈશ તો શાંત, હાંત અને નિરાશી થઈશ. માટે હવે મને આપ બધા આજ્ઞા આપો, કારણ કે લીધેલી પ્રતિજ્ઞાનું પાલન માટે સતત કરવું જોઈએ. ’

આ શબ્દો સાંભળતાં જ સહુનો હૃદય ઉડી ગયો અને તેમની આંખો અશ્રુભીની બની ગઈ. તેમણે મને આમ ન કરવા ઘણું સમજાવ્યો, પણ મેં એ મને સ્વાનુભૂત અશક્તિતાનો ખ્યાલ આપ્યો, તેમ મારે મારી પ્રતિજ્ઞાનું પાલન કેઈ પણ હિસાબે કરવું હતું, એટલે સર્વ કુટુંબીજનોએ મને આ આખી અને હું આત્મકલ્યાણને સાધવા અણગાર-ધર્મમાં પ્રવ્રજિત થયો.

જે અણગાર બને છે, શ્રમા બને છે, તે અન્ય જીવોનો નાથ (રક્ષક) બને છે અને તે પોતાનો પણ નાથ

આ ભાવનાની યથાર્થતા સમજવા માટે સંત્રાસ-
પોરિસીની નીચેની બે ગાથાઓનું નિરીક્ષણ-ચિંતન-
મનન જરૂરી છે:

एगो हं नत्थि मे कोइ, नाहमन्नस्स कस्सइ ।

एवं अदीणमणसो, अप्पाणमणुसासइ ॥ ९९ ॥

एगो मे सासओ अप्पा, नाण-दंसण-संजुओ ।

सेसा मे वहिरा भावा, सब्बे संजोगलक्खणा ॥ १०० ॥

‘હું એકલો છું, મારું કોઈ નથી, તેમ હું પણ
કોઈનો નથી. આવું અદીન મનથી વિચારીને આત્માનું અનુ-
શાસન કરવું.’

‘એક મારો આત્મા જ શાશ્વત છે કે જે જ્ઞાન અને
દર્શનથી યુક્ત છે. ખાત્રીના સર્વ સંયોગબલથી અર્થાત્ કર્મના
કારણે ઉત્પન્ન થયેલા બહિર્ભાવો છે.’

ઘણા સગાં-સબંધીઓ, નાતીલા-જાતીલાઓ તથા
મિત્રો વગેરેથી પરિવરેલો મનુષ્ય પોતાને બહુત્વવાળો માને
છે અને તે બહુત્વમાં જ જોતપોત રહે છે. આદી એમ
વિચારવું ઘટે કે ‘હું એકલો છું. મારું કોઈ નથી.’ તો તે
એકીલાવમાં અર્થાત્ આત્મલાવમાં રહે.

જે મનુષ્યને ખાસ સગાંવહાલાં નથી કે મિત્રો નથી
કે નાતીલા-જાતીલામાં ધ્યાન નથી, તે એમ માને કે ‘અરે!
હું એકલો છું, આમાં મારું કોઈ નથી.’ તો એ વિચાર
દીનતામાંથી જન્મેલો કહેવાય અને તેથી આત્મધ્યાનથી કોટિમાં

આવ આત્મ સેવન-૨

આવે, પરંતુ આટી 'મનો હ નતિ મે મોદ' એ વિચાર
જાનદશાથી કંવાનો છે અને તેના વડે આત્માનુ અનુશાસન-
નિયત્રાય કરવાનું છે. એટલે કે તેને અમલદારીને દેવાનું
મળવાનો છે. જેથી એ ધર્મધ્યાનની ધારામાં આવે અને
આત્મકથ્યાનુમા ઉપયોગી થાય.

વળી એકીભાવમાં મિથ્ય થવા માટે એમ પણ વિચારવા-
ની જરૂર છે કે મારા આત્મા એકલો જ શાશ્વત છે અને
ધર્મજન્ય બધી વસ્તુઓ અશાશ્વત છે. અનિત્ય કે એટલે
તે મારી હાથ ઝડે નહિ માત્ર જાન નર્ગન એ જ માન કે
કાળ કે તે મારા સ્વભાવ છે

આ રીતે એકત્વનું અનંત રીતે ચિત્તન મેળવી મેળવ
માવના મિદ્ધ પાય છે અને ત આત્મકથ્યાનના માર્ગ ને
રી લય છે.

૫- અન્યત્વભાવના

આત્મ અને અનાત્મ વસ્તુઓના અભેદ-વિભેદ
અનત્વનું એ આ ભાવનાનો મુખ્ય વિષય છે

જેમ કેમકત્વના વિચાર કરતા પહેલાં એમ કે તે
અન્યત્વના વિચાર કરતા પહેલાં એમ કે તેમ કેમકત્વ-
ભાવનાની જેમ અન્યત્વભાવનાનું પણ કેવળ ચિત્તન
વિભાજન છે.

જોખેલી ભાવના અને અન્યત્વના ભાવના એક જ છે
અન્યત્વના ભાવના અને અન્યત્વના ભાવના એક જ છે
અન્યત્વના ભાવના અને અન્યત્વના ભાવના એક જ છે

પરંતુ એ શરીર કંતી શુદ્ધ થતું નથી. ઉકરડો કદી શુદ્ધ થાય ખરો ?

ઉકરડો શબ્દ કદાચ કોઈને આકરો લાગશે, પણ ખરાખરા વિચાર કરીએ તો આ શરીર ઉકરડા જેવું જ છે. ઉકરડામા જેમ એક વખતનો કચરો ઉપડ્યો ન ઉપડ્યો, ત્યા ખીલે કચરો આવી પડે છે અને તેથી તે ગંધાતો જ રહે છે, તેમ શરીરમાંથી એકત્ર થયેલો મલ હઠ્યો ન હઠ્યો કે ખીલે મલ ભેગો થાય છે, તેથી તે ગંધાતું જ રહે છે, અપવિત્ર જ રહે છે.

મહાત્મા સુંદરદાસ એક વૈરાગી પુરુષ હતા. તેમણે શરીર અંગે એક સવૈયો કહ્યો છે, તે વિચારવા જેવો છે.

હાડકો પિંજર ચામ ચઢ્યો પુનિ,

માંહિ ભર્યા મલ-મૂત્ર વિકારા;

થુંકે રૂ લાર વહે મુખસે પુનિ.

વ્યાધિ વહે નવ-ખાર હિ દ્વારા.

માંસડી હલસે ખાત સખે દિન,

તા મતિમાન કરો ન વિચારા;

ઘમસે શરીર મેં પેઠકે સુંદર,

કેસે હિ ડીજિયે શૌચ આચારા.

‘ શરીર એ હાડકાનું એક પિંજર છે, તેને ચામડાથી મઢેલું છે, અંદર મલ અને મૂત્રનો વિકાર ભરેલો છે. તેના મુખમાંથી થુંક અને લાળ વહે છે તથા એના નવ કે ખાર દારોમાંથી વ્યાધિઓ નિરંતર વહેતા હોય છે. વળી માંસની હલ વડે તે નિરંતર ખાય છે, તેનો વિચાર હે

+ પુરુષના નવ દ્વાર અને સ્ત્રીનાના બાર દ્વાર સમજવાના છે.

મનિમાન ! તમે કેમ કહતા નથી ? આવા શરીરમાં પેટીને
અમે શૌચાચાર એટલે પવિત્ર એવાના આચાર શી રીતે
કરીએ ? તાત્પર્ય કે ગમે તેવા શૌચાચાર પાળીએ તો પણ
તે મુગ્ધિમય-શુદ્ધ-પવિત્ર થવાનું નથી

ખીલ પાણી અનંક રીતે શરીરની અશુદ્ધિના વિચાર
કરી તેના પરના માંસ દાળવાના છે.

ભાવનાઓનો વિશેષ પરિચય આગામી પ્રકરણમાં
આપાયો છે. પ્રશ્નોત્તરી તેને છેલ્લે આપેલી છે.

[૧૯]

ભાવનાઓનું સેવન-૨

ગત પ્રકરણમાં અનિત્યાદિ છ ભાવનાઓનો પરિચય અપાઈ ગયો. હવે બાકી રહેલી છ ભાવનાઓનો પરિચય આ પ્રકરણમાં આપીશું.

૭-આશ્રવભાવના

આશ્રવ એટલે કર્મનું આત્મા ભાણી આવવું. તેના હેતુઓ અંગે ખાસ વિચારણા કરવી, એ આ ભાવનાનો મુખ્ય વિષય છે.

અહીં એમ વિચારવું ઘટે કે જેમ પર્વતમાંથી ચારે બાજુ પડતાં ઝરણોનાં પાણી વડે તળાવ જલદી ભરઈ જાય છે, તેમ મિથ્યાત્વ, અવિરતિ, પ્રમાદ, ક્રપાચ અને યોગનાં કારણે આત્મા કર્મોથી ભરાઈ જાય છે. તેથી હે જીવ ! તું એ પાંચે ય કાગળોથી વિરામ પામ.

હે ચેતન ! મિથ્યાત્વના યોગે અનાદિકાલથી તું આ

અસારમાં રખડી ગયો છે અને તે હર્મની ઉપનિતું મુખ્ય કામ્ય છે, એમ અમલ તેનો ત્યાગ કર.

હે છવ! અવિનિના કામ્ય નુ વિષયોમા ગચ્છી ગયો છે. પણ વિષયમાં લુપ્ત થનારા તાથી, માગલાં, બનના, પતગિયા, હરણ વગેરે પ્રાણીઓના આખરી તાલ નુ ધ્યાન છે? એ વિચારી જો અને વિનિની ભાવના કેવાવ સાનનુ દલ વિનિ છે. તેનો સ્વીકાર ક્યાં વિના તારા ઉદાર નથી

હે છવ! સ્વિગ અને અત્રિ સરલકાટ આપણા મુદ્દ છે, ઠાળ કેઈને માટે ઊભા રહેતો નથી. જે માટે જાતે પાટી આવતી નથી, એમ વિચારી તુ પ્રમાણે ત્યાગ કર અને તારા ધ્યેય તરફ અટપથી આગળ વાપ

હે છવ! દોષ, માન, માયા અને દેહભા, એ નાનાં નાનાં તારી આત્મસમર્થને લાગી નથી, માટે તેનાની મેતીને ત્યાગ. દોષ પ્રીતિ કે અભાવનો ત્યાગ કરે છે. માન વિનરનો ત્યાગ કરે છે. માયા મિત્રાનો ત્યાગ કરે છે અને દેહભા નર્વનો ત્યાગ કરે છે, એમ વિચારી તારા અટપરને ત્યાગ કર.

હે મેવન! તુ મનથી, બલથી, અને શરીર કે હાથ પગે ભાગે, જે તેનો વિચાર કરે છે, એ રીતે તારા અંતરમાં

અને અંતરમાં જે જે છે, તેને સ્વચ્છ કરી નાખે. જે જે છે, તેને સ્વચ્છ કરી નાખે. જે જે છે, તેને સ્વચ્છ કરી નાખે. જે જે છે, તેને સ્વચ્છ કરી નાખે.

કંડરિક અને પુંડરિકની વાત

મહાવિદેહ ક્ષેત્રમાં પુંડરિકિણી નામની નગરી હતી. તેમાં કંડરિક અને પુંડરિક નામના બે બંધુઓ હળીમળીને રાજ્ય કરતા હતા. તેમાં કંડરિક નાનો હતો અને પુંડરિક મોટો હતો. એકવાર કોઈ નિર્ઘ્ન મહાત્માની વૈરાગ્યમય દેશના સાંભળીને પુંડરિકને દીક્ષા લેવાની ભાવના થઈ, તેથી તેણે લઘુબંધુ કંડરિકને કહ્યું કે ‘હવે રાજ્ય તું સંભાળ, હું તો સંયમમાર્ગે વિચરી આત્માનું કલ્યાણ કરીશ.’ આ સાંભળી કંડરિકે કહ્યું કે ‘મોટાભાઈ! તમે સુખશાંતિની પ્રાપ્તિ કરાવનાર સંયમમાર્ગે ગ્રહણ કરવાને તૈયાર થયા છો અને મને નરકમાં મોકલનાર રાજ્ય અર્પણ કરો છો, એ ઠીક નથી. રાજ્ય તો તમે જ સંભાળો અને હું સંયમમાર્ગે ગ્રહણ કરીશ.’ આમ કહી તેણે પોતાના ભાગનું રાજ્ય પુંડરિકને સોંપ્યું અને પોતે પ્રવ્રજિત થઈ સંયમની સાધના કરવા લાગ્યો.

સંયમની સાધના આખરે સુખકર છે, પણ કરવી સહેલી નથી. તેમાં અનેક જાતની કઠિનાઈઓને સામનો કરવો પડે છે, અનેક જાતનાં તપો કરવાં પડે છે અને લૂખો-સૂકો આહાર વાપરવો પડે છે. આમ લાંબા વખત સુધી તપશ્ચર્યાઓ કરી લૂખો-સૂકો આહાર વાપરતાં એક વખત કંડરિકની તબિયત બગડી અને તેનું મન સંયમ પરથી હટી ગયું. સંસારમાં ફરી દાખલ થવાનો વિચાર કરી તે પુંડરિકિણી નગરીએ આવ્યો અને નગર બહાર અશોકવનમાં

(૧) ક્ષમા, (૨) માર્દવ, (૩) આર્જવ, (૪) મુક્તિ (નિર્લાલતા), (૫) તપ, (૬) સંયમ, (૭) સત્ય, (૮) શૌચ, (૯) અક્રિયનતા અને (૧૦) પ્રદ્વયર્થ, એ દશ યતિધર્મો છે. આ દરેકનું મહત્વ વિચારી તેને તારા જીવનમાં વણી લે.

હે જીવ ! તું ખાર ભાવનાઓનું નિઃશ્વરમણ કં. ભવરૂપી રોગને મટાડવા માટે એ ઉત્તમ પ્રકારનું રસાયણ છે. વળી હે આત્મન ! તું (૧) સામાયિક, (૨) છેદોપસ્થાપનીય, (૩) પરિહારવિશુદ્ધિ, (૪) અદ્વમસપરાય અને (૫) યથાખ્યાત એ પાંચેય ચારિત્રનું સ્વરૂપ સમજી તેના પાલનમાં ઉદ્યત થા. જ્યાં સુધી તું ૩ શુભિ, ૫ સમિતિ, ૨૨ પરિપક, ૧૦ યતિધર્મ, ૧૨ ભાવના અને ૫ ચારિત્ર એ રીતે ૫૭ પ્રકારવાળા અંવરનું સ્વરૂપ સમજીને તેને અનુમરીશ નહિ, ત્યાં સુધી તારો ભવનિસ્તાર શી રીતે થશે ?

શુભિ-સમિતિ આદિ ૫૭ ભેદોનો વિચાર મુખ્યત્વે ત્યાગી પુરુષોએ કરવાનો છે. આહીં ગૃહસ્થ સાધકે એવો વિચાર કરવો ઘટે કે સવરની સાધના માટે મહાપુરુષોએ સામાયિક, પ્રતિક્રમણ, પોષધ, જિનદર્શન, જિનપૂજા, શુદ્ધ દર્શન આદિ જે જે ઉપાયો બતાવ્યા છે, તેનો હે જીવ ! તું ખૂબ ખૂબ આદર કર અને તેનું બને તેટલું આગધન કર.

૯-નિર્જરાભાવના

કર્મનિર્જગના ઉપાયો સંબંધી ચિંતન કરવું, એ : આ ભાવનાનો મુખ્ય વિષય છે.

આટીં એમ વિચારવું ઘટે કે ‘હે ઘેનન! પૂર્વમદ્યિ-
ઓએ પોતાનાં ક્રમેં દેવી રીતે બપાવ્યા’ તેના વિચાર ક્રમ.
એ મદ્યિ ઓએ ગત્યના મદ્યન વળવો છોડીને, શ્રીમનાદની
અનેક ગુણસમવર્તનો ત્યાગ કરીને અથવા પ્રામ મદ્યિકા
અને આનાદિક અનુકલનાઓને જતી કરીને તપસ્વી પુનર્નના
પ્રીકાર ક્રમેં અને વિવિધ તપોનું આચરણ કર્યું. તે જ
મદ્યિકા ક્રમેંની નિર્જન કરી ગઈયા, માટે તુ પણ એ ના પિ-
ગોના પગલે ચાલી તપસ્વી થા અને તપનું અપર્યાપ્ત
આચરણ કર.

‘હે ઘેનન! તપના વિચારથી તુ મેં ૨૦ જે તને
દયાની માયા એવી તે દેવી વળગી પડી જે ૩ નાની . . .
તપસ્વયાં કરતા પણ તુ અવકાશ જે ૨ નાને ના . . .
નિર્ગોદ અને નિર્ચંચના ભવમા તે જે ૩ નાને . . .
જે. તેનો તો આ અગમાત્ર નથી! એ બધા . . .
અકાળબાવે એટલે ઇન્દ્રા વિના ભરત મદ્યિકા . . .
તપનું ૩૨ અકાળબાવે એટલે ઇન્દ્રા પર્ણકા . . .
ભાગ ભળનિર્માર જરૂર છે.’

‘હે ઘેનન! તુ બંને લેટલા રૂપવા (મદ્યિકા) ક્રમેં
જે ૨ નાને પોતાને હોડાનિયા ૩૨ અને વિવિધ જે ૩ નાને
જે ૩ નાને . . .

‘હે ઘેનન! તુ ક્રમેં ૨ નાને વિવિધ જે ૩ નાને
જે ૩ નાને . . .

સૌભાગ્ય માન અને અરિહતદેવ, નિર્ઘથ ગુરુ તથા સર્વજ-
કથિત ધર્મના સિદ્ધાંતોમાં પૂરેપૂરી શ્રદ્ધા રાખ.

જેન મહર્ષિઓએ બોધિ અર્થાત્ સમ્યકત્વને ચિતામણિ-
રત્ન અને કલ્પવૃક્ષથી પણ અધિક કહેલ છે, તેનો મર્મ તું
વારંવાર વિચાર. ખરેખર! આ જગતમાં બોધિ અર્થાત્
સમ્યકત્વ જેવી સુદર વસ્તુ કોઈ પણ નથી. જે સમ્યકત્વ હોય
તો જ્ઞાન અને ક્રિયા સફળ છે, માટે હે જીવ! તું સમ્ય-
કત્વમાં ખરાખર સ્થિર થા.

ચાર ભાવનાઓ

આ ચાર ભાવનાઓ ઉપરાંત મૈત્રી, પ્રમોદ, કારુણ્ય
અને માધ્યસ્થ એ ચાર ભાવનાઓ પણ ભાવવા યોગ્ય છે.
તેમાં સર્વ જીવોને મિત્ર મમાન ગણવા, એ મૈત્રીભાવના છે;
ગુણવાનને જોઈ રાજી થવું, એ પ્રમોદભાવના છે; દીન-
દુઃખી જીવો પ્રત્યે કરુણા-અનુકંપા ધારણ કરવી, એ કારુણ્ય
ભાવના છે અને પાપી-અધર્મી જીવો પ્રત્યે ઉપેક્ષાવૃત્તિ
ધારણ કરવી, એ માધ્યસ્થ ભાવના છે.

આ ચાર ભાવનાઓનો સંશ્લેષ કરવો હોય તો એક
મૈત્રીભાવનામા થઈ શકે છે, કારણ કે જિંડે જિંડે મિત્રતાની
ભાવના નથી, ત્યાં પ્રમોદ ઉપજી શકતો નથી, કરુણા દુકુરતી
નથી કે માધ્યસ્થભાવ અનુભવી શકાતો નથી.

મૈત્રીભાવનું મૂલ નીચેની વિચારણામાં રહ્યું છે: 'જેવો
હું તેવા બીજા. જેમ મને મુખ ગમે છે, તેમ બીજાને

અને ધ્યાન એટલે ધ્યેયની સિદ્ધિ અર્થે ધ્યાતા દ્વારા કરવામાં આવતી વિશિષ્ટ પ્રવૃત્તિ. જો ધ્યાતા ન હોય તો ધ્યાન કોણ ધરે ? જો ધ્યેય ન હોય તો ધ્યાન શેનું ધરાય ? અને ધ્યાતા વિદ્યમાન હોય તથા ધ્યેય નિશ્ચિત હોય, પણ ધ્યાનની ક્રિયા યથાર્થ રીતે થાય નહિ, તો ધ્યાન શી રીતે સંભવે ? તેથી ધ્યાતા, ધ્યેય અને ધ્યાનની ત્રિપુટી માનવામાં આવી છે. અહીં એટલી સ્પષ્ટતા કરી દઈએ કે ધ્યાનની ઉચ્ચ અવસ્થામાં આ ત્રિપુટી એક થઈ જાય છે, કારણ કે તેમાં ધ્યાતા, ધ્યેય અને ધ્યાનનો કશો ભેદ રહેતો નથી, પરંતુ ધ્યાનનો વિષય સમજવા માટે આ ત્રિપુટી કામની છે, તેથી અહીં તેનો નિર્દેશ કરવામાં આવ્યો છે.

ધ્યાનના મુખ્ય બે પ્રકારો છે - (૧) અશુભ અને (૨) શુભ. તેમાં અશુભ ધ્યાનના બે પ્રકારો છે - (૧) આર્તધ્યાન અને (૨) રૌદ્રધ્યાન. તથા શુભધ્યાનના પણ બે પ્રકારો છે : (૧) ધર્મધ્યાન. અને (૨) શુકલધ્યાન. જ્યાં ચતુર્વિધ ધ્યાનનો ઉલ્લેખ આવે, ત્યાં આ ચાર ધ્યાનો સમજવાનાં છે.

આ ચાર પ્રકારનાં ધ્યાનોમાં આર્તધ્યાન અને રૌદ્રધ્યાન ઘણા કર્મળ ધનાં કારણો છે અને એ રીતે સંસારસાગરમાં અતિ નીર્ધકાલ સુધી રણગણનારાં છે, તેથી તે હેય એટલે છોડવા યોગ્ય-ત્યાગ કરવા યોગ્ય મનાયેલાં છે. તાત્પર્ય કે જેને ધર્મપરાયણ થવું છે, આધ્યાત્મિક વિકાસ કરવો છે કે સામાયિક યોગની સિદ્ધિમાં આગળ વધવું છે, તેણે તો આ બંને ધ્યાનોનો ત્યાગ અવશ્ય કરવો જ જોઈએ.

મારી જે જાતની યોગ્યતા હતી, તે પ્રમાણે મને મળ્યું. એમા મારે જોડું લગાડવું શા માટે ? દુઃખનો અનુભવ કરવો શા માટે ? વળી સમય સમયનું કામ કરે છે, એટલે યોગ્ય સમય આવશે, ત્યારે બધું ઠીક થઈ જશે, મનગમતું થઈ જશે, તેથી આ બાબતમા મારે કંઈ પણ વિમાસણ કરવાની જરૂર નથી.

પ્રિયજનનું મૃત્યુ થતાં કે સપત્તિ-અધિકાર આદ્યો જતાં અથવા અતિપ્રિય વસ્તુ જોવાઈ જતાં શોક-સતાપ કરવો એ બીજા પ્રકારનું ઈષ્ટવિયોગ-આત્મધ્યાન છે. પ્રિય-જનનું મૃત્યુ થતા મનને-હૃદયને આઘાત લાગે. એ સ્વાભાવિક છે, પણ તે માટે વિલાપો કરવાથી કે જૂરવાથી શું વળવાનું છે ? એ વિચારવાનું છે. શું નાના પ્રકારના વિલાપો કરવાથી કે અત્યંત જૂરવાથી મૃત્યુ પામેલી વ્યક્તિ સજીવન થાય છે ખરી ? કે પરલોકમાથી પાછી આવે છે ખરી ? જે જન્મે છે, તે અવશ્ય મરે છે. મૃત્યુ કોઈને છોડતું નથી મહાપુરુષો પણ એક દિવસ આડ્યા ગયા. તો સામાન્ય માનવીની વાત શી ? આવા આવા વિચારો કરી મનને શાંત સ્વસ્થ રાખવું ઘટે છે.

ધનનાશનો પ્રસંગ ઉપસ્થિત થતાં ઘણા માણસો શોક-સતાપ કરવા લાગે છે અને એ રીતે આત્મધ્યાનમા ચડી જાય છે. તેનાથી લાભ તો કર્યો થતો નથી, ઊલટું શરીર બગડે છે, મનની સ્વસ્થતા ઓછી થઈ જાય છે અને નિત્ય નિયમોમા પણ સ્ખલનાઓ થવા લાગે છે. કેટલાક

મનુષ્યે આવા પ્રયત્ને અટીણુ ઘાંજી છે. વિધવાને જે જે
 બીજા કોઈ રીતે ઉપનંદો અન આપે તેને ઉપદેશ છે. એ
 નથી. આવી રીતે અપમૃત્યુ પામનાની મરિયાદ છે.
 અને ભયભ્રમણ વધે છે. આવા પ્રયત્ને એ મનુષ્યને જે જે
 વિચારવું થયે છે તેની નીચે આપે આપે. એ મનુષ્યને જે જે
 રીતે હાથ પેસતી નથી. આપે આપે. એ મનુષ્યને જે જે
 દોષ અથવા ભાવના જે જે છે. એ મનુષ્યને જે જે
 મનુષ્યને જે જે પાડે તેને દાખલાની નાખી રીતે નાખે
 તેને સાચી રીતે મરી પડે. એ મનુષ્યને જે જે
 એવું થઈ અને પામના પાડે. એ મનુષ્યને જે જે
 એ મનુષ્યને જે જે પાડે. એ મનુષ્યને જે જે
 એ મનુષ્યને જે જે પાડે. એ મનુષ્યને જે જે
 એ મનુષ્યને જે જે પાડે. એ મનુષ્યને જે જે
 એ મનુષ્યને જે જે પાડે. એ મનુષ્યને જે જે

ભગવાને મોક્ષ સામે નજર રાખીને સવર અને નિર્જગ એ બે તત્ત્વોની સમજણપૂર્વક આરાધના કરવાનું કહ્યું છે, તો હું એ બે તત્ત્વોની સમજણપૂર્વક આરાધના કરું છું ખરે ?

ભગવાને જ્ઞાન અને ક્રિયા બંનેથી મોક્ષ કહ્યો છે, તેથી જ્ઞાનની આરાધના અનન્ય મને કરવી જોઈએ, તે હું કરું છું ખરે ? ન કરતો હોઉં તો શા માટે ? શું તે માટે સાધને નથી ? સગવડ નથી ? ગુરુનો યોગ નથી ? કે મારા પોતાના જ નિર્ણયની ખામી છે ? હે હવ ! ભગવાનની આજ્ઞા માથે ચડાવીને તું જ્ઞાનમાર્ગનો પ્રવાસી બન. વળી ક્રિયામાં પણ તારી કયાશ ઘણી છે ! તારી દરેક ક્રિયા અમૃતાનુદાનરૂપ થવી જોઈએ, તે થાય છે ખરી ? અશુદ્ધિ, અવિધિ, અજ્ઞાન તથા પ્રમાદ બંનેનીને તું ક્રિયાકુશલ બન, રે ક્રિયાકુશલ બન !

ભગવાનની આજ્ઞા છે કે સ્વ-ભાવમાં સ્થિર રહેવું અને વિ-ભાવથી બચવું, તે પ્રમાણે હે હવ ! તું સ્વ-ભાવમાં સ્થિર રહે છે ખરે ? રહે છે તો કેટલો વખત ? પછી વિ-ભાવમાં કેમ સમ્પ્રી પડે છે ? શું એ તારે માટે યોગ્ય છે ? છેવટે તો તારે સ્વભાવમાં જ સ્થિર થવાનું છે, તો અત્યાચ્છી જ તેનો અભ્યાસ કેમ ન કર !

ભગવાને વસ્તુનું સ્વરૂપ સમજવા માટે નય, નિરોધ, સપ્તભંગી વગેરેની પ્રરૂપણા કરી છે, તેનું રહસ્ય હે હવ ! તું સમજ્યો ખરે ? ન સમજ્યો તો ક્યારે સમજશ ? ભગવાને નિરોધ વચનો બોલવાનો નિયમ દર્શાવ્યો છે અને સાધેશ વચનો બોલવાની આજ્ઞા દર્શાવી છે, હતાં હે હવ ! તારી

નિષેધ વચનન્યવાદઃ શ્વં વત્ય છે. તે અવશ્ય થ મને
તેવે પરી આપેલ વચનન્યવાદઃ કાચાની ફરી કાપડ - ૧૫

આમ શ્રી વિનંત્યદેવની આજ્ઞાને આગળ કરીને તે
નિદાનમાં પ્રસ્થાવેલ ભિન્ન ભિન્ન વચનમાં સમાવી નેત્ર અ
વિતન હેતુ આજ્ઞાવિચયધર્મધ્યાન થાય :

આત્મ પ્રત્યયવચન એ પાત્ર વચનથી જાણે છે તેન
નિદાન એટલે વિનાશમાં અને તેને અન્યથાને, એ તે
અન્ય ધર્મશાસ્ત્રો, તેમાં જે વચનમાં નિદાન થયે છે તે
પૃથ્વીમાંથી આવેલા ભાગમાં વિલિપ્ત થઈ જાય છે તે
દ્રવ્યપ્રત્યય-તમા ૭ દ્રવ્યો, તથા તરંગ વાત વચન ૭
નિર્ગંધ તથા વ્યાહત વચન સમાવી વાત વચન ૭
પ્રાણની વિચારનામાં છે. આત્મ વચનમાં ૭ વચન
વિચારનાને અવધાન છે. (૨) અગ્નિપ્રત્યય-તમા ૭
તમા વ્યાહત સમાવી વચન વચનમાં ૭ વચન ૭
વચન પ્રાણની ગાત્ર-પ્રતિવાદ ૭ વચન ૭

હવે ખીજ અપાયવિચયધર્મધ્યાન પર આવીએ. અહીં એમ ચિંતન કરવું ઘટે કે આત્મા મૂલ સ્વરૂપે તો આનંદમય છે, આનંદઘન છે, છતાં તેને વિવિધ પ્રકારના અપાયો એટલે કષ્ટો કે દુઃખો ભોગવવાનો પ્રસંગ આવે છે, તેનું મુખ્ય કારણ રાગ, દ્વેષ, કષાય અને આશ્રવ છે.

રાગ રગિયામણો લાગે છે, પણ તે ભયંકર છે. તે કેટલીક વાર દષ્ટિરાગનું રૂપ ધારણ કરી આપણને છળે છે, તો કેટલીકવાર કામરાગનું રૂપ ધારણ કરી આપણને વિષય-ભોગના ઊંડા ખાડામાં ઉતારી દે છે. તો વળી કેટલીકવાર મ્નેહરાગના વાધા સહ આપણી પાસે અન્યાય અને અનીતિનું આચરણ કરાવે છે. રાગ ગમે તે રૂપે આવે, પણ તે પોતાની સાથે કર્મનું કટક લેતો આવે છે કે જે આત્માને ચારે તરફથી ઘેરી લે છે. પરિણામે ભવભ્રમણમાં વધારો થાય છે અને અનેક પ્રકારનાં દુઃખો ભોગવવાં પડે છે.

તેનો ભેડીદાર દ્વેષ પણ એટલો જ દુષ્ટ છે. તે જ્ઞાનાદિ ગુણરૂપ વૃક્ષોને ખાળીને ભસ્મીભૂત કરી નાખે છે અને નિદા, ઈર્ષ્યા, વેર આદિ પોતાના સાગરીતોને એવી રીતે ખડા કરી દે છે કે જેઓ આપણું બધું પુણ્ય લૂંટી લે છે અને પાપના પ્રવાહમાં ધકેલી મૂકે છે. પરિણામે સંસારસાગરમાં દીર્ઘકાલ મુઘી પરિભ્રમણ કરવાનો પ્રસંગ આવે છે અને તેમાં અનેક પ્રકારના અપાયો-કષ્ટો-દુઃખો ભોગવવા પડે છે.

દેવાદિ ચાર કપાયો પણ એવા શુભકર્મનું કર્પણ

‘ધર્મના યોગ્ય આરાધનથી ઊંચા કુલમાં જન્મ થાય છે, પાચે ય ઇન્દ્રિયોની પૂર્ણતા પ્રાપ્ત થાય છે; સૌભાગ્ય, આયુષ્ય અને ખલની પ્રાપ્તિ થાય છે, વળી ધર્મના આગધનથી જ નિર્મલ યશની તથા વિદ્યા અને ધનની સંપત્તિ પ્રાપ્ત થાય છે. તે જ રીતે ધર્મનું આરાધન ઘોર જગલમાં અને મહાન ભયો ઉપસ્થિત થયે તેના આરાધકનું રક્ષણ કરે છે. ખરેખર! આવા ધર્મની આરાધના જે સમ્યક્ પ્રકારે કરવામા આવે તો તે સ્વર્ગ અને મોક્ષનું મુખ આપી શકે છે.’

આજે વ્યક્તિ, સમાજ અને રાષ્ટ્ર પોતપોતાનો ધર્મ ભૂલ્યા છે, તેથી જ રોટી અને રહેઠાણના પ્રશ્નો ઊભા થયા છે. જે તેઓ પોતપોતાનો ધર્મ સમજી તેનું પાલન કરવા લાગી જાય તો આ પ્રશ્નો આપમેળે અદૃશ્ય થઈ જાય. એક વખત ભારતવર્ષમા દૂધ અને ઘીની ગંગા વહેતી હતી, કારણ કે એ વખતે લોકજીવનમાં ધર્મનો રગ હતો અને તેનું જ આવું શુભ પરિણામ આવ્યું હતું.

પ્રશ્ન-જે ધર્મથી આટલા બધા લાભો થાય છે, તો કેટલાક લોકો તેને અડીણીની ઉપમા કેમ આપે છે ?

ઉત્તર-જે લોકોએ ધર્મને સાચા સ્વરૂપમા જોયો નથી, પણ ધર્માભાસને ધર્મ માની લીધેલો છે, તેઓ જ ધર્મને અડીણીની ઉપમા આપવા પ્રેરાય છે. તેઓ એમ કહે છે કે અડીણીથી માણસને એક પ્રકારનું ઘેન ચડે છે, તેમ ધર્મથી એક પ્રકારનું અનન પ્રકટે છે અને તેથી તેઓ અઘડા તથા યુદ્ધો કરવા પ્રેરાય છે. તે માટે તેઓ યુરોપ અને મધ્ય એશિયાના

દાખલાઓ ૨૭૪ કહે છે. પરંતુ ત્યાં ધર્મના નામે ૨ પ્રકારે -
 મનુષ્યનું જે પોષણ થયું. તેના એ પરિણામો છે. ધર્મ જે
 મનુષ્યને વિચારણીલ જનાવે છે. આટલે તેનું મનુષ્ય કે રૂઢી
 તથા છે. વળી તે મનુષ્ય માત્રને આલના રીતે છે. અને
 અને ધર્મ જેવા આગમ વધેલા ધર્મો નો આગી મનુષ્ય
 પ્રેમની ધારા નિવેશવવાના આદ્ય આપે છે. જેમ કે 'ધર્મ' નો
 'નિત્યા' કાલ તથા અવકાશમાં માન થાય છે. અને તે
 માં થાય છે. તથા અિત્રમનુ સર્વવશ - ત્યાં 'ધર્મ' નો
 માંથી મેળવી લાયકા રેાય. ત્યાં આ માં 'ધર્મ' નો
 મેળવે ત્યાં પ્રમાણના મનુષ્યો 'ધર્મ'ના માં મેળવે છે. અને
 તેથીજ હાર્દ તેને 'ધર્મ' માં જ નિવેશવવાના થાય છે.

ઉત્સાહ અને સ્ફૂર્તિનું પ્રમાણ ઘણું વધી જાય છે. વિશેષમાં ભવનિર્વેદ અને વૈરાગ્યની પ્રાપ્તિ થાય છે કે જે ભવનિન્તાપ માટે ઉત્તમ સાધનો મનાયેલા છે.

પ્રશ્ન—અપાયવિચયધર્મધ્યાનથી શો લાભ થાય ?

ઉત્તર—અપાયવિચયધર્મધ્યાનથી અપાયનુ-દુ ખનુ મૂલ્ય સમજાય એટલે પોતાને જે દુ.ખો સહન કરવા પડે છે, તે પોતે જ ઊભાં કરેલાં છે, એ વાત ખરાબર લક્ષ્યમાં આવે અને તેથી એના કારણોરૂપ રાગ, દ્વેષ, કષાયો તથા આશ્રવના કારણો દૂર કરવાની તાલાવેલી લાગે. આ કારણો દૂર થાય એટલે ભાવી અપાયો—દુ.ખો સામે પણ પાળ બધાય અને એ રીતે અનત-અવ્યાખાધ મુખનો માર્ગ મોકળો બને.

પ્રશ્ન—વિપાકવિચયધર્મધ્યાનથી શો લાભ થાય ?

ઉત્તર—વિપાકવિચયધર્મધ્યાનથી કર્મવાદ પરની શ્રદ્ધા પરિપક્વ થાય અને સકલ કર્મમાથી છૂટી ચિદાનંદ અવસ્થાની મોજ માણવાનો મનોરથ અતિ દૃઢ બને. જ્યાં કર્મ-બંધનનાં કલ નજર સામે તરવા લાગે, ત્યાં કર્મબંધનની પ્રવૃત્તિનો પણ ઉખડી જાય, એ સ્વાભાવિક છે.

પ્રશ્ન—સંસ્થાનવિચયધર્મધ્યાનથી શો લાભ થાય ?

ઉત્તર—સંસ્થાનવિચયધર્મધ્યાનથી દ્રવ્ય અને તેના પર્યાયોનો ખ્યાલ આવે અને તેથી ગમે તેવાં પરિવર્તનોથી પણ મન વ્યાકુલ ન થાય. પરિવર્તન એ તો લોકનો—જગતનો સ્વભાવ છે, તેમાં રુપ શો ? અને શોક શો ? એ વિચાર આ ધ્યાનથી દૃઢ થાય છે અને તે આત્માની રાગ-દ્વેષ-રહિત સ્થિતિ ઉત્પન્ન કરવામાં સદાય કરે છે.

વ્યવહારથી તો કોઈ પણ વસ્તુ પર બે ઘડી મનને સ્થિર રાખી શકીએ તેને પણ ધ્યાનસિદ્ધિ કહેવાય. આપણે માટે તો આ સિદ્ધિ પણ ઘણી મોટી છે, કારણ કે આપણું મન એક વસ્તુ પર એક કે બે મિનિટ પણ સ્થિર રહેતું નથી. પૂજાપાઠ, જપ, ધ્યાન, ક્રિયા, અનુષ્ઠાન બધા વળતે આપણા મનનો વિશ્લેષ ચાલુ હોય છે, તેથી અમે ધ્યાનના શિક્ષણને અતિ અગત્યનું માનીએ છીએ.

પ્રશ્ન-શુ કોઈ પણ સુયોગોમા આપણે શુકલધ્યાન ધરી ન શકીએ ?

ઉત્તર-શુકલધ્યાનનો અધિકાર તો ધર્મધ્યાન પછી આવે છે, તો પ્રથમ ધર્મધ્યાન ધરી જુઓ. તેના અનુભવ પરથી તમને આ પ્રશ્નનો જવાબ મળી જશે. એક વાર એક સમામાં અમને એક વ્યક્તિએ પ્રશ્ન કર્યો કે ‘હું અબજપતિ થઈ શકું કે નહિ?’ અમે કહ્યું ‘જરૂર થઈ શકો, પણ તે માટે ૧૦૦ કોડ રૂપિયા ભેગા કરવા પડે. સો કોડ એટલે ૧૦૦૦૦ લાખ એ તો બરાબર ને? ૧૦૦૦૦ લાખ એટલે ૧૦૦૦૦૦૦ દશ લાખ હજાર. હવે મહિને તમે ૧૦૦૦ કમાઓ તો તમને દશ લાખ મહિના અર્થાત્ ૮૩૩૩૩૩ ૬૫ લાખે અને કદાચ મહિને લાખ રૂપિય કમાઓ તો પણ ૮૩૩ વર્ષ કરતા થોડે વધારે સમય લાગે, એટલે તમારે કા તો આટલું આયુષ્ય મેળવવું જોઈએ અને તમારા જીવતાં જ એટલે વીશ વર્ષ મા કોડપતિ થવું હોય તો તમારી માસિક આવક ૪૧ લાખ કરતાં વધારે

ઉત્તર-હાલના સ યોગોમાં જૈન ધ્યાનપદ્ધતિનો પ્રચાર કરવાની અત્યંત આવશ્યકતા છે. તે માટે પૂજ્ય સાધુ-સાધ્વી વર્ગે કમર કસવી જોઈએ, કારણ કે આ યાગતમાં તેઓ ધરે તો ઘણું કરી શકે એમ છે. જો આ કાર્ય માટે સાધુ-સાધ્વી વર્ગ તૈયાર ન થાય, તો આ વિષયમાં રસ લેનાર અદૃઢથી સજ્જનોએ તે માટે કોઈ વ્યવસ્થિત યોજના ઘડીને કાર્યનો આરંભ કરી દેવો જોઈએ.

અન્ય ચાર ધ્યાનો

ધ્યાનનો વિષય ગહન છે, તેનું ક્ષેત્ર પણ ઘણું વિશાલ છે. તે અંગે જુદા જુદા સમયે જુદી જુદી પદ્ધતિઓ અમલમાં આવી છે અને આજે પણ તે અંગે નવી નવી શોધજોજો ચર્ચ રહી છે.

પ્રાચીન શ્રમણસમુદાયમાં પિંડસ્થ, પદસ્થ, રૂપસ્થ અને રૂપાતીત નામનાં ચાર ધ્યાનો ધરવાની પ્રથા—પદ્ધતિ પણ અમલમાં હતી. તેનાં પરિણામો પણ સુંદર આવતાં, એટલે તે ધીરે ધીરે સર્વમાન્ય બની હતી. ધ્યાનના આ ચાર પ્રકારે ધ્યેય કે આલંબનના આધારે નક્કી કરવામાં આવ્યા હતા. પિંડમાં રહે તે પિંડસ્થ. પિંડ એટલે શરીર. તેમાં પૃથ્વી આદિ પાંચ ભૂતો રહેલા છે, તેનું આલંબન લઈને ધ્યાન ધરવું, તે પિંડસ્થ ધ્યાન. પદઃએટલે મત્રપદો, તેનું આલંબન લઈને ધ્યાન ધરવું, તે પદસ્થ ધ્યાન. રૂપ એટલે મૂર્તિ, અરિહંત દેવની મૂર્તિ, તેનું આલંબન લઈને ધ્યાન

ઉત્તર-તે માટે સોહં મંત્રનો જપ ઉપયોગી છે. ત્યાં સોથી તે-તે સિદ્ધ પરમાત્મા અને અહંથી હું સમજવાનું છે. તાત્પર્ય કે સિદ્ધ પરમાત્માનું જે સ્વરૂપ છે, તે નિશ્ચયથી મારું સ્વરૂપ છે, પણ કર્મવશાત્ તે પર આવરણ આવી ગયું છે, એટલે મને તે દેખાતું-સમજાતું નથી. જો હું કર્મનું એ આવરણ હઠાવી દઉં તો જરૂર એ સિદ્ધ પરમાત્માની હરોળમાં ધારણુ. સોહં મંત્રનો ખૂબ જપ કરવાથી ઘણાની આધ્યાત્મિક ચેતના જાગૃત થઈ છે અને આપણે ધારીએ તો સોહં મંત્રનો ખૂબ જપ કરીને એ અનુભવ લઈ શકીએ એમ છીએ.

જગતના સર્વ જીવો સામાયિકની સાધના દ્વારા અભીષ્ટની પ્રાપ્તિ કરે, એ જ મગલ કામના.

॥ સંપૂર્ણ ॥

✽ વંદના સત્તાવનમી ✽

અનાદિ કાલથી
જૈન ધર્મના પ્રવર્તન વડે
સમસ્ત વિશ્વમાં
બ્રાહ્મભાવની ભવ્ય ભાવનાનો
પ્રશસ્ત પ્રચાર કરનાર
સર્વ
જિનેશ્વર દેવોને
અમારી
કોટિ કોટિ વંદના હો.

જય તિલાલ હરીસંગ શાહ
નૃપ્તિ ટ્રાન્સપોર્ટ કું.
૧૧૪-આશીર્વાદ બીલ્ડીંગ, ૧ લે માળે,
૬૪-એ, અમદાવાદ સ્ટ્રીટ
લોખંડ બજાર,
મુંબઈ-૪૦૦૦૦૬

❖ વંદના અઠાવનમી ❖

જેમણે
ભોગમાર્ગની ભય કરતા
પ્રકાશી
તથા
યોગમાર્ગની ઉત્કૃષ્ટતાનો
ઉદ્યોત કર્યો,
તે
દેવાધિદેવ
જિનેશ્વર દેવોને
અમારી
કોટિ કોટિ વંદના હો.

રમણભાઈ મણીભાઈ પરીખ

ગ્રાણનિવાસ,
માધવદાસ અમરત્રીચીડ,
અંધેરી (વેસ્ટ)

સુ બઈ - ૪૦૦૦૫૮

ટે. ન. ૫૭૨૦૩૬

✧ વંદના યોગાણુસાઠમી ✧

જેમણે
 વૈર વૃત્તિના વિષમ તરંગોનું
 સ્નેહ અને સદ્ભાવમાં
 પરિવર્તન કરવા
 માટે
 સતત પુરુષાર્થ કર્યો
 અને
 તેમાં અપૂર્વ સિદ્ધિ મેળવી,
 તે
 પરમ પુરુષોત્તમ
 જિનેશ્વર દેવોને
 અમારી
 કોટિ કોટિ વંદન હો.

દલીપ દ અમીચંદ શાહ
 ૩૭-મહાવીર ખીલ્ડીંગ, સી-બ્લોક,
 ફેક્ટરી લેન, તિલક રોડ,
 ગોરીવલી (વેસ્ટ),
 મુંબઈ-૪૦૦૦૬૨

✠ વંદના એકસઠમી ✠

જેમણે
દાનની સાચી દિશા બતાવી,
શીલની સોરલ પ્રકટાવી.
તપનુ , તેજ પ્રકાશ્યું
અને
ભાવની ભવ્ય સૃષ્ટિના
સર્વ મુમુક્ષુઓને
દર્શન કરાવ્યા.
તે
જગન્નાથ
જિનેશ્વર દેવોને
અમારી
કોટિ કોટિ વંદના હો.

નટરાજ પ્રેક્ષાઘટિ પ્રાસેસર્સ
૭૫ અન્ન ગેટ ટ્રીટ. ૧ લે માળે.
મુંબઈ-૪૦૦૦૦૧
ટે. નં. ૨૨૩૬૨૬

✧ વંદના બાસઠમી ✧

જેમણે
રાષ્ટ્ર, જાતિ કે લિંગના
ભેદ વિના
સર્વ મનુષ્યોને
આત્મવિકાસનો સમાન અધિકાર
આપ્યો
અને
વિશ્વખંધુત્વની ભાવના
પ્રચારી,
તે
મંગલમૂર્તિ
જિનેશ્વર દેવોને
અમારી
કોટિ કોટિ વંદના હો.

ત્રિલોકકુમાર પ્રતાપચંદ શાહ (કેરાંચીવાદા)

હનુમાનશરણ, ૬ માળે,
ફ્લેટ નં. ૨૮,
બમનજી પીટીટ રોડ,
મુંબઈ-૪૦૦૦૨૬

❖ વંદના ત્રેસઠમી ❖

જેમણે

અહિંસા અને અનેકાન્તના

અનન્ય ઉપદેશ વડે

સર્વ પ્રકારના

વૈર-વિરોધો શમાવવાની

તથા

સર્વતું હિત કરવાની

ભળ્ય ભાવનાની ભેટ આપી,

તે

વિશ્વવંદ્ય

જિનેશ્વર દેવોને

અમારી

કોટિ કોટિ વંદના હો.

અમરવંદ રતનવંદ ઝવેરી

૭૭-એ, વાલકેશ્વર ચોડ.

સુખધ-૪૦૦૦૦૬

ટે. નં. ૩૫૬૮૬૭

✧ વંદના ચોસઠમી ✧

સામાયિકની સાધના વડે

સિદ્ધ-બુદ્ધ-નિરંજન

બનનાર

તથા

અનુપમ અક્ષય મુખનો

ઉપયોગ કરનાર,

સર્વ છવોને

અમારી

કોટિ કોટિ વંદના હો.

માણેકલાલ કેશવજી દંડ

બી. માણેકલાલની કું.

૫-૭, અવસર,

૭૭-૮૧, કાઝી સૈયદ સ્ટ્રીટ,

ખાંડ બજાર,

મુખ્ય-૪૦૦૦૦૩

❖ વંદના પાંસઠમી ❖

સામાયિક-યોગના

પરમ સાધક

વિદ્યા, કલા અને

સંસ્કૃતિના

પ્રથમ પ્રચારક

શ્રી આદિનાથ ભગવાનને

અમારી

કોટિ કોટિ વંદના હો.

દસીચંદ પરસોતમ શાહ

યુનાઇટેડ ઓવરસીઝ ટ્રેડીંગ કોર્પોરેશન,

૩૨-ગુલાલવાડી.

મુંબઈ-૪૦૦૦૦૪

✧ વંદના છાસઠમી ✧

જેમણે
સામાયિક-યોગની સિદ્ધિ કરી
સર્વ પ્રકારના ભયો
જિત્યા
તથા
આત્માની અનંત શક્તિ
પ્રકટ કરી,
તે
શ્રી અજિતનાથ ભગવાનને
અમારી
કોટિ કોટિ વદના હો

(૮)

મુરેન્દ્ર એ. છેડા

૪-તેજકિરણ, ત્રીજે માળે,
૬૬-નવચંદ્ર હીલ રોડ ન. ૫,

મુંબઈ-૪૦૦૦૦૬

ટે. ન. ૩૩૧૫૪૦

✠ વ દના સડતઠમી ✠

જેમણે
સામાયિક-યોગની
ઉત્કૃષ્ટ સાધના વડે
જન્મ-મરણનો
સંલવ
સદાને માટે
મીઠાવી દીધો,
તે
શ્રી સ્વલવનાથ ભગવાનને
અમારી
કોટિ કોટિ વદના હો.

સ્વ. સુંદરલાલ ચુનીલાલ તથા
સ્વ. નાનુશ્રી મેનાબેનના સ્મરણાર્થે

બાબુલાલ સુંદરલાલ ઝવેરી
પ્રિન્સ એપાર્ટમેન્ટ, ૬ મા માળે.
કલેટ નં. ૨૫,
૪૨-ચીજરોડ વાલટેમ્બર.
સુંબર્ડ-૪૦૦૦૦૬
ટે. નં. ૩૮૬૬૬૨

❧ વંદના એ શીમી ❧

જેમણે
ચિત્તની
પરમ શાંતિ માટે
તથા
કર્મકટકના સર્વ ઉપદ્રવો
અમાવવા માટે
સામાયિક-યોગની સર્વોપગિતા
સિદ્ધ કરી,
તે
શ્રી શાંતિનાથ ભગવાનને
અમારી
કોટિ કોટિ વંદના હો.

જયંતકુમારની કૃાં.

એન્ટ પોસ્ટ સ્ટ્રીટ,
હિન્દમાતા ખીનેમા પાસે,
તાલુકો, સુબખ-૪૦૦૦૧૪
ટે. નં. ૪૪૬૮૬૭

✧ વંદના એકાશીમી ✧

જેમણે
સામાયિકની મિદ્ધિ માટે
છયે કાયના હવે
પ્રત્યે
સમદષ્ટિ કેળવવાનો
અનન્ય અનુરોધ
કયો,
તે
શ્રી કુંજનાથ લગવાનને
અમારી
કોટિ કોટિ વંદના હો.

મુ.

નટવરલાલ તારાચ દ વેરા

(સુવેન્ડનગરવાલા)

તેલવાલા ખીલ્લી જ. ર જે માળે,

નગ્ની નાથા ઝડીડ,

સુ ૫૫-૮૦૦૦૦૬

ટે ન. ૩૩૧૬૨૦

❧ વંદના ખ્યાતીમી ❧

જેમણે
મામાચિકની આધના વડે
અગને રોળી નાખ્યો,
કેમને દુર લાગાડ્યો,
તથા
ક્રોધ, માન, માયા
અને લોભને
અર્પાંચે નાશ કરી
વીનરાગના ગિદ્દ કરી,
તે
શ્રી અરનાથ ભગવાનને
અમારી
કોટિ કોટિ વંદના હો.

શ્રી પૃથ્વી કોટન મીડસ લીમીટેડ

ભરૂચ
(ગુજરાત)

✧ વંદના ત્યાશીમી ✧

જેમણે
સામાયિકની અપૂર્વ
આરાધના દ્વારા
આતેય પ્રકારના
લયેને છતીને
જિનપદની પ્રાપ્તિ કરી,
તે
શ્રી મહિનાથ ભગવાનને
અમારી
કોટિ કોટિ વંદના હો.

:❀:

આર. જયેશ એન્ડ કું.
આયર્ન એન્ડ સ્ટીલ મરચન્ટ્સ
૨૬-સ્ટીલ યાર્ડ હાઉસ,
ત્રીજો માળો, કલ્યાણકાંદર,
લોખંડ બલાર, મુંબઈ-૪૦૦૦૦૬
ટે. નં. ૩૩૮૮૫૧

✧ વંદના ચોરાશીમી ✧

જેમણે
સામાયિકરૂપી સૂર્યનો
પ્રકાશ દુગે
મિથ્યાત્વ અને મોહના
મહાતિમિરને હણી
નાખ્યું,
તે
શ્રી સુનિસુવત સ્વામીને
અમારી
કોટિ કોટિ વંદના હો.

૧૪

દી. એન. પાલાની

સ. મયારાષ્ટ્ર ટ્રેડર્સ
(એકમ્પોર્ટર્સ અને ઇમ્પોર્ટર્સ)

મગનલાલ દેવળસી,
ત્રીજે માળે, રૂમ નં. ૩૦૬.

બાણુરાવ જોખડે માર્ગ,

મુંબઈ-૪૦૦૦૦૬

ટે નં. ૩૪૪૧૬૪

❖ વંદના સત્યાશીમી ❖

જેમણે
કર્મકટક સાથે
આખરી યુદ્ધ ખેલવા માટે
સામાયિક-યોગનો
સખલ શસ્ત્ર તરીકે
ઉપયોગ કર્યો
અને તેમાં
જ્વલંત સફલતા મેળવી,
તે
શ્રી પાર્શ્વનાથ ભગવાનને
અમારી
કોટિ કોટિ વંદના હો.

આઘટ બાર મેન્યુફેક્ચરીંગ હાં.

ભરૂચ

(ગુજરાત)

ટે. નં. ૧૯૩, ૩૬૮

✽ વદના અકૃપાશીખી ✽

જેમણે

સામાયિ:—યોગની સિદ્ધિ નાટે

ઉપવાસ, ચોક્ષત, મોન

અને

ધ્યાનનો આશ્રય લીધ્યા

તથા

અનેક પ્રકારના પરિપાલ

અને ઉપસંગો મહા,

તે

શ્રી મહાવીર પ્રભુને

અમારી

કોટિ કોટિ વદના હા.

કાંતિલાલ ખી. શાહ

(પ્રાતિજ્ઞાગા)

૧૨૩, શીવશક્તિ બીરડી ૧

રાજગાપુર રોડ, મહાડ. (વિંટ)

મુ. ૫૬-૪૦૦૦૨૪

❖ વંદના નેવ્યાશીમી ❖

અશોક વૃક્ષ, સુરપુષ્પવૃષ્ટિ.

દિવ્ય ધ્વનિ આદિ

અદ્ભુત મહાપ્રાતિહાર્યની

પૂજા પામી રહેલ

પુરુષાદ્ધાનીય

શ્રી પાર્શ્વનાથ ભગવાનને

અમારી

કોટિ કોટિ વંદના હો.

ભીખીખેન અમૃતલાલ સંઘવી

છતેકરવાડી, ન્યૂ બીલ્ડીંગ-ખી,

પહેલે માળે, પ્લોટ નં. ૧.

હાકુરહાત ચેડ,

મુંબઈ-૪૦૦૦૦૨

❧ વંદના નેવુંમી ❧

જેમણે લોકાલોકનું સ્વરૂપ પ્રકાશ્યુ,
પદ્મદ્રવ્યની પ્રરૂપણા કરી,

તથા

ઉત્પાદ, વ્યથ અને દ્રીવ્યનો

સિદ્ધાંત સમજાવી

અનેકાન્તવાદને આગળ કર્યો,

તે

મહાન ધર્મદેશક

શ્રી પાર્શ્વનાથ ભગવાનને

અમારી

કોટિ કોટિ વંદના હો.

કાંતિલાલ દિંમતલાલ શાહ

(ગમપુગ ભંડોરવાળા)

ગોરીવત્તી, મુંબઈ

✧ વંદના એકાણુંમી ✧

જેમની મુખમુદ્રા
પ્રશમરસમાં નિમગ્ન છે,
જેમની સેવા કરનારના
સર્વ મનોરથો
અજળ રીતે પૂરા થાય છે,
તે
એકામથી નગરીના અધિરાજ
શ્રી ગોડી પાર્શ્વનાથને
અમારી
કોટિ કોટિ વંદના હો.

(કી)

બખતહાસ કરમચંદ શાહ
(લાડોલવાળા)

પાટકર કોલેજની ખાલુમાં,
ઘોરખંદર રોડ, ગોરેગાંવ,

મુ'ખ-૪૦૦૦૬૨

❖ વંદતા બાણુમી ❖

ભાંડકિયાને અન્નનો ભવ્ય ભંડાર
બનાવી દેનાર,
ઘૃતના કુલ્લામાં રહીને
સકલ સઘને
કિંચોલ કરાવનાર,
સુથરીના શિગતાજ
શ્રી ઘૃતકિંચોલ પાર્શ્વનાથને
અમારી
કોટિ કોટિ વંદના હો

છગનલાલ કે. રામી
(આજ્ઞેશ્વરણા)

વલ્લભીનિવસ ન. ૧, ૩મ ન. ૩
મહેન્દ્રની નાયડુ રોડ, કાલીવડી,
મુ.મ.કે.-૪૦૦૦૬૭

✧ વંદના ત્રાણુંમી ✧

જે હ્રીમંત્ર-સ્વરૂપિણી છે,
સર્વ વિઘ્નોનો ક્ષણમાત્રમા
નાશ કરનારી છે
જે

પાન્થ ભક્તોના સર્વ મનોરથો
પૂર્ણ કરનારી છે,
તે

મહાદેવી શ્રી પદ્માવતીને
અમારી
કોટિ કોટિ વંદના હો

ચિ. કુમારી અલકાબહેનના સ્મરણાર્થે

રો. સમલ્લાલ સોમાલાઈ દોશી

મો. મુદરબેન સમલ્લાલ દોશી

૮૪/૩. હરે મહાલ

મરીન ફાઈવ, સુખાઈ-૪૦૦૦૦૨

ટે ન. ૨૯૨૧૧૯

❖ વંદના ચોરાણું ❖

જે સરસ્વતીરૂપે
સર્વ વિદ્યાઓને આપનારી છે,
તથા
લક્ષ્મીરૂપે
વિપુલ સંપત્તિની
વર્ષા કરનારી છે,
તે
મહાદેવી શ્રી પદ્માવતીને
અમારી
કોટિ કોટિ વંદના હો.

ધી બોમ્બે ગ્રેન રીલર્સ એસોસીએશન

ગ્રેન રીલર્સ બીલ્ડીંગ,
૧૦૩-કેશવજી નાયક રોડ,
પો. બો. નં. ૫૦૩૬
મુંબઈ-૪૦૦૦૦૬

ટે. નં. ૨૨૬૧૩૨, ૩૪૫૨૩૫

❖ વંદના પંચાણુમી ❖

જેમનું

સ્મરણુ-પૂજન-આગધન

મનના

સર્વે મનોરથોને પૂર્ણ કરે છે

તથા

અધ્યાત્મના માર્ગે

આગળ વધવાનું

અપ્રતિમ બલ સમર્પે છે.

તે

શ્રી સિદ્ધચક્ર લગવાનને

અમારી

કોટિ કોટિ વંદના હો.

કુમુદ એન્જનીયરીંગ

૨૧૩-નરસી નાથા રોડ,

મુંબઈ-૪૦૦૦૦૬

ટે. નં. ૩૩૨૬૪૪, ૩૪૪૬૪૨

✧ વંદના છન્નુંમી ✧

જે
 સર્વ મંગલોત્તુ મંગલ છે,
 જે
 સર્વ કલ્યાણોત્તુ કારણ છે
 અને જે
 સર્વ ધર્મોમાં
 અનેક દૃષ્ટિએ
 પ્રધાનપદ ભોગવે છે,
 તે
 જેન ધર્મને
 અમારી
 ડોટિ ડોટિ વંદના હો.

ધીરજસાસ ટોકરશી શાહ
 અને કુટુંબીજનો

સવાળાઈ ગણપત પીઠીંગ,
 ૧૧૩-૧૫ કેશવજી નવક મેદ,
 (સં. ૨૦૧૮) મુંબઈ-૪૦૦૦૦૬

